

ԵՎՐԱՍԻԱ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ЕВРАЗИЯ
EURASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY

ԲԱՆԻԲԵՐ

Երևան, 2021 | N 1

ISSN 1829-4952

ԵՎՐԱՍԻԱ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ЕВРАЗИЯ
EURASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY

ԲԱՆԲԵՐ
ВЕСТНИК
BULLETIN

1 2021
Երևան

**Հրատարակության է երաշխավորվել Եվրասիա միջազգային
համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Ռաֆիկ Պետրոսյան (գլխավոր խմբագիր), ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

Աննա Օհանյան, ք.գ.դ., ԱՄՆ Ստոնհիլ համալսարանի պրոֆեսոր

Աշոտ Ենգոյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր

Աշոտ Խաչատրյան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ՍԴ դատավոր

Աշոտ Մարկոսյան, տ.գ.դ., պրոֆեսոր

Գրաժինա Չուլադենե, մանկ. գ.թ., (Լիտվայի Միկուլաս Ռոմերիս համալսարան)

Դմիտրիոս Զախոս, մանկ. գ.թ., մանկավարժության ամբիոնի (միջմշակութային

կրթություն) դոցենտ (Սալոնիկի Արիստոտելի համալսարան)

Երանուհի Մանուկյան, փ.գ.թ.

Լիլյա Ավետիսյան, տ.գ.թ., դոցենտ

Լուսինե Ֆլջյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր

Հայկ Պետրոսյան, մանկ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Հայկ Սարգսյան, տ.գ.դ., պրոֆեսոր

Հովհաննես Հարությունյան, տ.գ.թ.

Պյոտր Բորովսկի, տեխ.գ.թ., տնտեսագետ, դոցենտ (Վարշավայի բնական
գիտությունների համալսարան)

Ռամոն Բուազաս Լորենցո, ք.գ.թ. (Սանտյագո դե Կոմպոստելայի համալսարան)

Սամվել Մկրտչյան, պատմ.գ.դ., պրոֆեսոր

Սամվել Մուրադյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր

Սեյրան Զաքարյան, փ.գ.դ., պրոֆեսոր

Սոնա Հակոբյան, ք.գ.թ.

Ստեփան Ծաղիկյան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր

Սուրեն Օհանյան, աշխ.գ.դ., պրոֆեսոր

Վազգեն Պողոսյան, հոգ.գ.թ., դոցենտ

Վահե Վանեսյան, CIDA-Կանադական միջ. զարգաց. գործակ. ք.գ.դ.

Խմբագրական խորհրդի քարտուղար՝ Նունե Զոմարդյան

Եվրասիա միջազգային համալսարանի Բանբեր հանդեսը ԲՈԿ-ի 28.06.2019թ. № 164Ա հրամանի համաձայն ընդգրկված է ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և դրույթների հրատարակման համար ՀՀ ԿԳՄՍՆ բարձրագույն որակավորման կոմիտեի համար ընդունելի գիտական հրատարակությունների ցուցակում:

ISSN 1829-4952

© Եվրասիա միջազգային համալսարան, 2021

*Издается по рекомендации ученого совета
Международного университета Евразия*

Редакционная коллегия

Рафик Петросян (главный редактор), д.ю.н., профессор, заслуженный юрист РА

Анна Оганян, д. филос.н. Стонхиллского Университета США, профессор

Айк Саркисян, д.э.н., профессор

Айк Петросян, д.пед.н.

Ашот Енгоян, д.полит.н., профессор

Ашот Маркосян, д.э.н., профессор

Ашот Хачатрян, д.ю.н., профессор, судья КС РА

Ваге Ванесян, д.полит.н., Канадское агентство международного развития (CIDA)

Вазген Погосян, к.п.н., доцент

Гражина Чуладене, к.п.н., (Университет Миколаса Ромериса)

Дмитриос Захос, к.п.н., доцент кафедры педагогики - межкультурного образования
(Университет Аристотеля в Салониках)

Ерануи Манукян, к.филос.н.

Лиля Аветисян, к.э.н., доцент

Люсине Флджян, д.ф.н., профессор

Оганес Арутюнян, к.э.н.

Петр Боровский, к.т.н., экономист, доцент (Варшавский университет естественных наук)

Рамон Бузас Лоренцо, к.полит.н. (Университет Сантьяго-де-Компостела)

Самвел Мкртчян, д.и.н., профессор

Самвел Мурадян, д.ф.н., профессор

Сейран Закарян, д.филос.н., профессор

Сона Акопян, к.ф.н.,

Степан Цагикян, д.ю.н., профессор

Сурен Оганян, д.г.н., профессор

Секретарь редакционной коллегии: Нуне Джомардян

Решением Высшей квалификационной комиссией МОНКС РА от 28.06.2019 № 164А Вестник Международного университета Евразия включен в перечень научных изданий приемлемых для публикаций основных результатов и положений диссертаций.

ISSN 1829-4952

© Международный университет Евразия, 2021

*Recommended for publication by the Scientific
Council of Eurasia International University*

Editorial Board:

Rafik Petrosyan (Chairman), Doctor of Law, Professor, Honored lawyer of the RA

Anna Ohanyan, Ph.D. in Political Sciences at Stonehill College, USA, Professor

Ashot Engoyan, Doctor of Political Sciences

Ashot Khachatryan, Doctor of Law, Professor, Judges of the CC of the RA

Ashot Markosyan, Doctor of Economics, Professor

Dimitrios Zachos, Ph.D. in Pedagogic, Assistant Professor of Pedagogy - Intercultural Education (Aristotle University of Thessaloniki)

Eranuhi Manukyan, Ph.D. in Philosophy

Grazina Ciuladiene, Ph.D. in Pedagogic, Associate Professor (Mykolas Romeris University)

Hayk Petrosyan, Doctor of Pedagogy, Professor

Hayk Sargsyan, Doctor of Economics, Professor

Hovanes Harutyunyan, Ph.D. in Economics

Lilya Avetisyan, Ph.D. in Economics, Associate Professor

Lusine Fljyan, Doctor of Philology, Professor

Piotr Borowski, Ph.D. in Engineering, Economist, Associate Professor (Warsaw University of Life Sciences)

Ramón Bouzas Lorenzo, PhD in Political Science, (University of Santiago de Compostela)

Samvel Mkrtychyan, Doctor of History, Professor

Samvel Muradyan, Doctor of Philology, Professor

Seyran Zakaryan, Doctor of Philosophy,

Sona Hakobyab, Ph.D. in Philology, Professor

Stepan Tsaghikyan, Doctor of Law, Professor

Suren Ohanyan, Doctor of Geographical Sciences, Professor

Vahe Vanesyan, Doctor of Political Sciences, Canadian International Development Agency (CIDA)

Vazgen Pogosyan, Ph.D. in Psychology, Associate Professor

Secretary of Editorial Board: Nune Jomardyan

According to № 164 (A)U decree of RA Supreme Certifying Committee (hereinafter, SCC) dated on June 28, 2019, EIU Bulletin is now recognized as a scientifically relevant journal included in the list of SCC, RA Ministry of Education, Science, Culture and Sport for publicizing the main principals and guidelines of Ph.D. dissertation.

ISSN 1829-4952

© Eurasia International University, 2021

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ԱՌԱՆՅՔՈՒՄ	8
ԵՄՀ ԹԻՄԸ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՅՅԻ՝ UNESCO-Ի «ՈՐԱԿԻ ՆԵՐՔԻՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄ ՀՀ ԲՈՒՀԵՐՈՒՄ» ԾՐԱԳՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ	9
ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ Ռաֆիկ Պետրոսյան, Արմինե Զոքանյան ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՄԵԴԻԱՑԻԱՆ ՈՐՊԵՍ ՈՐԱԿՅԱԼ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՔԱՐ	10
Նունե Զոմարոյան ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱՍԵՂԾ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԶԱՓԱՆԻՇ	21
Ռաֆիկ Ավետիսյան ԲԱԶՄԱՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ ՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆՋԱՏՈՂԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԻ ԱԿՏԻՎԱՅՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	36
ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ Երանուհի Մանուկյան ԿՈՒՈՒՊՑԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՒ ՍՈՑԻԱԼ- ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	49
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ Անահիտ Մկրտչյան, Գայանե Թովմասյան ՆԵՐՔԻՆ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ	59
Աշոտ Ոսկանյան, Աննա Քարտաշյան ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՀԱՅԱՀԱՏԻԿԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ	73
ԼԵԶԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ Լուիզա Գասպարյան ԳԵՂԱՐՎԵՏՍԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐԺԵՔՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՀԱՅԵՑՈՒՄՆԵՐԸ	88
Էլյա Դավթյան ՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ/ԱՆՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ ԵԼՈՒՅԹՆԵՐԸ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ՍԵՌՈՎ (ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ, ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՀԱՄԱԴՐՈՒԹՅԱՄԲ)	100
Անուշ Մարտիրոսյան ԵՂԱՆԿԱՎՈՐՄԱՆ ԻՄԱՑԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ	121
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԴԱՍԱՎԱՆԴՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱԼ Հակոբյան Սոնա «CLASSROOM ACTION RESEARCH» ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՍԱՎԱՆԴՈՂԻ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԻՔ	134
Իրինա Մխիթարյան ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԽՈՍՔԱՅԻՆ ՀՄՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՅՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀՀ ԱԿԱԳ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ	144

СОДЕРЖАНИЕ

СОБЫТИЯ	
ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЕ НА ТЕМУ «ПОЛИТИКА И СТРУКТУРА ДОКТОРСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ»	8
ВРУЧЕНЫ СЕРТИФИКАТЫ ОБ ОКОНЧАНИИ В РАМКАХ ПРОГРАММЫ «БОЛЕЕ 40 БЕСПЛАТНЫХ ОНЛАЙН-КУРСОВ»	9
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ	
Рафик Петросян, Армине Чобанян ШКОЛЬНАЯ МЕДИАЦИЯ КАК КРАЕУГОЛЬНЫЙ КАМЕНЬ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	10
Нуне Джомардян СОЦИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ КАКА КАЧЕСТВЕННЫЙ КРИТЕРИЙ ПРАВОТВОРЧЕСТВА	21
ПОЛИТОЛОГИЯ	
Рафик Аветисян ПРОБЛЕМЫ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В КОНТЕКСТЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕПАРАТИСТСКИХ ДВИЖЕНИЙ	36
ФИЛОСОФИЯ	
Ерануи Манукян СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ	49
ЭКОНОМИКА	
Анаит Мкртчян, Гаяне Товмасян ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕГО ТУРИЗМА В АРМЕНИИ	59
Ашот Восканян, Анна Карташян О ПРОБЛЕМАХ ПРОИЗВОДСТВА И РЕАЛИЗАЦИИ ЗЕРНА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ	73
ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ	
Луиза Гаспарян ПЕРЕВОД И ЕГО ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ	88
Эля Давтян ПРОЯВЛЕНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ/НЕТОЛЕРАНТНОСТИ В РЕЧИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ДЕЯТЕЛЕЙ, ОБУСЛОВЛЕННОЕ ПОЛОВЫМ ПРИЗНАКОМ (РАССМАТРИВАЕТСЯ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС НА АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И АРМЯНСКОМ)	100
Ануш Мартиросян ОБ ОБЩИХ ПОДХОДАХ К ИЗУЧЕНИЮ ЭПИСТЕМОЛОГИИ МОДАЛЬНОСТИ	121
ПЕДАГОГИКА И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ	
Сона Акопян ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КЛАССЕ - ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ	134
Ирина Мхитарян, Кнарик Мелоян МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ И СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ ИХ ЭФФЕКТИВНОСТИ В СРЕДНИХ ШКОЛАХ АРМЕНИИ	144

CONTENT

EVENTS	
ONLINE TRAINING ON “POLICY AND STRUCTURE OF DOCTORAL EDUCATION”	8
CERTIFICATES OF COMPLETION WERE AWARDED IN THE FRAMEWORK OF THE PROGRAM “MORE THAN 40 FREE ONLINE COURSES”	9
JURISPRUDENCE	
Rafik Petrosyan, Armine Chobanyan SCHOOL MEDIATION AS A CORNERSTONE OF QUALITY EDUCATION	10
Nune Jomardyan SOCIAL JUSTICE AS A QUALITATIVE INDICATOR OF THE LAW-MAKING PROCESS	21
POLITICAL SCIENCE	
Rafik Avetisyan MULTICULTURAL POLICY ISSUES IN THE CONTEXT OF ACTIVITY OF THE EUROPEAN UNION SEPARATIVE MOVEMENTS	36
PHILOSOPHY	
Yeranuhi Manukyan SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF CORRUPTION ISSUE	49
ECONOMICS	
Anahit Mkrtchyan, Gayane Tovmasyan PERSPECTIVES OF DOMESTIC TOURISM DEVELOPMENT IN ARMENIA	59
Ashot Voskanyan, Anna Kartashyan GRAIN PRODUCTION AND SALE PROBLEMS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA	73
LINGUISTICS AND PHILOLOGY	
Luiza Gasparyan INSIGHTS INTO LITERARY TRANSLATION AND ITS AESTHETIC EQUIVALENCE	88
Elya Davtyan POLITICAL LEADERS’ SPEECH EXPRESSING TOLERANCE/INTOLERANCE IN POLITICAL DISCOURSE CONDITIONED BY GENDER (WITH THE COMBINATION OF ENGLISH, FRENCH, AND ARMENIAN)	100
Anush Martirosyan ON THE GENERAL APPROACHES TO THE EPISTEMOLOGY OF MODALITY	121
PEDAGOGY AND TEACHING METHODS	
Sona Hakobyan CLASSROOM ACTION RESEARCH: AN EFFECTIVE TOOL OF CONTINUOUS PROFESSIONAL TEACHER DEVELOPMENT	134
Irina Mkhitarian, Knarik Meloyan MECHANISMS OF PROMOTING PROFICIENCY OF SPEAKING SKILLS IN THE RA HIGH SCHOOLS	144

ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԸ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ԱՌԱՆՑՔՈՒՄ

2021թ. մարտի 4-ից 6-ը տեղի ունեցավ «Դոկտորական կրթության բարեփոխումը Հայաստանում՝ ակադեմիական համայնքի, արդյունաբերության պահանջներին և ԵՄ փորձին համապատասխան» (ARMDOCT) Էրազմուս+ Կարողությունների զարգացման ծրագրի շրջանակներում եռօրյա աշխատաժողովը:

Աշխատաժողովի երեք օրերի ինտերակտիվ հանդիպումների արդյունքում ծրագրի անդամները, ՀՀ 8 բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների և 2 գիտահետազոտական ինստիտուտների ներկայացուցիչներ՝ ինստիտուցիոնալ ղեկավարներ և հետազոտողներ առաջարկեցին դոկտորական կրթության բարեփոխմանն ուղղված առաջարկներ և հայեցակարգային լուծումներ՝ հստակեցնելով բարձրագույն կրթության երրորդ մակարդակի զարգացման և որակի ապահովման հայեցակարգի առանցքային դրույթները՝ Զալցբուրգի սկզբունքներին համահունչ:

Աշխատաժողովին առցանց հարթակով մասնակցեցին նաև ծրագրի ԵՄ գործընկերները, որոնք ներկայացրեցին դոկտորական կրթության միջազգայնացման փորձը Լիտվայի, Իտալիայի, Պորտուգալիայի և Ֆրանսիայի օրինակով:

Աշխատաժողովի ընթացքում բուհերի և սոցիալական այլ գործընկերների կողմից ներկայացվեցին համագործակցային դոկտորական ծրագրերի, բուհ-արդյունաբերություն համատեղ իրականացվող հետազոտական ծրագրերի օրինակներ:

Աշխատաժողովն ամփոփվեց համագործակցային դոկտորական կրթական ծրագրերի կազմակերպման վերաբերյալ քննարկումների շարքով:

Նշենք, որ վերը նշված ծրագրի տևողությունը 36 ամիս է, այն կգործի մինչև 2023 թվականը: ARMDOCT ծրագրի նպատակն է Զալցբուրգի սկզբունքներին համահունչ Հայաստանում բարեփոխել դոկտորական կրթությունը՝ ազգային քաղաքականության և իրավական փաստաթղթերի, ինստիտուցիոնալ ընթացակարգերի վերանայման, գիտության և հետազոտության ինտեգրման համար անհրաժեշտ համակարգի ապահովման միջոցով: Ծրագր-

րի նպատակներից է նաև խթանել բուհերի և գիտահետազոտական ինստիտուտների, արդյունաբերական ոլորտի սերտ համագործակցությունը՝ ուղղված դոկտորական կրթության միջազգայնացմանը, Եվրոպական բարձրագույն կրթական տարածքին և Եվրոպական բարձրագույն հետազոտական տարածքին ինտեգրմանը:

ԵՄՀ ԹԻՄԸ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՅՅԻ՝ UNESCO-Ի «ՈՐԱԿԻ ՆԵՐՔԻՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ ԸՆ ԲՈՒՀԵՐՈՒՄ» ԾՐԱԳՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

2021թ. մարտի 25–31–ը Եվրասիա միջազգային համալսարանը մասնակցեց UNESCO-ի «Որակի ներքին ապահովման կարողությունների զարգացում ընդ բուհերում» ծրագրի շրջանակներում արտաքին գնահատման առցանց այցին:

Նախքան առցանց այցը՝ ԵՄՀ ներքին փորձագետները միացան ՈԱԱԿ-ի համակարգողներին՝ որակի ներքին ապահովման կարողություններ ձևավորելու և որակի ներքին ապահովման համակարգի զարգացումը խթանելու նպատակով, ուսումնասիրվեցին ԵՄՀ կողմից տրամադրված SWOT վերլուծությունը, ռազմավարական ծրագիրը, մասնագիտական կրթական ծրագրերը:

Առցանց այցերի հանդիպումներին մասնակցեցին ԵՄՀ ղեկավար կազմը, կրթական ծրագրերի պատասխանատուները, դասախոսները և ուսանողները, SWOT վերլուծությունն իրականացրած խմբի և որակի ապահովման պատասխանատուները:

«Որակի ներքին ապահովման կարողությունների զարգացում ընդ բուհերում» ծրագիրը նպատակ ունի նաև, բարեփոխումների խմբեր ստեղծելով նպաստել բուհերի ինքնավերլուծության իրականացման գործընթացներին և բարելավել տվյալների հավաքագրման, վերլուծման ու դրանց հիման վրա որոշումների կայացման գործընթացները:

Իրավագիտություն

Ռաֆիկ Պետրոսյան

Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի վարիչ,
Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան
Էլ. հասցե՝ research.incubator@eiu.am

Արմինե Չոբանյան

ԵՄՀ իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, ՀՀ վաստակավոր պալատի
անդամ
Էլ. հասցե՝ armmonami@yahoo.com

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-10

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՄԵԴԻԱՑԻԱՆ ՈՐՊԵՍ ՈՐԱԿՅԱԼ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԲԱՐ

Հոդվածի նպատակն է վեր հանել հանրությանը իրազեկելու մեդիացիայի կառուցակարգերը, որի արդյունքում, միջազգային փորձի համեմատությամբ առաջարկ է արվում մեդիացիան կիրառել դպրոցներում:

Դպրոցներում մեդիացիայի իրականացման անհրաժեշտությունն արժևորելով, ներկայացվել են վերջիններիս հիմնական առանձնահատկությունները և առավելությունները:

Հիմնաբառեր. սոցիալ-իրավական վեճերի կարգավորում, բանակցություն, միջազգային փորձ, արհեստավարժություն, տեսական և գործնական իմացություն, վերականգնողական մեդիացիա, խաղաղ համագործակցություն:

Ներածություն

Հասարակության զարգացման պատմության ողջ ընթացքում մարդիկ երազել են անկոնֆլիկտ ապրելակերպի, քաղաքակիրթ երկխոսության մասին: Այդ նպատակները մշտապես հայ իրավունքի համակարգի մաս են կազմել:

Դեռևս անտիկ ժամանակաշրջանում և միջին դարերում հաճախակի դի-

մերով այսպես կոչված՝ դատամիջնորդությանը, Հայաստանն իր ավանդն է ներդրել վերջինիս զարգացման գործում: Այդ միջոցով հարցերը կարգավորելու բազմաթիվ օրինակներ են հայտնի, որոնք ամրապնդվել են Մխիթար Գոշի, Սմբատ Գունդստարլի Դատաստանագրքերում, ինչպես նաև մի շարք կանոնագրքերում: Պատմական անցյալից որպես օրինակ նշենք Տիգրան II-ի և նրա դեմ ըմբոստացած արքայազն Տիգրանի միջև եղած վեճը, որը հարթում է Պոմպեոսը՝ հանդես գալով որպես հաշտարար դատավոր:

Մեդիացիոն ընթացակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում մնում է, կարելի է ասել, սկզբնական ձևավորման փուլում: Իսկ սոցիալ-իրավական վեճերի կարգավորման ոլորտում, այդ թվում՝ դպրոցներում, այն ամբողջությամբ նոր է և դեռևս չի կիրառվում:

Մեր կարծիքով ՀՀ կրթական համակարգում մեդիացիայի զարգացումն անհրաժեշտություն է, որի համար հարկավոր է իրականացնել ծրագրեր, միջոցառումներ, հետազոտություններ և այդ ոլորտի (տվյալ պահին՝ դպրոցական) համար օրենսդրորեն ամրագրել համապատասխան օրենսդրորեն նորմատիվ իրավական ակտ: Հիմնահարցի անհրաժեշտությունն առաջին հերթին կայանում է նրանում, որ երիտասարդները, դեռահասները հասարակությունում ունենան ակտիվ փոխազդեցություն: Արդյունքում՝ սահմանափակվեն անչափահաս երեխաների կատարած արարքների քրեականացման ռիսկերը, քանի որ հասարակության կարևոր հիմնախնդիրների շարքում պետք է դիտարկել անձի (երեխայի) ներդաշնակ ձևավորումը՝ հարմարավետ հոգեբանական բարեկեցության պահպանմամբ (Жыкова, 2017, էջ 76): Այն շատ կարևոր է, որպեսզի դեռահասների շրջանում առաջացած վեճի դեպքում (ինչից անկարելի է խուսափել) խնդիրը փորձեն կարգավորել ոչ թե ուժի սպառնալիքով, այլ ազդեցիկ խոսքով, այլ կերպ ասած՝ խելամիտ բանակցային մեթոդ, տեխնոլոգիա օգտագործելով:

Ըստ վիճակագրական տվյալների՝ անչափահաս դատապարտյալները հիմնականում չաշխատողներն ու չսովորողներն են, որոնք հանցագործությունը կատարել են մի խումբ անձանց կազմով (Համբարձումյան, 2019): Այս խնդրահարույց վիճակը մտահոգությունների տեղիք է տալիս, որի համար անհրաժեշտ են խելամիտ լուծումներ:

Պատահական չէ, որ Միավորված ազգերի կազմակերպությունը Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում հռչակել է, որ երեխաներն ունեն հատուկ հոգածության և օժանդակության իրավունք, համոզված լինելով, որ ընտանիքին՝ որպես հասարակության հիմնարար խմբային միավորի, և նրա բոլոր անդամների ու հատկապես երեխաների աճի ու բարեկեցության բնական միջավայրի, ցուցաբերվի անհրաժեշտ պաշտպանություն և աջակցություն, որպեսզի նրանք կարողանան լիարժեք կերպով ստանձնել իրենց պարտականությունները հասարակության շրջանակներում (Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա, 1989):

Հետևաբար՝ բարեփոխումների առանցքում պետք է դիտարկել դպրոցներում մեդիացիա և վերականգնողական մեդիացիա իրականացնելու հիմնահարցերը, իսկ այնուհետև՝ դպրոցներում ներառել մե-

դիացիայի համար հատուկ դասաժամ:

Առանձնահատուկ կարևոր է կյանքի դժվարին իրավիճակներում հայտնված (պատճառները կարող են տարաբնույթ լինել) երեխաների հետ սերտորեն համագործակցելը՝ որակավորված մասնագետների (միջոցառողների, մեդիատորների) ներգրավմամբ, որոնց մասնագիտական գիտելիքները և հմտություններն անհրաժեշտ են հստակ ծրագրեր իրականացնելու համար (ՀՀ կառավարության 2017–2021թթ. թիվ 30 արձանագրության որոշում):

Ինչպես իրավացիորեն նշում է պատմագետ Հենրիկ Աբրահամյանը (1998)՝ մարդկային հասարակության բազմադարյան պատմությունը լավագույն վկայությունն է այն իրողության, որ նա անչափ մեծ ճանապարհ է անցել՝ լի մեծ փորձություններով, իրար դեմ մղվող ընդհարումներով և, որ շատ ուսանելի է՝ խաղաղ համագործակցությամբ, որն էլ նպաստել է նրա առաջընթացին (Աբրահամյան, 1998, էջ 92):

Տեսական հիմքերը

Տարբեր ժամանակահատվածներին բնորոշ բազմաբնույթ առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ մեդիացիայի (հաշտարարության) կիրառման հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունը հազարամյակներ ի վեր գտնվել է սոցիոլոգների, փիլիսոփաների, իրավաբանների և այլ մասնագետների ուշադրության կենտրոնում:

Սոցիալական մեդիացիա իրականացնելու համար նախևառաջ անհրաժեշտ է ծանոթանալ, տիրապետել վերջինիս մեթոդներին, տեսակներին, որի հիման վրա էլ կարելի է կանխորոշել ստացված վերջնարդյունքները:

Միջազգային գրականության մեջ և գործնականում հաճախ ենք հանդիպում «Վերականգնողական մեդիացա» կամ «Վերականգնողական արդարադատություն» եզրույթներին: Դրանք առաջին հայացքից կարող են ընկալվել որպես վերականգնողական բնույթի աշխատանքներ, որոնք հիմնականում իրականացվում են օրինախախտ անչափահասների հետ: Սակայն սոցիալական վերականգնողական ծրագրերի իրականացման շրջանակներում չպետք է նկատի ունենալ միայն օրինախախտ անչափահասների հետ տարվող վերականգնողական գործունեության սահմանումը կամ իրավախախտի ու տուժողի հարաբերությունների վերականգնում և այլն: Առանձնահատուկ կարևորություն է ներկայացնում կյանքի դժվարին իրավիճակներում հայտնված (պատճառները ինչպես արդեն նշել ենք, կարող են տարաբնույթ լինել) երեխաների ու նաև՝ վերջիններիս ընտանիքների հետ սերտորեն համագործակցելը¹:

Քրեական ոլորտի դեպքում կարող ենք փաստել, որ միջազգային պրակտիկայում վերականգնողական արդարադատությունը դիտվում է որպես այ-

1 Վերականգնողական մեդիացիան այնպիսի գործընթաց է, որը մեդիատորի մասնակցությամբ ստեղծում է վիճող կողմերին միմյանց հասկանալու և բանակցությունների միջոցով գտնելու փոխադարձաբար ընդունելի՝ կողմերի իրական շահերը հաշվի առնվող մոտեցումներ, լուծումներ: Այսինքն՝ այն հիմնականում նպատակաուղղված է երկխոսության պայմանների ստեղծմանը, որի ընթացքում չեն ոտնահարվում որևէ մեկի իրավունքները, ընդհակառակը՝ ինչպես ցույց է տալիս միջազգային փորձը՝ վերականգնվում են վիճող կողմերի միջանձնային կարգավիճակները:

լրնորանք քրեական արդարադատության ավանդական պատժողական համակարգին (Իվանովա, 2019): Այդպիսի գործընթացում նույնպես կարող են մասնակցել մեդիատորներ, ովքեր ապահովում են վստահություն ներշնչող միջավայր, և վեջիններս պետք է առաջնորդվեն գաղտնիության և լսելու շնորհ ունեցող կարողություններով, որպեսզի կարողանան բացահայտել և վեր հանել կողմերի իրական շահերը:

Մեդիացիայի տեսակները

Ընդհանրապես միջազգային պրակտիկայում գործում են մեդիացիայի մի շարք առանձնահատկություններ: Եվրոպական երկրների փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ կյանքում մեդիացիայի բազմաթիվ մոդելներ են գործում: Դրանք են՝ արտադատական/կամավոր, պարտադիր (դատական համակարգում) (Չոբանյան, 2018, № 106, էջեր 26–31), սոցիալական (հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում), որն իր մեջ ներառում է՝ դպրոցական մեդիացիա, վերականգնողական մեդիացիա, պատմողական մեդիացիա, տրանսֆորմատիվ/փոխակերպող մեդիացիա, էկոհամակարգի կամ հատուկ ընտանեկան մեդիացիա, գնահատողական մեդիացիա, առցանց մեդիացիա և այլն:

Պատմական մեդիացիան վիճող կողմերին օգնում է հաղթահարել վեճի արդյունքում ստեղծված փակուղին: Այս դեպքում, մեդիատորը աշխատում է կոնկրետ այն պատմական իրողության վրա, որտեղից ծագել է և առկա է բուն վեճը²:

Պատմողական մեդիացիան հիմնականում իրականացվում է սոցիալական այնպիսի վեճերի դեպքում, որոնք տեղի են ունենում անհատների և խմբերի միջև, ինչի արդյունքում փորձ է կատարվում նրբորեն վեր հանել այն հիմնակետերը, որոնք բխում են կողմերի շահերից (Դաբաբ, 2017, էջ 63):

Տրանսֆորմատիվ մեդիացիայի դեպքում մեդիատորը ծանոթանում է գործի բոլոր փաստերին, լսում է կողմերից յուրաքանչյուրի դիրքորոշումները, իսկ այնուհետև վերջիններիս առաջարկում է հաշտեցման իր կարծիքով փոխըմբռնելի տարբերակները: Տվյալ դեպքում մեդիատորը կողմերին առաջնորդում է գտնել, ներկայացնել իրենց ընդհանուր շահերի և կարիքների բացահայտման ուղիները (Կուլաբով, 2014):

Էկոհամակարգի կամ հատուկ ընտանեկան մեդիացիա և գնահատողական մեդիացիան հիմնականում կիրառվում են ընտանեկան վեճերի դեպքում, երբ անհրաժեշտ է տվյալ ընտանիքի անդամի հետ իրականացնել մեդիացիայի ընթացակարգը³:

Առցանց մեդիացիայի դեպքում կողմերը մեդիատորի հետ կարող են հաղորդակցվել ինչպես դեմ առ դեմ, այնպես էլ առցանց տարբերակով:

2 Եթե ընտանեկան վեճերի դեպքում, հատկապես երեխայի տեսակցության խնդիր է առկա, ապա այս դեպքում մեդիատորի գործողությունները պետք է ուղղված լինեն կողմերի՝ մասնավորապես, երեխայի իրական շահերը բացահայտելը: Միչդեռ, պատմական մեդիացիայի դեպքում կոնկրետ վեճի բուն պատմությունն է անհրաժեշտ նրբորեն բացահայտել:

3 Մեդիացիոն այս մոդելը ըստ էության չի տարբերվում դասական մեդիացիայի սկզբունքներից, սակայն այն որպես առանձին թեմա դեռևս ուսումնասիրման գործընթացում է:

Անդրադառնալով դպրոցական մեդիացիային (հաշտարարությանը) փաստենք, որ այն, բացի Հայաստանի Հանրապետությունից, գործում է մի շարք երկրներում, որոնցից են օրինակ՝ Ավստրալիան, Կանադան, Նոր Զելանդիան, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիան, Ֆինլանդիան, Շոտլանդիան, Իտալիան, Ռումինիան, Նորվեգիան, Շվեդիան, Չինաստան, Ճապոնիան և այլն:

Իհարկե, յուրաքանչյուր երկրում մեդիացիան՝ մասնավորապես դպրոցական ոլորտում գործում է տվյալ երկրի սոցիալ-տնտեսական առանձնահատկությունները հաշվի առնելով: Սակայն, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ այն խաղաղ կարգավորման և միևնույն ժամանակ դաստիարակչական մեթոդներից մեկն է, Հայաստանի հանրության համար այն առավել քան կարևոր է համարվում:

Դպրոցական մեդիացիայի կիրառման առանձնահատկությունները

Հայտնի է, որ դպրոցական մեդիացիան գործում է սոցիալ-իրավական վեճերին ուղղված ոլորտում, որը հիմնականում ուղղված է դպրոցների մեդիացիոն ծառայությունների կազմակերպմանը, կրթական հաստատություններում առաջացած վեճերի լուծմանը, երեխաների և դեռահասների հանցագործությունների կանխարգելմանը և ընդհանրապես երեխաների համար լիարժեք զարգացման և սոցիալականացման համար բարենպաստ, մարդկային և անվտանգ միջավայրի ստեղծմանը:

Մեր կարծիքով մեդիացիայի ընթացակարգի կիրառման մեջ պետք է դիտարկել վերը նշված բոլոր առանձնահատկությունները: Քանի որ յուրաքանչյուր վեճ ինքնատիպ է: Յուրաքանչյուրի (կողմի կամ վերապատրաստվողի, ուսանողի) հետ պահանջվում է յուրօրինակ մոտեցում (խոսքը խտրականության մասին չէ) ինչպես հոգեբանական, այնպես էլ մտածելակերպի հետ կապված: Առաջացած վեճի լուծման (իրականացման) փուլում մեդիատորը պետք է կարողանա արագ կողմնորոշվել, թե տվյալ իրավիճակի համար կոնկրետ որ մեթոդն է առավել արդյունավետ կիրառելի:

Օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայում, դպրոցական մեդիացիայի մեջ օգտագործվում են տարբեր մոդելներ: Նրանցից ոմանք մեծ ուշադրություն են դարձնում հաղորդակցման հմտությունների զարգացմանը և մեդիացիայի դասական մոդելին (Коновалов А.Ю., 2014):

Ֆինլանդիայի որոշ դպրոցներում նույնպես գործում է կրթական մեդիացիա, հիմնականում դպրոցականների, դեռահասների համար նախատեսված պատասխանատվության զգացողությունը բարձրացնող ծրագրերի տեսքով (Служба примирения в Финляндии, 2019):

Մեդիացիայի դերը հատկապես սոցիալական, դպրոցական ոլորտում տարբերվում է նրանով, որպեսզի իրականացվեն կանխարգելող բազմաթիվ միջոցառումներ: Արդյունքում չեն արձանագրվի անչափահասների պատժաչափեր, իսկ դեռահաս սերունդը կարող է տիրապետել բանակցային կանոններին հենց քաղաքակիրթ երկխոսություն իրականացնելով: **Հետևաբար՝**

անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել և ծրագրեր մշակել ծնողների՝ երեխայի զարգացման ու խնամքի հարցում ծնողական դերի և պարտականությունների վերաբերյալ, մասնավորապես մեղիացիոն ուսուցում անցնելու հնարավորություն ստեղծելու ուղղությամբ:

«Երեխայի իրավունքների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի հիմքում իրավունքների երեք հիմնական խումբ է դրված, որոնք ապահովում են հետևյալ համալիր մոտեցումը՝ պաշտպանության իրավունքը, ծառայություններ ստանալու իրավունքը, երեխաների մասնակցային իրավունքը: Ներկայումս բացակայում է երեխաների, այդ թվում՝ դպրոցահասակ երեխաների հիմնախնդիրների հանդեպ համալիր մոտեցումը⁴: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն երեխան իրավունք ունի ազատ արտահայտելու իր կարծիքը, որը երեխայի տարիքին և հասունության մակարդակին համապատասխան, հաշվի է առնվում իրեն վերաբերող հարցերում:

Նշված ոլորտում շատ խնդիրներ հեշտ և արագ կլուծվեն, եթե մասնագետները (մեղիատորները) տիրապետեն հարակից ոլորտներին առնչվող որոշակի հիմնարար գիտելիքների և հմտությունների առհասարակ, իսկ մեղիատորների կամավոր խմբի առկայության պայմաններում՝ ովքեր առաջիկայում պատրաստական կլինեն մեղիացիա իրականացնել դպրոցներում (աշակերտների, ուսուցիչների, անհրաժեշտության դեպքում՝ ծնողների), ապա այն կդիտվի վերջիններիս կարևոր առաքելություններից մեկը՝ վեր հանելով դպրոցականների հիմնական խնդիրները և այն իրագործելն ըստ արժանվույն⁵: Մեր կարծիքով ՀՀ կառավարությունը պետք է քայլեր ձեռնարկի այս ուղղությամբ, քանի որ ներկայիս դպրոցահասակներն ապագա մեր սերունդն են, իսկ «Ինչ-որ մարդ սերմէ, այն էլ կհնձէ» սկզբունքը սովորեցնում է, որ չենք կարող խուսափել մեր արարքների հետևանքներից (Աստվածաշունչ, էջ 1330): Ուստի «Չը ձանձրանանք բարին գործելուցը, որովհետև իր ժամանակին կհնձենք՝ եթե չ'թուլանանք» (Աստվածաշունչ, էջ 9):

Վերջին օրերի աղմկահարույց դեպքերն ու իրադարձություններն ի վերջո փաստում են այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետությունը պետականությունը պահպանելու համար անհրաժեշտ է ունենալ ամուր, խաղաղասեր և իսկապես քրիստոնյա սերունդ:

4 Յուրաքանչյուր անձ՝ լինի ծնող թե՛ երեխա, մանկավարժ թե՛ աշակերտ, իր կյանքի ընթացքում հայտնվում է կոնֆլիկտային այնպիսի իրավիճակներում, որտեղ շատ հաճախ առաջացած խնդիրները փորձում են լուծել անձամբ: Սակայն միշտ չէ, որ դա բոլորին է հաջողվում: Հաճախ կոնֆլիկտը (բանակցությունը) սահմանվում է որպես բացասական երևույթ, որը խաթարում է այսպես կոչված կողմերի միջև նորմալ փոխհարաբերությունը: Իհարկե պետք է խուսափել յուրաքանչյուր կոնֆլիկտային իրավիճակ առաջացնող երևույթներից, սակայն գործնականում կարող են ստեղծվել այնպիսի անկանխատեսելի իրավիճակներ, որոնց արդյունքում կարող են բխել բացասական հետևանքներ, իսկ երբեմն էլ՝ անդառնալի կորուստներ՝ բանակցային գործընթացին, տեխնիկային բավարար չափով չտիրապետելու պատճառով:

5 Թերևս դպրոցական, ընտանեկան վեճերի խաղաղ կարգավորման համար նույնպես անհրաժեշտ է մեղիատորի մասնագիտական գիտելիքներ և հմտություններ, քանի որ շատ հաճախ վեճերի բուն պատճառը կարող է ծնվել ընտանեկան առողջ մթնոլորտի բացակայության արդյունքում: Ընտանեկան վեճերին առնչվող խնդիրների համար մեղիատոր-մասնագետից պահանջվում են խորը մասնագիտական տեսական և գործնական գիտելիքներ, փորձ, հմտություն և որ կարևորն է՝ իմաստություն:

Դպրոցական մեդիացիա կիրառելուն առաջինը պետությունը պետք է ձեռնամուխ լինի: Պետությունը պետք է խթանի մասնավոր-իրավական վեճերի ընթացակարգերի, դրանց տեսակների իրականացումը, քանի որ այն քայլ է ի օգուտ հանրային շահի, այն ապահովում է արդարադատության և ժողովրդավարական գործընկերության առաջընթացը (Winslade and Monk, 2014):

Սոցիալական ոլորտում՝ մասնավորապես դպրոցներում միջնորդ-հաշտարարության անհրաժեշտությունը իրազեկման, ինչն էլ՝ դաստիարակման կարևոր գործընթացներից մեկն է (Handbook, 2019):

Մեդիացիան դպրոցում կիրառելու անհրաժեշտությունը ծագում է առաջին հերթին որպես առաջադեմ կրթական գործիք կիրառելու համար (Conflict mediation, School (Peer) mediation, 2019): Այն հնարավորություն կտա աշակերտներին ուսումնասիրել մեդիացիայի էությունը, հասկացությունը, առանձնահատկությունները: Օրինակների տեսքով (վարժանքների) նրանք կարող են ներկայացնել կարծիքներ, տեսակետներ՝ վեր հանելով առաջացած հակասությունների պատճառները, վեճի խաղաղ հանգուցալուծման համար առաջարկել իրենց իսկ տեսակետները, ի վերջո օգտագործել արդյունավետ կառուցակարգեր՝ խաղաղ և ներդաշնակ միջավայր ապահովելով⁶:

Եզրակացություն

Մեդիացիան ձևավորում է մշակույթի էթիկա, մարդկային քաղաքակրթություն և ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ իրավունքի իրականացումն ու արդարության մատչելիությունը դրսևորվի կամ ապահովվի միայն դատական համակարգով:

Եթե խոսում ենք տնտեսական, իրավական և սոցիալական ազատության մասին, ապա դրանց հիմքում պետք է գործի վեճերի լուծման այլընտրանքային մեթոդները: Եվ այս մեթոդների կիրառումը, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է սկսել դպրոցներից (նույնիսկ մանկապարտեզներից):

Այսպիսով, որակյալ կրթություն ասելով պետք է ընկալել ոչ միայն մարդու կրթության իրավունքն ապահովելը, այլ նման համակարգերի արդյունավետության հիմքում պետք է դիտարկել կրթություն-դաստիարակություն համագործակցությունը: Այսինքն, անհրաժեշտ է մշակել վերականգնողական մեդիացիա կամ որ նույնն է՝ մեդիացիոն ծրագրերի կիրառումը կարգավորող ուղենիշներ, որպեսզի՝

- ստեղծվեն անձի (երեխայի) ինքնահաստատման և ինքնակառավարման ապահովման համար անհրաժեշտ պայմաններ,
- մանկավարժների հետ անցկացվեն մեդիացիայի ոլորտում վերապատրաստման դասընթացներ,
- դպրոցներում ներառվեն մեդիացիայի վերաբերյալ դասաժամ:

6 Այսպիսով մեդիացիան դպրոցահասակների ներդաշնակ զարգացումն ապահովող կառուցակարգերից մեկը կարող է հանդիսանալ: Ինչպես իրավացիորեն ամրագրված է ՄԱԿ-ի հիմնարար սկզբունքներում՝ անհրաժեշտ է դեռ վաղ տարիքից խթանել նրանց անհատականությունը և հարգանքը ինչպես իրենց, այնպես էլ մյուսների նկատմամբ:

Մեզնից յուրաքանչյուրը պետք է ձգտի լուսավորության ու կրթության միջոցով օժանդակել իրավունքների ու ազատությունների հարգմանը, իսկ սոցիալական արդարության նախապայմաններից մեկն է՝ հոգ տանել սոցիալական արդարության, քաղաքացիական հասարակության բարեկեցության և սոցիալական պաշտպանվածության մասին:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն* (փոփոխություններով) (ընդունվել է 1995թ. հուլիսի 5-ին, Սահմանադրության փոփոխությունները կատարվել են 2005թ. նոյեմբերի 27-ի ՀՀ հանրաքվեով: Սահմանադրության փոփոխությունները կատարվել են 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի ՀՀ հանրաքվեով), Երևան, 2016:
- Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք* (ՀՕ-110-Ն, ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2018թ. փետրվարի 9-ին, ուժի մեջ է մտել 2018թ. ապրիլի 9-ին, Երևան, 2018:
- «Կոնվենցիա երեխաների իրավունքների մասին» (ընդունման ամսաթիվը՝ 20.11.1989, ուժի մեջ մտնելու ամսաթիվը՝ 22.07.1993):
- Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր* (ընդունման ամսաթիվը՝ 10.12.1948, ուժի մեջ մտնելու ամսաթիվը՝ 10.12.1948):
- Աբրահամյան, Հ. (1998) *Ժողովրդավարությանն ընդառաջ*: Երևան, , «Հայրապետ» հրատ.:
- Անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտի միջազգային փաստաթղթերի ժողովածու* (2012), Երևան: Միջազգային բանտային բարեփոխումներ, Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ ՀԿ:
- Ասրուածաշունչ մարտան հին և նոր կրակարանների* (2010), Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, Հայաստանի աստուածաշնչային ընկերություն,:
- Բարսեղով, Յու. (1982) *Դատամիջնորդությունը հին և միջնադարյան Հայաստանի միջազգային հարաբերություններում*: Պատմա-բանասիրական հանդես, Մոսկվա, /ISSN 0135-0536/ № 1:
- Իվանովա Եվգենիա, *Վերականգնողական արդարադատություն*. Ինչ անել, իրավիճակը բարելավելու համար, էլ. հասցե՝ www.csi.am/hy/point-of-view/2016/08/17/restorative (մուտք 07.04.2019):
- Համբարձումյան, Սյունէ *Երևանը անչափահաս դատապարտվածների թվով առաջարարն է//Ժողովուրդ Թերթ*, <https://armkur.am/889043/> (մուտք 13.04.2019թ.):
- Չոբանյան, Ա. (2018) *Պարտադիր (հարկադիր) մեղիացիայի կիրառման իրավական հեղինակները Հայաստանի Հանրապետությունում* //«Օրինականություն» ՀՀ դատախազության գիտագործնական և ուսումնամեթոդական հանդես, Երևան, № 106:
- Гараев, С.Н. (2017) *Проблемы и перспективы развития медиации в судах. Медиация: теория, практика, перспективы развития*. Федеральное государственное бюджетное учреждение «Федеральный институт медиации», Сборник тезисов участников научно-практической конференции, Москва., 13-14 апреля 2017.
- Жукова, С., Гараев, С. (2017) *Медиация: теория, практика, перспективы развития*. Научно-практическая конференция Москва, ФГБУ «ФИМ».

- Кулапов, Д.С. (2014) *Виды медиации: теоретический аспект*. Вестник Саратовской государственной юридической академии, № 4 (99), էլ. հասցե՝ <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-mediatsii-teoreticheskiy-aspekt> (մուտք 08.04.2019):
- Коновалов, А.Ю. (2014) «*Медиация в системе образования: обзор опыта разных стран*». Электронный журнал «Психологическая наука и образование psyedu.ru», № 3, էլ. հասցե՝ psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2014_3_Konovалov.pdf (մուտք 10.04.2019):
- Служба примирения в Финляндии* էլ. հասցե՝ URL: www.sovittelu.fi/index.php/ru (մուտք 12.04.2019):
- Conflict mediation, School (Peer) mediation* էլ. հասցե՝ <http://conflictmediation.ie/school-mediation>, (մուտք 07.04.2019):
- Handbook-Social mediation*, էլ. հասցե՝ <https://www.social-mediation.org/handbook>, (մուտք 07.04.2019):
- Winslade, J., and Monk, G., A narrative approach in mediation (2014) էլ. հասցե՝ https://www.researchgate.net/.../254667214_The_Narrative (մուտք 07.04.2019):

References

- Hayastani Hanrapetutyun Sahmanadrutyun* [Constitution of the Republic of Armenia] (popoxutyunnerov) /yundunvel e 1995, hulis 5-in, Sahmanadrutyun popoxutyunnery katarvel en 2005 noyemberi 27-i hanraqveov: Sahmanadrutyun popoxutyunnery katarvel en 2015 dektemberi 6-I HH hanraqveov/, Erevan, 2016 (In Arm.)
- Hayastani Hanrapetutyun qaxaqaciakan datavarutyun orensgirg* [Civil Procedure Code of the Republic of Armenia] /H0-110-N, yundunvel e HH Azgayin zhoxovi koxmic 2018 petrvari 9-in, uzhi mej e mtel 2018 aprili 9-in/, Erevan, 2018 (In Arm.)
- «*Konvencia erexaneri iravunqneri masin*» [Convention on the Rights of the Child] / yundunman amsativy՝ 20.11.1989, uzhi mej mtelnu amsativy՝ 22.07.1993/ (In Arm.)
- Mardu iravunqneri hamyndhanur hrchakagir* [Universal Declaration of Human Rights] / yundunman amsativy՝ 10.12.1948, uzhi mej mtelnu amsativy՝ 10.12.1948/ (In Arm.)
- Abrahamyan, H. (1998) *Zhoxavrdavaruryann yndaraj* [Ahead of democracy]: Erevan, «Hayrapet» hrat. (In Arm.)
- Anchapahasneri gorcerov ardaradatutyun volorti mijazgayin pastatxteri zhoxovacu* [Collection of International Documents in the Field of Juvenile Justice] (2012), Erevan: Mijazgayin bantayin barepoxumner, Qaxaqaciakan hasarakutyun institute HK (In Arm.)
- Astuacashunch matean hin ev nor ktakaranneri* (2010) [Bible book of old and new tesaments], mayr Ator S. Ejmiacin, Hayastani astuacashnchayin ynkerutivn (In Arm.)
- Barsexov, Ju. (1982) *Datamijnordutyuny hin ev mijnadaryan Hayastani mijazgayin haraberutyunnerum* [Mediation in the international relations of ancient medieval Armenia]: Patma-banasirakan hands, Moskva, № 1, ejer 39-54: (In Arm.)
- Ivanova Evgenia, *Verakangnoxakan ardaradatutyun*. [Restorative justice]: Inch anel? Iravichaky barelavelu hamar, www.csi.am/hy/point-of-view/2016/08/17/restorative /accessed 07.04.2019թ./ (In Arm.)
- Hambardzumyan, Syune *Yerevany anchapahas datapartvatsneri tvov arajatarn e* [Yerevan

- is the leader in the number of juvenile offenders]//Zhoghovurd Tert, <https://armlur.am/889043/> (mutk' 13.04.2019t.) (In Arm.)
- Chobanyan, A. (2018) *Partadir (harkadir) mediacyayi kirarman iravakan hetevanqery Hayastani Hanrapetutyunum* [Legal consequences of the use of compulsory mediation in Republic of Armenia]: //«Orinakanutyun» HH Dataxazutyanyan gitagorcnaakan ev usumnametodakan hands, Erevan, № 106, eger 26–31 (In Arm.)
- Garaev, S.N. (2017) *Problemy i perspektivy razvitiya mediatsii v sudakh. Mediatsiya: teoriya, praktika, perspektivy razvitiya*. Federal'noe gosudarstvennoe byudzhethoe uchrezhdenie «Federal'nyy institut mediatsii», Sbornik tezisev uchastnikov nauchno–prakticheskoy konferentsii, Moskva, 13–14 aprelya 2017: (In Rus.)
- Zhukova, S., Garaev, S. (2017) *Mediatsiya: teoriya, praktika, perspektivy razvitiya*. [Mediation: Theory, Practice, Development Prospects]: Nauchno–prakticheskaya konferentsiya Moskva, FGBU «FIM» (In Rus.)
- Kulapov, D.S. (2014) *Vidy mediatsii* [Types of mediation]: teoreticheskoy aspekt, Vestnik Saratovskoy gosudarstvennoy yuridicheskoy akademii, № 4 (99), <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-mediatsii-teoreticheskoy-aspekt> /accessed 08.04.2019./ (In Rus.)
- Konovalov, A.Yu. (2014) «*Mediatsiya v sisteme obrazovaniya: obzor opyta raznykh stran*». Elektronnyy zhurnal «Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie psyedu. ru», № 3, https://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2014_3_Konovalov.pdf /accessed 10.04.2019/ (In Rus.)
- Sluzhba primireniya v Finlandii* URL: www.sovittelu.fi/index.php/ru accessed 12.04.2019/ (In Rus.)
- Conflict mediation*, School (Peer) mediation <http://conflictmediation.ie/school-mediation/> /accessed 07.04.2019) (In Eng.)
- Handbook–Social mediation*, էլ. հուղե՝ <https://www.social-mediation.org/handbook/> /accessed 07.04.2019) (In Eng.)
- Winslade, J., and Monk, G., A. (2014) Narrative approach in mediation, էլ. հուղե՝ https://www.researchgate.net/.../254667214_The_Narrative_ /accessed 07.04.2019) (In Eng.)

Рафик Петросян

Заведующий юридической кафедрой Международного университета Евразия, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РА
Эл. адрес: *research.incubator@eiu.am*

Армине Чобанян

Преподаватель юридической кафедры Международного университета Евразия, Член Палаты адвокатов РА
Эл. адрес: *armmonami@yahoo.com*

ШКОЛЬНАЯ МЕДИАЦИЯ КАК КРАЕУГОЛЬНЫЙ КАМЕНЬ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Цель данной статьи – выделить структуры информирования общественности и в результате, сравнивая и учитывая международный опыт, предлагается использовать медиацию в школах. Считая необходимостью использование медиации в школах, были представлены ее основные особенности и преимущества.

Ключевые слова: урегулирование социально-правовых споров, переговоры, международный опыт, профессионализм, теоретические и практические знания, восстановительная медиация, мирное сотрудничество.

Rafik Petrosyan

*Head of the Department of Law at Eurasia International University,
Doctor of Law, Full Professor, Honored lawyer of the RA*
Email: *research.incubator@eiu.am*

Armine Chobanyan

*Lecturer of the Law Department at Eurasia International University,
Member of RA Advocates Chamber*
Email: *armmonami@yahoo.com*

SCHOOL MEDIATION AS A CORNERSTONE OF QUALITY EDUCATION

The purpose of the article is to identify the public with awareness mechanisms compared with international experience, the author suggests using mediation in schools. Assessing the necessity for mediation in schools, the main features and benefits were presented.

Key words: settlement of social and legal disputes, negotiation, international experience, professionalism, theoretical and practical knowledge, restorative mediation, peaceful cooperation.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. ապրիլի 02-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. ապրիլի 11-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. մայիսի 10-ին:

Նունե Զոմարդյան

*ԵՄՀ միջազգային կապերի և հեղափոխությունների կենտրոնի
պատրասխանատու, իրավագիտության ամբիոնի վարիչի տեղակալ,
նույն ամբիոնի հայցորդ
Էլ. հասցե՝ nune.jomardyan@eiu.am*

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-21

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՏ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾ ԳՈՐԾԸՆԹ-ԱՑԻ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇ

Հիմնվելով Ա.Սենի և Զ.Ռոուզի տեսությունների վրա սույն հոդվածում սոցիալական արդարության սկզբունքի իրագործումը դիտարկվել է երկու տեսանկյուններից՝ որպես «սկզբնական բարիքների հավասար բաշխում» և որպես «ընդունակությունների զարգացման հավասար հնարավորություններ»: Մեթոդական այդ մոտեցմամբ էլ գնահատվել է սոցիալական արդարության և իրավաստեղծագործության առնչվածությունը, որի ընթացքում սոցիալական արդարությունը շեշտադրվել է որպես իրավաստեղծ գործընթացի հիմնական նպատակներից մեկը: Կարևորվել է նաև ժամանակակից իրավական տեխնոլոգիաների կիրառումը: Հարկային օրենսգրքում իրականացված վերջին փոփոխությունների վերլուծության հիման վրա մատնանշվել են առկա թերությունները և նշվել դրանց հաղթահարման ուղիները:

Հիմնաբառեր. սոցիալական արդարություն, իրավաստեղծ գործընթաց, սկզբունք, նպատակ, իրավական տեխնոլոգիա:

Ներածություն

Սոցիալական պետության արդի իրավաբանական մեթոդական հենքը սահմանադրական լուծումների մարդակենտրոն համակարգն է, որի շրջանակներում սոցիալական խնդիրների լուծման կենտրոնում միայն մարդն է՝ իր իրավունքներին ու ազատություններին համապատասխան արժանապա-

տիվ կյանք վարելու և ազատ զարգանալու ձգտումներով: Այս տեսակետից առաջնային նշանակություն է ձեռք բերում ոչ միայն սոցիալական պետության՝ որպես սահմանադրական կարգի սկզբունք ամրագրումը, այլ նաև վերջինիս հետևողական իրացումը երկրի հասարակական քաղաքական կյանքում:

Մի շարք հեղինակներ վերը նշած սկզբունքի իրագործումը կապում են սոցիալական պետության կողմից իրականացվող հատուկ սոցիալական գործառնությունների հետ և այդ տեսանկյունից առանձնացնում են սոցիալական ու ոչ սոցիալական պետություններ: Տ.Ն. Ռադկոյի մոտեցմամբ սոցիալական և ոչ սոցիալական պետությունների տարբերությունը կախված է սոցիալական գործառնության շրջանակից և բովանդակությունից: Իրավագետի կարծիքով այն պետությունները, որոնք դեռ չեն կարող համարվել սոցիալական, իրենց սոցիալական գործառնության մեջ ներառում են առողջապահության, մշակույթի, կրթության, կենսաթոշակների, սոցիալական ապահովագրության և այլ բնագավառներում սոցիալական գործունեության բոլոր ոլորտները: Սոցիալական պետություններում առանձնանում են մի քանի ներքին գործառնություններ, որոնք և բնութագրում են վերջինիս որպես սոցիալական: Դրանցից են՝ տնտեսական գործառնությունը (ունի հստակ սոցիալական ուղղվածություն), բնակչության արժանապատիվ կյանքի պահպանման գործառնությունը, կրթության զարգացման և քաղաքացիների մշակութային իրավունքների պահպանման գործառնությունը, առողջապահության կազմակերպման գործառնությունը, սոցիալական ծառայությունների մատուցման գործառնությունը և այլն (Радько, 2009, էջ 221):

Ա.Խ. Մալիկովան գտնում է, որ սոցիալական գործառնությունը սոցիալական պետության առանցքային գործառնություն է, որոնք իրականացվում են պետության հիմնական նպատակներից մեկին՝ սննդի, հագուստի, հոգևոր զարգացման և այլ ոլորտներում յուրաքանչյուրի նվազագույն կարիքների բավարարմանը հասնելու համար: Ինչ վերաբերում է ոչ սոցիալական պետության սոցիալական գործառնությունների իրականացմանը, ապա դրանք ունեն երկրորդական նշանակություն, քանի որ նման պետության գլխավոր գործառնություն է՝ հասնել կոնկրետ նպատակի, որը, որպես կանոն, ուղղված է գոյություն ունեցող ռեժիմի պահպանմանը (Маликова, 2012, էջ 193):

Մեր կարծիքով սոցիալական պետության սկզբունքի իրացումը կապել որոշակի խումբ գործառնությունների իրագործման հետ, նշանակում է նեղացնել տվյալ հասկացության իրավաբանական սահմանները: Համամիտ ենք այն իրավական դիրքորոշման հետ, ըստ որի սոցիալական պետության սկզբունքը ընդհանուր ծրագրային դրույթ և սահմանադրաիրավական ուղենիշ լինելուց բացի նաև պարտադիր սահմանադրական նորմ է հանդիսանում (Դանիելյան, Այվազյան, Մանասյան, 2015, էջեր 137–138): Դա նշանակում է, որ սոցիալական պետության հայեցակարգը, հանդիսանալով սահմանադրական կարգի սկզբունք, ընդգրկում է հասարակական հարաբերությունների ողջ լրակազմը (Шушицкая, 2020, Т. 4, № 1. էջ 58) և որպես այդպիսին պետք է իրագործվի իրավունքի բոլոր ոլորտներում (Нечаева,

2007, էջ 49, նաև Գանիեյլյան, Այվազյան, Մանասյան, 2015, էջ 138), ուղղված լինի սոցիալական արդարությանն ու ապահովի արդար սոցիալական կարգ (Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ, 2014, էջ 23–24): Այսինքն՝ սոցիալական արդարության սկզբունքը պետք է դրվի երկրում գործող ինստիտուտների և նորմերի հիմքում, դառնա հանրային քաղաքականության մշակման և իրականացման հիմնաքարը, նպաստի իրականացվող իրավաստեղծ, իրավակիրառ և իրավապաշտպան գործունեության սոցիալականացմանը:

Սույն հոդվածում առանձին իրավական նորմերի ուսումնասիրության հիման վրա կներկայացնենք սոցիալական արդարության կարևորությունը իրավաստեղծ գործընթացում:

Մեթոդ

Սոցիալական արդարության բովանդակության բացահայտումն իրականացվել է հիմնվելով Ամատիա Սենի և Ջոն Ռոուլզի կողմից առաջադրված հայեցակարգային մոտեցումների համադրման վրա, համաձայն որի վերջինս դիտարկվում է որպես «սկզբնական բարիքների հավասար բաշխում» և «ընդունակությունների զարգացման հավասար հնարավորություններ»: Ուսումնասիրությունն իրականացվել է նաև նորմատիվ նյութի դասակարգման, համեմատական-իրավական, համակարգային վերլուծությունների, իրավական փորձարարության մեթոդների հիման վրա:

Սոցիալական արդարության իրացման առանձնահատկությունները

Մարդակենտրոն սահմանադրության տեսանկյունից սոցիալական արդարության սկզբունքի իրացումը պետք է հաշվի առնի վերջինիս երկու տեսանկյունները՝

- բոլորի և յուրաքանչյուրի համար ընդունակություններ ձեռք բերելուն զուգահեռ հավասար հնարավորությունների տրամադրումն (Sen, 1993) առանց որևէ խտրականության,
- եկամուտների և ունեցվածքի արդարացի բաշխումը բյուջեի և այլ միջոցների վերաբաշխմամբ:

Առաջին դրույթը, նշանակում է, որ արդարության ձգտող ցանկացած պետություն պետք է պատասխանատվություն կրի յուրաքանչյուրի համար ունակությունների ձեռք բերման անհատական հնարավորություններ ապահովելու հարցում: Մարդիկ պետք է ունենան հնարավորություն իմաստավորելու իրենց կյանքը և, ելնելով սեփական շահերից, կարողանան օգտվել իրենց տրված հիմնարար իրավունքներից: Երկրորդի դեպքում բոլոր մարմինները, ինստիտուտներն ու կազմակերպությունները պետք է ներառվեն հասարակության քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական համակարգի մեջ, որպեսզի բաշխեն այն առաջնային բարիքները, որոնք էական են կյանքի հավասար հնարավորություններ ստեղծելու համար: Իսկ հիմնական բա-

րիքներից ամենակարևորներն են «իրավունքները, ազատությունները և հնարավորությունները, եկամուտն ու հարստությունը, ինքնահարգման սոցիալական պայմանները» (Rawls, 1971, էջ 92):

Ինչպես տեսնում ենք «նեգատիվ ազատության» դասական ազատական սկզբունքը, այսինքն՝ ազատությունը պետության կամ երրորդ կողմի միջամտությունից, ինչպես նաև «պոզիտիվ ազատությունը» կամ որևէ գործողություն կատարելու ազատությունը հանգեցնում են շուկայի սահմաններից դուրս շատ ավելի հեռու գնացող վերաբաշխման միջոցների (Giebler, Heiko, Merkel, Wolfgang, 2014, էջ 85): Իհարկե, այս համատեքստում կասկածից վեր է շուկայի արդյունավետությունը, քանի որ այն անհրաժեշտ է ազատ և արդարացի հասարակության համար, սակայն դա ևս հաստատում է մեր պնդումն առ այն, որ ՀՀ Սահմանադրության 11-րդ հոդվածում ամրագրված սոցիալական արդարության սկզբունքի իրացումը չի սահմանափակվում տնտեսական արդարության իրավաբանական և իրավակարգավորմամբ, այլ ներգործում է հասարակական հարաբերությունների ողջ համալիրի կարգավորման վրա:

Վերը նշված դրույթներին համապատասխան Հայաստանի Հանրապետությանը նախևառաջ անհրաժեշտ են սոցիալական արդարության պահանջներին համապատասխան օրենքներ: Հակառակ դեպքում իրավական նշանակության հարցեր լուծելու ընթացքում սոցիալական արդարության սկզբունքի անտեսումը կամ բացառումը ոչ միայն կխզի կապը պետության և անհատի միջև, այլ նաև հասարակության մեջ կառաջացնի շերտավորում և անարդարություն (Մալխասյան, 2017, № 2, էջ 210): Դա է այն կարևոր հիմնավորումներից մեկը, համաձայն որի սոցիալական արդարությունը դիտարկվում է որպես իրավաստեղծ գործընթացի որակական չափանիշների բաղադրամաս (Մաֆարյան, 2004, էջ 6):

Սոցիալական արդարության և իրավաստեղծ գործընթացի առնչակցությունները

Ժամանակակից հասարակության մեջ արդիական է իրավաստեղծ գործընթացում սոցիալական արդարության՝ որպես իրավաստեղծ գործընթացի հիմնական նպատակներից մեկի, շեշտադրումը: Խելամիտ նպատակադրումը, ինչպես նաև միջոցների օպտիմալ ընտրությունը դիտարկվում են որպես արդարության և որակի ապահովման կարևորագույն մեթոդ: Օրինակ՝ բնակչության եկամտային ու գույքային բևեռացումը զսպելու նպատակով պետությունը հարկային ոլորտում պետք է ելնի հարկերի ոչ միայն ֆիսկալ, այլ նաև սոցիալ-վերաբաշխողական, եկամտահարկի պրոգրեսիվ հարկման և այլ նպատակադրույթներից: Իհարկե, այս կամ այն հարկի կիրառումը պայմանավորված է տվյալ երկրում իրականացվող տնտեսական և հարկային քաղաքականության հետապնդած նպատակներով: Բայցևայնպես, հարկային համակարգերը վերաբաշխման տեսանկյունից սոցիալական արդարության հասնելու ամենահիմնական միջոցն են, իսկ եկամուտների պրոգրեսիվ հար-

կային համակարգերը՝ արդարացի: Դրանք նպատակ ունեն նվազեցնել եկամտի անհավասարությունն ու ապահովել հարկման արդարության սկզբունքի իրացումը¹:

Մեթոդոլոգիական նման մոտեցումը որոշակի հարցեր է առաջացնում ՀՀ հարկային օրենսգրքում վերջին շրջանում իրականացված եկամտահարկի և անշարժ գույքի հարկի փոփոխությունների առնչությամբ: Այսպես՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքի 2019թ.հունիսի 25-ի փոփոխությունների և լրացումների արդյունքում գործող եկամտային հարկի պրոգրեսիվ դրույքաչափից անցում կատարվեց համահարթ դրույքաչափի: Օրինագծի հեղինակները դրա հիմնավորման հիմնական նպատակներ սահմանեցին ազգային տնտեսության մրցունակության և ներդրումային գրավչության բարձրացման համար հարկային բեռի վերաբաշխմանն ուղղված փոփոխությունների իրականացումը, միկրոձեռնարկատիրության հարկման արտոնյալ համակարգի կատարելագործումն ու կիրառության շրջանակի ընդլայնումը, ինչպես նաև գործունեության առանձին ոլորտներում առկա՝ հարկային համակարգին առնչվող խնդիրների լուծումը (Հիմնավորում, Կ-075-29.03.2019-ՏՀ-011/0): Այս փոփոխությունները փաստորեն հետապնդում էին բացառապես ֆիսկալ նպատակ և չէին անդրադառնում խնդրի սոցիալական բաղադրիչին: Հարցն այն է, որ բարձր եկամուտներ ունեցողների դեպքում տեղի է ունենում հարկային բեռի կտրուկ կրճատում, իսկ բնակչության համեմատաբար ցածր եկամուտներ ունեցողների, հատկապես՝ սոցիալապես խոցելի խմբերի համար հարկային բեռի էական փոփոխություն տեղի չի ունենում: Ցածր աշխատավարձ ստացողների կողմից տնօրինվող եկամտի անփոփոխության պայմաններում նկատվում է բարձր աշխատավարձ ստացողների տնօրինվող եկամուտների ավելացում՝ հանգեցնելով սոցիալական բևեռացման հետագա խորացմանն ու սրացմանը (ՀՀ ԱԺ Աշխատակազմի տնտեսագիտական փորձաքննության վարչության տնտեսական փորձաքննության բաժնի կողմից 17.04.2019թ. տրված եզրակացություն): Եկամտահարկի պրոգրեսիվ հարկման առավելությունների մասին է վկայում նաև մի շարք երկրների վերջին տարիների փորձը: Մակեդոնիան, որը 2007 թվականին հարկման համակարգի բարեփոխումների արդյունքում անցում կատարեց եկամտահարկի համահարթ հարկմանը, վերջին տասը տարում տնտեսական էական առաջընթաց չգրանցեց: Ավելին, այս հանգամանքն ուղղակիորեն նպաստեց անհավասարության սրնթաց աճի և երկիրն անհավասարության առումով լրացրեց Եվրոպայի առավել անհավասար պետությունների շարքը: Սլովակիան 2004 թվականին պրոգրեսիվ համակարգից անցում կատարեց 19 տոկոս համահարթ եկամտահարկի և 2013 թվականին կրկին վերադարձավ պրոգրեսիվ համակարգի: 2004 թվականին Գերմանիայում մշակվեց եկամտահարկի ներմուծման և տն-

1 Օրինակ, Մեքսիկայում մեծ ուշադրություն է դարձվում հարկային համակարգի բարեփոխմանը, որպեսզի վերացվի կյանքի մակարդակի և տնային տնտեսությունների եկամուտների տարածական տարբերությունները գյուղական և քաղաքային բնակավայրերի միջև: Այլ երկրներում, ներառյալ Միացյալ Թագավորությունը և Միացյալ Նահանգները, առաջադեմ հարկեր են գանձվում եկամտի և որոշակի ապրանքներից, ինչի հետևանքով՝ հարկերի դրույքաչափը բարձրանում է անձի վճարունակությանը համամասնորեն (Khechen, 16 December 2013, էջ 6)

տեսական աճի խթանման հայեցակարգ: Սակայն հանգամանքների բերումով Գերմանիան ևս հրաժարվեց համահարթ եկամտահարկի գաղափարից (Քաղաքական դիսկուրս, 08.03.2019) :

Մեր կարծիքով սոցիալական շուկայական տնտեսության պայմաններում սոցիալական արդարության սահմանադրական սկզբունքի իրականացման հիմնական ուղին եկամտահարկի պրոգրեսիվ գանձումն է, որը հնարավորություն կտա նյութական ռեսուրսների վերաբաշխման միջոցով բարելավել մատուցվող հանրային ծառայությունների որակը, ինչպիսիք են օրինակ՝ հասարակական տրանսպորտը, կրթությունը, առողջապահությունը և այլն:

Անշարժ գույքի հարկմանը վերաբերող 2020թ. հունիսի 25-ին կատարած փոփոխությունների դեպքում օրենսդիրն իր նպատակը համարեց կադաստրային արժեքների հիման վրա անշարժ գույքի հարկի հաշվարկման համակարգից անցում կատարել անշարժ գույքի շուկայական արժեքների մոտարկված արժեքների հիման վրա հաշվարկվող անշարժ գույքի հարկի համակարգին: Նպատակի իրականացման արդյունքում տեսանելի հարստության կամ ունեցվածքի համար սահմանվելու էր ավելի արդարացի հարկային բեռ՝ ապահովելով պետության վերաբաշխման գործառույթի արդյունավետ իրականացումը (Հիմնավորում, Կ-651-12.06.2020-ՏՀ-011/0): Առաջին հայացքից թվում է, որ փոփոխությունները հետապնդում են բացառապես սոցիալական արդարության հաստատման նպատակ: Սակայն առաջարկվող նորմերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ հարկման նման համակարգի պայմաններում տեղի է ունենում անշարժ գույքի հարկի գծով հարկային բեռի ավելացում և չհարկվող շեմի վերացում ողջ բնակչության շրջանում: Ավելին, անշարժ գույքի գնահատման ժամանակ կիրառվում է տարածագնահատման (գտնվելու վայրի) գոտիականության գործակիցը, որի հիման վրա կտրուկ աճում են առանձին գոտիներում, հատկապես՝ Երևան քաղաքի կենտրոնում գտնվող բնակելի տների հարկերը: Ընդ որում, նման ծանր հարկային բեռ է սահմանվում հավասարապես բոլոր սոցիալական խմբերի համար:

Այն, որ փոփոխության արդյունքում տեղի է ունենում անշարժ գույքի հարկի գծով հարկային բեռի կտրուկ աճ, ընդունվում է նաև օրինագծի հեղինակների կողմից, ինչը կանխելու համար վերջիններս առաջարկում են հարկման նոր համակարգին անցում կատարել չորս տարիների ընթացքում (Հիմնավորում, Կ-651-12.06.2020-ՏՀ-011/0): Հարց է առաջանում, արդյո՞ք չորս տարի հետո այնքան բարելավված կլինի բնակչության ընդհանուր սոցիալական վիճակը, որպեսզի բոլոր սոցիալական խմբերն ի վիճակի լինեն վճարել տարեկան նման բարձր հարկեր, հատկապես համաձարակի և պատերազմի հասցրած վնասների պայմաններում, թե՞ ցածր եկամուտներ ունեցող ընտանիքները ստիպված են լինելու վաճառել իրենց, հատկապես բարձր հարկման գոտիներում գտնվող բնակարանները՝ ավելի էժան արժեք ունեցող գույք գնելու համար:

Այն պնդումը, որ նոր համակարգը նպաստելու է տեղական բյուջեների կայունացմանը (Հիմնավորում, Կ-651-12.06.2020-ՏՀ-011/0), դժվար է արդարացնել այն տեսակետից, որ ցածր եկամուտ ունեցողի կողմից բարձր գույ-

քահարկ վճարելը լինելու է կամ անհնարին, կամ էլ ավելի է վատթարացնելու վիճակը, որի արդյունքում ունենալու է լրացուցիչ սոցիալական աջակցության կարիք: Մյուս կողմից, եթե օրենսդիրը նպատակ է հետապնդում տեսանելի հարստության կամ ունեցվածքի համար ավելի արդարացի հարկային բեռ սահմանել, ապա, մեր կարծիքով, սոցիալական արդարության ապահովման լավագույն լուծումը կլինի շքեղության հարկի ներդնումը:

Վերը նշվածից կարող ենք եզրակացնել, որ կատարված փոփոխություններին համապատասխան եկամուտների հարկումն իրականացվում է համահարթ մոդելի շրջանակներում, իսկ անշարժ գույքին՝ շուկայական արժեքի (պրոգրեսիվ հարկման) հիման վրա: Այս համակարգի պարագայում փոփոխությունների ողջ բացասական ազդեցությունն իր վրա զգում է հատկապես հասարակության առավել խոցելի խավը, իսկ փոփոխությունների նպատակը սոցիալական արդարությունից վերածվում սեփականության վերաբաշխման՝ ի օգուտ նյութապես առավել ապահովված խավերի:

Սոցիալական արդարության տեսակետից կարևոր է նաև օրինագծերի մշակման ընթացքում բացառել օտարերկրյա օրենքների ուղղակի ընդօրինակումը, իսկ տեղայնացման պայմաններում հաշվի առնել հայ ժողովրդի պատմական, մշակութային, հոգեբանական, սովորութային, տնտեսական, աշխարհաքաղաքական և այլ առանձնահատկությունները: Կարևոր է նաև օրինագծերի մշակման ընթացքում միջազգային փորձի ուսումնասիրության և համեմատության համար ձիշտ մեթոդաբանության ընտրությունը: Օրինակ՝ անշարժ գույքի հարկին վերաբերող օրենսդրական փոփոխությունների մշակման ընթացքում անշարժ գույքի հարկ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը համեմատելու համար ուսումնասիրվել է մի շարք երկրների, այդ թվում՝ ԱՄՆ-ի, Միացյալ Թագավորության, Ճապոնիայի, Իսրայելի վիճակագրությունը: Ըստ այդ տվյալների եզրակացություն է արվել առ այն, որ Հայաստանում անշարժ գույքի հարկի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ի մեջ բավականին ցածր է (0.2%) և պետք է վերանայվի: Սակայն հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք մենք համեմատել ենք մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի մակարդակը կամ նվազագույն աշխատավարձը նշված պետությունների հետ, թե՞ ուղղակի հիմնվել ենք վիճակագրական տվյալների վրա: Յու.Ա. Տիխոմիրովը ուսումնասիրելով գիտական-ձանաչողական փորձը և վերլուծական պրակտիկան, նշում է, որ վերլուծությունների ընթացքում օրենսդրական համանմանությունների (անոլոգիաների) արագ և անհաջող կիրառումը չի կարող հանգեցնել դրական արդյունքի: Ըստ իրավագետի՝ «իրավական փոխպատվաստումը» անխուսափելիորեն հանգեցնում է կոնկրետ իրավական համակարգի համար խորթ ակտերի ու նորմերի, և որպես արդյունք՝ դրանց հետագա մերժման: Կարևոր է նաև հաշվի առնել արտասահմանում և մեր երկրում այս կամ այն ինստիտուտների ծագման օբյեկտիվ պայմաններն ու գործոնները (Тихомиров, 1996, էջ 56): Նման սխալներից խուսափելու համար խորհուրդ է տրվում հաշվի առնել առկա և պլանավորված ակտի արտաքին նմանությունը որոշող տարբեր գործոններ:

Իրավաստեղծ գործընթացի արդյունավետության բարձրացման համար

հատկապես կարևորվում են ժամանակակից իրավական տեխնոլոգիաների՝ պլանավորման, իրավական կանխատեսման, իրավական փորձարարության, հանրային քննարկումների, կարգավորման ազդեցության գնահատման օգտագործումը իրավաստեղծ գործընթացում (Черногор, Залойло, 2018, էջ 84): Դրանք կարող են դիտարկվել որպես իրավական իրականությունը վերափոխելու, իրավունքը սոցիալական պրակտիկա ներմուծելու միջոց (Червонюк, 2009, № 3, էջեր 368–369):

Սոցիալ-տնտեսական զարգացման պլանների և ծրագրերի մշակման ժամանակ մի շարք երկրներում (ԱՄՆ, Ֆրանսիա, Չինաստան և այլք) հատկապես շեշտադրվում է իրավական փորձարարության մեթոդը: Այն իրականացվում է համապատասխան լիազոր մարմնի կողմից՝ որոշակի ժամանակահատվածում, որոշակի տարածքի վրա հասարակական հարաբերությունների նոր իրավական կարգավորման կամ իրավական ինստիտուտի գործադրման հիմնավորվածությունն ու արդյունավետությունը ստուգելու նպատակով, իսկ ստացված տվյալների հիման վրա՝ որոշելու այդ փորձը երկրի ողջ իրավական տարածքի վրա անորոշ ժամանակով տարածելու հնարավորության հարցը (Черногор, Залойло, 2018, էջեր 97–98): Նման փորձնական (պիլոտային) ծրագրերը հնարավորություն են ընձեռում սահմանափակ տարածքներում տեսնել իրավական կարգավորման որոշակի թերությունները, բացթողումներն ու անձշտությունները: Որոշ դեպքերում էլ վերլուծության ու գնահատման հիման վրա հնարավոր է լինում ցույց տալ, որ երկիրը դեռ պատրաստ չէ այս կամ այն իրավակարգավորման հաջող ներդրմանը կամ հակառակը՝ եզրակացնել, որ լավագույն փորձի տարածումը կբարելավի առանձին ոլորտները:

Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող փորձնական ծրագրերի մեծ մասն՝ իրավական ձևակերպում ստացած տնտեսական, ժողովրդագրական, մանկավարժական, սոցիալական և այլ փորձարարություններ են: Սակայն դրանց փորձարարական գործոնը ոչ թե իրավական կարգադրագրերն են, այլ վերը նշված այս կամ այն փորձարարությունների հետ կապված որոշումները: Իրավական փորձարարության մեթոդի ակտիվ կիրառումը Հանրապետությունում կարող է դրական ազդեցություն ունենալ հնարավորությունների հավասարության, գործազրկության դեմ պայքարի և սոցիալական արդարության ապահովման մի շարք խնդիրների լուծման համար: Դա կարևոր է հատկապես այն դեպքերում, երբ իրականացվում են երկրի համար կարևոր սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումներ, ընդունվում են էական նշանակություն ունեցող քաղաքական որոշումներ, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ նախագծի արդյունավետությունն ի սկզբանե դրվում է կասկածի տակ: Փորձարարությունը ապահովում է նաև օրենսդրության կայունությունը:

Վերը նշված իմաստով հետաքրքրական է Ֆրանսիայի փորձը, որտեղ 2003թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ընդունված 37.1 հոդվածում ուղղակիորեն նշվում է. «Օրենքը և կանոնակարգը, որպես կարգավորման առարկա, կարող են պարունակել փորձարարական բնույթի

դրույթներ, որոնք գործում են սահմանափակ ժամանակահատվածում»: Նմանատիպ դրույթ է պարունակում նաև 72-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը:

Վերը նշվածից կարող ենք եզրակացնել, որ օրենսդրության մշակման համար իրավական փորձարարության անբավարար դիտարկումը կարող է հանգեցնել հապճեպ, չկշռադատված օրենսդրական որոշումների կայացման և տարատեսակ ռիսկերի ի հայտ գալուն: Այս առումով, անհրաժեշտ ենք համարում «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքում ամրագրել դրույթներ իրավական նորմերի մշակման ընթացքում իրավական փորձարարության կիրառման վերաբերյալ:

Անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այն փաստը, որ փորձարարության չափից ավելի կիրառումը կարող է հանգեցնել ձիշտ հակառակ արդյունքի՝ անվստահություն առաջացնել պետության՝ որպես ժողովրդի կամքի արտահայտողի նկատմամբ, զսպել իրավական կարգավորման զարգացումը (ավելի մանրամասն տես СивяцкиЙ, Сорокин, 2016. № 4, էջեր 15–30): Այդ իսկ պատճառով կարևոր է օրենսդրական ամրագրման հետ միաժամանակ մշակել սոցիալական և իրավական փորձարարության կազմակերպման ու անցկացման կարգը, ժամկետները, դեպքերն ու մեթոդները կանոնակարգող նորմատիվ ակտերը, որոնք կապահովեն դրանց գիտական կազմակերպումը, արդյունքների օբյեկտիվ գնահատումն ու ամփոփումը:

Սոցիալական արտադրության իրականացման համար որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև նորմատիվ իրավական ակտի նախագծի կարգավորման ազդեցության գնահատումը: Այն հանդիսանում է իրավաստեղծ մարմնի կողմից ընդունվող որոշումների արդյունավետությունը հիմնավորող գործիք, ունի առանցքային նշանակություն որոշումների կայացման գործընթացի բարելավման և դրա արդյունավետության բարձրացման գործում (Հայեցակարգ, ՀՀ կառավարության 2019 թվականի սեպտեմբերի 26-ի N 1323-Լ որոշման Հավելված N 1, էջ 3): Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող կարգավորման ազդեցության գնահատման բնագավառներից մեկը սոցիալական ոլորտն է (Կարգավորման ազդեցության գնահատման իրականացման կարգը..., ՀՀ կառավարության 2020 թվականի դեկտեմբերի 17-ի N 2075-Ն որոշման Հավելված, կետ 3), որն ընդգրկում է զբաղվածություն, աշխատանքային պայմաններ, եկամուտների բաշխվածություն, սոցիալական պաշտպանություն, աշխատանքի որակ և ստանդարտներ (Կարգավորման ազդեցության գնահատման մեթոդական ուղեցույց, 2021, էջ 93): Սակայն կարևոր ենք համարում գնահատել նաև սոցիալական ներառվածությունը, որը լայն տարածում ունի աշխարհի 18 երկրներում (Մեծ Բրիտանիա, ԵՄ, Էստոնիա, Չեխիա և այլն) (Global Indicators of Regulatory Governance, 2019, էջեր 5, 11):

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոշարադրյալը, կարող ենք նշել, որ սոցիալական պետության սկզբունքի իրագործումը պետք է ուղղված լինի սոցիալական արդարության և արդար սոցիալական կարգի ապահովմանը: Այդ տեսակետից

կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում սոցիալական արդարության սկզբունքի շեշտադրումն իրավաստեղծ գործընթացում: Դրանում արդարության և որակի ապահովման մեթոդներ են հանդիսանում իրավաստեղծ գործընթացի խելամիտ նպատակադրումը, իրավական տեխնոլոգիաների, հատկապես՝ իրավական փորձարարության և կարգավորման ազդեցության գնահատման օգտագործումը: Հարկային օրենսգրքում իրականացված վերջին փոփոխությունների վերլուծության հիման վրա եզրակացություն է արվում առ այն, որ Հայաստանում դեռևս պետք է ձևավորել սոցիալական արդարության պահանջներին համապատասխանող օրենսդրական ակտերի համակարգ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Դանիելյան, Գ.Բ., Այվազյան, Վ.Ա., Մանասյան Ա.Ա. (2015) *Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտագործնական հետազոտություն)*: Եր.: Հայրապետ հրատ.:

Կարգավորման ազդեցության գնահատման ապակենտրոնացված համակարգի ներդրման հայեցակարգը և հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագիրը հասարակելու մասին ՀՀ կառավարության 2019 թվականի սեպտեմբերի 26-ի N 1323-Լ որոշման Հավելված N 1: ՀՀՊՏ 2019.10.09/70(1523).1 Հոդ.915.10 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=134855> (մուտք՝12.03.2021)

Կարգավորման ազդեցության գնահատման իրականացման կարգը, ժամկետները և դեպքերը, դրա արդյունքում փոփոխվող եզրակացությանը ներկայացվող պահանջները սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության մի շարք որոշումներ ուժը կորցրած ձանաչելու մասին ՀՀ կառավարության 2020 թվականի դեկտեմբերի 17-ի N 2075-Ն որոշման Հավելված: Միասնական կայք 2020.12.14–2020.12.27 Պաշտոնական հրապարակման օրը 18.12.2020 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=148376> (մուտք՝12.03.2021)

Կարգավորման ազդեցության գնահատման մեթոդական ուղեցույց: ՀՀ կառավարության 2021 թվականի հունվարի 14-ի N 46-Լ որոշման հավելված: Միասնական կայք 2021.01.11–2021.01.24 Պաշտոնական հրապարակման օրը 18.01.2021, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=149219> (մուտք՝12.03.2021)

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ (2014), Երևան, հոկտեմբեր:

Հիմնավորում «Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի մասին: Կ-651-12.06.2020-SՀ-011/0,

<http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=11707&Reading=0> (մուտք՝12.03.2021)

Հիմնավորում «Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու և 2018 թվականի հունիսի 21-ի «Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու և 2017 թվականի դեկտեմբերի 21-ի «Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին»

- ՀՕ-266-Ն օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-338-Ն օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին», ...լրացում փոփոխություններ կատարելու մասին» օրենքների նախագծերի փաթեթի ընդունման: Երևան, 28 մարտի, 2019: Կ-075-29.03.2019-ՏՀ-011/0
<http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=10324&Reading=0>
(մուտք՝12.03.2021)
- ՀՀ ԱԺ Աշխարհակազմի անդամազգիտականփորձարկնություն վարչության անդամական փորձարկնություն բաժնի կողմից 17.04.2019թ. արված եզրակացությունը http://parliament.am/draft_history.php?do=showdiveval&Div=2&ID=10324
(մուտք՝12.03.2021)
- Մալխասյան, Լիանա (2017) Հարուկ իրավական սկզբունքների դերը իրավական համակարգում. Կանթեղ. Գիտական հոդվածների ժողովածու, № 2, էջեր 204-212:
- Քաղաքական դիսկուրս (8/03/2019) Հարկային համակարգ, արդարություն և անդամական զարգացում. Համաժողովի նյութեր, <http://diskurs.am/2019/03/1084/> (մուտք՝12.03.2021)
- Маликова, А.Х. (2012). *Проблемы формирования социального государства в Таджикистане*. Дисс...д.ю.н. Москва.
- Нечаева, Е.Г. (2007) *Социальное государство: правовое понимание и практика*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М.
- Радько, Т.Н. (2009). *Теория государства и права: учеб.* 2 изд. М.
- Сивицкий, В.А., Сорокин, М.Ю. (2016). *Правовой эксперимент и развитие права //* Право. Журнал Высшей школы экономики. № 4, էջեր 15–30:
- Тихомиров, Ю.А. (1996). *Курс сравнительного правоведения*. — М.: Издательство НОРМА.
- Червонюк, В.И. (2009). *Правовые технологии («правовая инженерия»), или прикладная юриспруденция: методологические и дидактико-методические проблемы внедрения в систему вузовской подготовки правоведов //* Юридическая техника. № 3.
- Черногор, Н.Н., Залоило, М.В. (2018) *Актуальные проблемы правотворчества: учебное пособие* /— М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: ООО «ЮРИДИЧЕСКАЯ ФИРМА КОНТРАКТ».
- Шупицкая, О.Н. (2020) *Реализация конституционных принципов в судебном правоприменении//* Правоприменение. Т. 4, № 1 (56–64). DOI: 10.24147/2542-1514.2020.4(1).56-64
- Giebler, Heiko, Merkel, Wolfgang (2014/01/01). *Measuring Social Justice and Sustainable Governance in the OECD*. In book: *Theory and Practice of the Welfare State in Europe in 20th Century* (էջեր 79–101). Publisher: HISTORICKY USTAV. Editors: Zlatica Zudova-Leskova, Emil Voracek.
- Global Indicators of Regulatory Governance: Worldwide Practices of Regulatory Impact Assessments* (2019/07/10). World Bank Group.
- Khechen, Mona (2013). *Social justice: concepts, principles, tools and challenges//* Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA), E/ESCWA/SDD/2013/Techni-

cal Paper.9, 16 December 2013, New York.

Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.

Sen, A. (1993). *Capability and Well-Being*. In: Amartya Kumar Sen and Martha Nussbaum (eds.). *The Quality of Life*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

References

Daniyelyan, G.B., Ayvazyan, V.A., Manasyan A.A. (2015) *Sahmanadrakan barepvokhumneri hayetsakargi druytnery yev drants iratsman himnakan ughghutyunnery Hayastani Hanrapetutyunum (gitagortsakan hetazotut'yun)* [Provisions of the concept of constitutional reforms of the Republic Armenia and the main directions of their implementation (scientific and empirical research)]. Yer.: Hayrapet hrat. (In Arm.)

Kargavorman azdetsutyany gnahatman apakentronatsvats hamakargi nerdrman hayetsakargy yev hayetsakargits bkhogh mijotsarrumneri tsragiry hastatelu masin HH karravarutyany 2019 tvakani septemberi 26-i N 1323-L voroshman Havelvats N 1 [The concept of a decentralized regulatory impact assessment system and approving the program of measures arising from the concept. Appendix N 1 to the decision of the Government of the Republic of Armenia 26th of September 2019, N 1323-L]: HHPT 2019.10.09/70(1523).1 Hod.915.10 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=134855> (accessed: 12.03.2021) (In Arm.)

Kargavorman azdetsutyany gnahatman irakanatsman kargy, zhamketnery yev depkery, dra ardyunkum trvogh yezrakatsutyany nerkayatsvogh pahanjnyer sahmanelu yev Hayastani Hanrapetutyany karravarut'yan mi shark voroshmner uzhy kortsrats chanachelu masin HH karavarutyany 2020 tvakani dektemberi 17-i N 2075-N voroshman Havelvats [Annex to the Decision of the Government of the Republic of Armenia on defining the requirements for the implementation of the regulatory impact assessment, the terms, and the cases, the requirements for the conclusion given as a result]. Miasnakan kayk 2020.12.14–2020.12.27 Pashtonakan hrarakman ory 18.12.2020 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=148376> (accessed: 12.03.2021) (In Arm.)

Kargavorman azdetsutyany gnahatman metodakan ughetsuyts [Methodological guidelines for regulatory impact assessment]. HH karravarutyany 2021 t'vakani hunvari 14-i N 46-L voroshman havelvats. Miasnakan kayk 2021.01.11–2021.01.24 Pashtonakan hrarakman ory 18.01.2021 (accessed: 12.03.2021) <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=149219> (In Arm.)

Hayastani Hanrapetutyany sahanadrakan barepvokhumneri hayetsakarg [Concept of constitutional reforms of the Republic of Armenia] (2014), Yerevan, hoktember. (In Arm.)

Himnavorum «Hayastani Hanrapetutyany harkayin orensgrum popokhutyunner yev Iratsumner katarelu masin» HH orenki nakhagtsi masin [Rationale on the draft law of the Republic of Armenia “On Making Amendments to the Tax Code of the Republic of Armenia”]. K-651-12.06.2020-TH-011/0 (accessed: 12.03.2021) <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=11707&Reading=0> (In Arm.)

Himnavorum «Hayastani Hanrapetutyany harkayin orensgrum popokhutyunner yev

- Iratsumner katarelu yev 2018 tvakani hunisi 21-i «Hayastani Hanrapetut'yan harkayin orensgrkum popokhutyunner yev Iratsumner katarelu yev 2017 t'vakani dektemberi 21-i «Hayastani Hanrapetutyanyan harkayin orensgrkum popokhutyunner yev Iratsumner katarelu masin» HO-266-N orenkum popokhutyunner yev Iratsumner katarelu masin» HO-338-N orenkum popokhut'yun katarelu masin»* [Rationale for making amendments to the Tax Code of the Republic of Armenia, and On Making Amendments to the “Amendments to the Tax Code of the Republic of Armenia” of June 21, 2018, and On Making Amendments to the Law HO-266-N “On Making Amendments and Addenda to the Tax Code of the Republic of Armenia” of December 21, 2017 “On Making Amendments to the Law HO-338-N”], ...Iratsum popokhutyunner katarelu masin» orenkneri nakhagtseri pateti yndunman. Yerevan, 28marti, 2019. K-075-29.03.2019-TH-011/0 (accessed: 12.03.2021)
- <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=10324&Reading=0> (In Arm.)
- HH AJ Ashkhatakazmi tntesagitakan pordzaknnut'yan varchutyanyan tntesakan pordzaknnutyan bazhni koghmits 17.04.2019t. trvats yezrakatsutyuny* [Conclusion by the Economic Expertise Division of the Economic Expertise Department of the RA NA Staff 17.04.2019] (accessed: 12.03.2021) http://parliament.am/draft_history.php?do=showdiveval&Div=2&ID=10324 (In Arm.)
- Malkhasyan, Liana (2017) *Hatuk iravakan skzbunkneri dery iravakan hamakargum* [The role of special legal principles in the legal system]. Kant'egh. Gitakan hodvatsneri zhoghovatsu, № 2, ejer 204–212. (In Arm.)
- Kaghakakan diskurs (8/03/2019) *Harkayin hamakarg, ardarutyun yev tntesakan zargatsum* [Tax system, justice u economic development]. Hamazhoghovi nyuter, <http://diskurs.am/2019/03/1084/>
- Malikova, A.KH. (2012). *Problemy formirovaniya sotsial'nogo gosudarstva v Tadjikistane [Issues of a social state formation in Tajikistan.]*. Diss...d.yu.n. Moskva. (In Rus.)
- Nechayeva, Ye.G. (2007) *Sotsial'noye gosudarstvo: pravovoye ponimaniye i praktika* [Welfare state: legal understanding and practice]: Avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. M. (In Rus.)
- Rad'ko, T.N. (2009). *Teoriya gosudarstva i prava: ucheb.* [Theory of state and law: textbook]. 2 izd. M. (In Rus.)
- Sivitskiy, V.A., Sorokin, M.YU. (2016). *Pravovoy eksperiment i razvitiye prava* [Legal experiment and development of law] // Pravo. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki. № 4, ejer 15–30 (In Rus.)
- Tikhomirov, YU.A. (1996). *Kurs sravnitel'nogo pravovedeniya* [Comparative Law Course.]. — M.: Izdatel'stvo NORMA. (In Rus.)
- Chervonyuk, V.I. (2009). *Pravovyye tekhnologii («pravovaya inzheneriya»), ili prikladnaya yurisprudentsiya: metodologicheskiye i didaktiko-metodicheskiye problemy vnedreniya v sistemu vuzovskoy podgotovki pravovedov* [Legal technologies (“legal engineering”), or applied jurisprudence: methodological and didactic-methodical problems of introducing legal scholars into the system of university training]// Yuridicheskaya tekhnika. № 3. (In Rus.)

- Chernogor, N.N., Zaloilo, M.V. (2018) *Aktual'nyye problemy pravotvorchestva: uchebnoye posobiye* [Actual problems of lawmaking: textbook]/— M.: Institut zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya pri Pravitel'stve Rossiyskoy Federatsii: OOO «YURIDICHESKAYA FIRMA KONTRAKT». (In Rus.)
- Shupitskaya, O.N. (2020) *Realizatsiya konstitutsionnykh printsipov v sudebnom pravoprimeneni* [Implementation of constitutional principles in judicial enforcement]// *Pravoprimeneniye*. T. 4, № 1 (56–64). DOI: 10.24147/2542–1514.2020.4(1).56–64 (In Rus.)
- Giebler, Heiko, Merkel, Wolfgang (2014/01/01). *Measuring Social Justice and Sustainable Governance in the OECD*. In book: *Theory and Practice of the Welfare State in Europe in 20th Century* (էջեր 79–101). Publisher: HISTORICKY USTAV. Editors: Zlatica Zudova-Leskova, Emil Voracek. (In Eng.)
- Global Indicators of Regulatory Governance: Worldwide Practices of Regulatory Impact Assessments* (2019/07/10). World Bank Group. (In Eng.)
- Khechen, Mona (2013). *Social justice: concepts, principles, tools and challenges*// Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA), E/ESCWA/SDD/2013/Technical Paper.9, 16 December 2013, New York.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press. (In Eng.)
- Sen, A. (1993). *Capability and Well-Being*. In: Amartya Kumar Sen and Martha Nussbaum (eds.). *The Quality of Life*, Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Eng.)

Нуне Джомардян

*Руководитель Центра международных связей и исследований
Международного университета Евразия,
заместитель заведующего юридической кафедры, соискатель кафедры
Эл.адрес: nune.jomardyan@eiu.am*

СОЦИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ КАКА КАЧЕСТВЕННЫЙ КРИТЕРИЙ ПРАВОТВОРЧЕСТВА

Основываясь на теориях А.Сена и Дж.Ролза, в данной статье применение принципа социальной справедливости рассматривается с двух точек зрения: «равное распределение первичных благ» и «равные возможности развития способностей». Именно с этой методологической точки зрения и оценивается соотношение социальной справедливости и правотворчества, в ходе которой социальная справедливость рассматривается как одна из основных целей правотворческого процесса. В статье также отмечена важность применения современных юридических технологий. На основе анализа последних изменений в Налоговом кодексе выявлены существующие недостатки и указаны пути их преодоления.

Ключевые слова: социальная справедливость, правотворческий процесс, принцип, цель, правовая технология.

Nune Jomardyan*Head of International Relations and Research Center,
Deputy Head of Law Department at Eurasia International University,**Ph.D. student**Email: nune.jomardyan@eiu.am*

SOCIAL JUSTICE AS A QUALITATIVE INDICATOR OF THE LAW-MAKING PROCESS

Based on the theories of A.Sen and J.Rolls, in this article, the implementation of the principle of social justice was viewed from two perspectives: “equal distribution of primary goods” and “equal opportunity in developing capabilities”. According to the very methodological approach the relevance of social justice and law-making was assessed in which social justice was prioritised as one of the fundamental goals of the law-making process. The research has given much prominence to contemporary legal technologies as well. Based on the analysis of Tax Code recent changes, the existing imperfections were pointed out and the ways of overcoming them were highlighted.

Key words: social justice, law-making process, principle, purpose, legal technology.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. ապրիլի 9-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. ապրիլի 13-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. մայիսի 7-ին

Ռաֆիկ Ավետիսյան

ՀՀ պաշտպանության նախարարության Պաշտպանական անվտանգային հետազոտական համալսարանի փրաթածաշրջանային ռազմավարական վերլուծությունների կենտրոնի ավագ գիտնական-վերլուծաբան, ՀՀ Պետական կառավարման սկսադեմիայի քաղաքական կառավարման և հանրային քաղաքականության ամբիոնի ասպիրանտ
Էլ. հասցե՝ ravetisyan94@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-36

ԲԱԶՄԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆՋԱՏՈՂԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԻ ԱԿՏԻՎԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Հաշվի առնելով ԵՄ-ում ազգայնական միտումների աճը, եվրոպական ազգ-պետությունների կերպափոխումները, ներգաղթյալների հոսքի ավելացումը, սոցիալ-տնտեսական խնդիրները, անհրաժեշտություն է առաջանում բացահայտել եվրոպական միության բազմամշակութայնության քաղաքականության ազդեցությունը տարբերվող մշակութային նորմեր և սովորույթներ կրող խմբերի նկատմամբ: Թեմայի բազմաշերտությունը հնարավորություն կտա առավել համակողմանի պատկերացում ձևավորել անջատողական ճգնաժամների հաղթանակարման հարցերի շուրջ: Հոդվածում բացահայտվել են տարբերվող մշակութային նորմեր և սովորույթներ կրող ենթամիավորումների անջատողական պահանջների և պետության իրականացրած բազմամշակութայնության քաղաքականության միջև եղած կապը՝ որպես անջատողական մարտահրավերներին համարժեք պատասխանելու, քաղաքացիական համերաշխության վերականգնման, սոցիալական բախումների աճի կանխման ռազմավարական գործիք:

Հիմնաբառեր. անջատողական շարժումներ, բազմամշա-

կուսայնություն, Եվրոպական միություն, ինքնավարություն, էթնոմշակութային խմբեր, ներգաղթյալներ, մշակութային բազմազանություն:

Ներածություն

Անջատողական շարժումների ակտիվացումը, ներգաղթյալների հոսքը, սոցիալական տարբեր խմբերի քաղաքական պահանջները լուրջ մարտահրավերներ են ԵՄ-ի համար: Այս համատեքստում կարևորվում է ազգային-անջատողական խմբավորումների վրա բազմամշակութայնության քաղաքականության ազդեցության բացահայտումը: Մասնավորապես՝ կփորձենք պարզել, թե որքանով են կապված տարբերվող մշակութային նորմեր և սովորույթներ կրող ենթամիավորումների անջատողական պահանջները պետության իրականացրած բազմամշակութայնության քաղաքականության հետ:

Այն պետությունները, որոնց բնակչությունն ունենում է բազմէթնիկ կառուցվածք հաճախ կարող են բախվել առանձին ենթամիավորումների անջատողականության խնդիրներին: Այդ ենթամիավորումները կարող են հետապնդել ինչպես ինքնավարության ձեռքբերման, այնպես էլ անկախ պետության ձևավորման նպատակ: Անջատողական ձգտումների ակտիվացման կանխման, պետության ներսում միջմշակութային կապերն ամրապնդելու համար պետությունները հաճախ փորձում են իրականացնել բազմամշակութայնության քաղաքականություն:

Տեսական հիմքեր

Հետազոտության տեսական հիմքում ընկած են անջատողականության, բազմամշակութայնության, ազգայնականության և այլ տեսահայեցակարգային հասկացություններ, որոնք թույլ են տալիս տարբեր մոտեցումներով վերլուծել ԵՄ-ում բազմամշակութայնության քաղաքականության իրականացման առանձնահատկությունները քաղաքական անջատողականության զարգացման հիմնախնդիրների համատեքստում: Այդ նպատակով օգտագործվել են տարբեր մենագրություններ, վերլուծական հոդվածներ, իրավական փաստաթղթեր, հասարակական հարցումների տվյալներ և այլն:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքում ընկած են վերլուծության դիալեկտիկական, համեմատական, արժեքաբանական, պատմա-նկարագրական, գործառնական-կիրառական, վերլուծական-կանխատեսական, իրադարձությունների վերլուծության, և այլ մեթոդներ:

Բացահայտվել են տարբերվող մշակութային նորմեր և սովորույթներ կրող ենթամիավորումների անջատողական պահանջների և պետության իրականացրած բազմամշակութայնության քաղաքականության միջև եղած կապը՝ որպես անջատողական մարտահրավերներին համարժեք պատասխանելու, քաղաքացիական համերաշխության վերականգնման, սոցիալական բախումների աճի կանխման ռազմավարական գործիք:

Բազմամշակութայնության (մուլտիկուլտուրալիզմ) քաղաքականության իրականացման առանձնահատկությունները

«Բազմամշակութայնություն» եզրույթը Օքսֆորդի բառարանում սահմանվում է որպես տարբեր մշակութային ինքնություններ կրող մարդկանց գոյակցություն ընդհանուր պետությունում, հասարակությունում կամ համայնքում: Եվրոպայում «Բազմամշակութայնություն» եզրույթը սկսել է շրջանառվել 1957 թ., Շվեյցարիայում բնակվող ֆրանսիական, իտալական, գերմանական համախմբված բնակչության բազմազանությունը նկարագրելու համար (Dembek, 2019, էջ 310): «Բազմամշակութայնություն» եզրույթը գիտական գրականությունում հայտնվել է գաղութային համակարգի փլուզումից հետո, երբ նախկին գաղութային երկրներից դեպի մետրոպոլիա սկսվեց աշխատանքային միգրանտների մեծ հոսք: Այդ ժամանակ մետրոպոլիաների մեծ մասը դեմ չէր միգրացիային, քանի որ արդյունաբերական ընկերություններում կային աշխատաշուկայի համալրման խնդիրներ և էժան աշխատուժի պահանջարկ:

Բազմամշակութայնությունը նույն կենսական տարածքում, տարբեր մշակութային խմբերի խաղաղ համակեցության քաղաքականությունն է, որի հիմքում ընկած է տարբեր մշակույթների միջև առկա հարգանքը և նրանց միջև համընդհանրության որոնման հրամայականը (Kirabaev, 2002, էջ 155–167): Այդ քաղաքականությունը ենթադրում է անհատի լիարժեք ներգրավում հասարակությանը՝ առանց տարբերակիչ առանձնահատկության կորստի և իրավունքների սահմանափակման: Հաշվի առնելով սահմանումների բազմազանությունը, կարելի է փաստել, որ բազմամշակութայնությունը բազմակողմանի երևույթ է և դժվար է այն միանշանակորեն սահմանել: Այն հասկացվում է որպես հասարակության շրջանում էթնոմշակութային բազմազանության պահպանման և միջմշակութային կապերի ամրապնդման ցանկություն, որն առավել բնորոշ է լիբերալ ժողովրդավարական հասարակություններին:

Բազմամշակութայնության էության բացահայտման համար Դ. Այվիսոնն առաջարկում է երեք մոտեցում (Ivison, 2016, էջ 3–4), դրանք են՝

- պաշտպանական կամ համայնքային բազմամշակութայնություն, որի հիմնական գաղափարը մշակութային համայնքների ինքնության պահպանումն է: Ըստ տվյալ սկզբունքի՝ անհատներին պաշտպանելու համար պետք է պահպանել խումբը, իսկ դա նշանակում է պաշտպանել մշակույթը: Մշակութային խմբերի ինքնակառավարման լեգիտիմությունը պատկանում է համայնքային իշխանությանը, որը պետք է իրականացնի մշակութային խմբերի առանձնահատկությունները պահպանմանը միտված քաղաքականություն,
- լիբերալ բազմամշակութայնություն. ըստ որի մշակութային խմբերի իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդիրները քննարկվում են

մարդու իրավունքների պաշտպանության, հավասարության, ազատության, հանդուրժողականության սկզբունքների համատեքստում: Չնայած այս մոտեցումը ևս նպաստում է պետության ներսում փոքրամասնություն կազմող մշակութային խմբերի պահպանմանը, բայց այդ մոտեցման հիմնական նպատակը միջմշակութային հաղորդակցությունը չէ: Մշակութային առանձնահատկությունների պահպանումը դիտվում է որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության, ազատության հիմնարար սկզբունքներին նպաստող գործառույթ: Լիբերալ բազմամշակութայնությունը նպատակաուղղված է վերափոխելու սոցիալ-քաղաքական իրողությունները և հատկապես դրա մշակութային չափումները: Այն ձգտում է փոխակերպել գերիշխող մշակութային մեծամասնության վերաբերմունքը փոքրամասնություն կազմող մշակութային խմբերի նկատմամբ,

- կայսերական (իմպերիալ) բազմամշակութայնություն, որը հիմնված է հիերարխիկ կարգի վրա, այսինքն՝ մշակութային փոքրամասնություններն ամբողջությամբ ենթարկվում են մշակութային մեծամասնությանը: Կայսերական բազմամշակութայնությունը հակասում է լիբերալ բազմամշակութայնության մի շարք դրույթների, և այս պարագայում մշակութային խմբերի իրավունքները սահմանափակվում են:

Մինչ «մուլտիկուլտուրալիզմ» եզրույթի ի հայտ գալը, գիտական գրականությունում քննարկվում էր նաև «պոլիկուլտուրալիզմ» եզրույթը, որը նույնպես թարգմանվում է որպես բազմամշակութայնություն, բայց ի տարբերություն մուլտիկուլտուրալիզմից, որոշակիորեն այլ իմաստ է կրում: Պոլիկուլտուրալիզմը մարդկանց որոշակի խմբի ինքնության և մշակույթի պահպանումն է, ինչպես նաև նրանց ինտեգրումը բազմազգ հասարակությունում, ինչը կարող է ապահովել տարբեր ազգությունների միջև հանդուրժողական հարաբերությունների ձևավորմանը և ազգամիջյան հաղորդակցման մշակույթի ստեղծմանը (Левикова, 2014, էջ 37): Կարևոր է նշել, որ պոլիկուլտուրալիզմը որոշակիորեն տարբերվում է մուլտիկուլտուրալիզմից՝ ընդունելով, որ մշակույթները միախառնված ու դինամիկ են և փոխազդում են միմյանց վրա: Մուլտիկուլտուրալիզմը մշակույթներին վերաբերում է որպես ստատիկ կամ շարժի, գործողության, փոփոխության պակաս ունեցող սուբյեկտների և ընդգծում նրանց տարբերությունները, իսկ պոլիկուլտուրալիզմը նրանց պատկերում է շարժի, գործողությունների, փոփոխությունների մեջ և կարևորում է նրանց միջև առկա կապերը (Haslam, 2017):

Բազմամշակութայնության քաղաքականության համատեքստում կարելի է քննարկել նաև ասիմիլյացիոն քաղաքականությունը, որն աստիճանական գործընթաց է, որով ազգային փոքրամասնություններն ընդունում են մեծամասնություն կազմող ազգի, հասարակության վարքագծային նորմերը և աստիճանաբար ձուլվում են այդ մեծամասնությանը: Բազմամշակութայնության քաղաքականությունը կարող է համարվել նաև որպես ասիմիլյացիայի և անջատողականության միջև փոխզիջումային քաղաքականության տարբերակ (Heins, 2016, էջ 69): Բազմամշակութայնության քաղաքականության

նպատակն է վերարժևորելով ասիմիլյացիոն քաղաքականությունը փրկել պետությանը «վերահաս կործանումից»:

Կարելի է քննարկել նաև 20-րդ դարի սկզբից ԱՄՆ-ում գործող «հալման կաթսայի» (melting pot)՝ էթնիկական զարգացման մոդելը, որի համաձայն, ամերիկյան ինքնության ձևավորումը պետք է ընթանար այնտեղ բնակվող բոլոր ժողովուրդների միաձուլմամբ, ինչը ենթադրում էր ոչ միայն կենսաբանական, այլև մշակութային միաձուլում (United States Bureau of the Census): Այդօրինակ քաղաքականությունը միտված էր ազգամիջյան հակասությունների հաղթահարմանը:

Հաշվի առնելով ԵՄ-ում ազգայնական միտումների աճը, ամերիկյան «հալման կաթսայի» քաղաքականության իրականացման հնարավորություններն իրատեսական չեն, քանի որ այստեղ առավել շատ սկսում է տիրապետող դառնալ «ներսում, բայց ոչ միասին» թեզը: Էթնիկական անկլավներում ապրող բնակչությունը մեծամասամբ պահպանում է իր լեզուն, մշակույթը և ազգային այլ առանձնահատկությունները, որով էլ թույլ չի տալիս եվրոպական երկրներին իրականացնել «հալման կաթսայի» քաղաքականությունը: ԵՄ-ի անդամ-պետություններում բնակվող ազգային փոքրամասնությունները, չձուլվելով հիմնական բնակչությանը, մշակութային ինքնության և ազգամիջյան այլ խնդիրներով պայմանավորված կարող են լուրջ խնդիրներ առաջացնել: Այդ հարաբերությունների սրումն էլ կարող է հանգեցնել ազգային-անջատողական շարժումների առաջացմանն ու ակտիվացմանը:

Բազմամշակութայնության էությունն ավելի լավ պատկերացնելու համար կարելի է քննարկել նաև «սեգրեգացիա» եզրույթը, չնայած նրան, որ սեգրեգացիոն դրսևորումներ ներկայումս հազվադեպ են հանդիպում: Ըստ Քեմբրիջի բառարանի՝ սեգրեգացիան (*լատ.՝ segregation- առանձնացում*) համարվում է մարդկանց որևէ խմբի հարկադրաբար կամ կամավոր մեկուսացում, առանձնացում՝ պայմանավորված նրանց ռասայական, կրոնական, ազգային առանձնահատկություններով:

Պետության միասնականության պահպանման համար, որոշ եվրոպական պետություններ նախկինում կիրառել են սեգրեգացիայի քաղաքականությունը: Օրինակ՝ Գերմանիան 1871 թ. մինչև 20-րդ դարի կեսերը պետության մոնոէթնիկության պահպանման համար կիրառում էր այդ քաղաքականությունը, ըստ որի արգելվում էր օտարերկրացիների մուտքը պետություն, իսկ քաղաքացիության իրավունք ունեին միայն Գերմանիայի քաղաքացիություն ունեցող, ազգությամբ գերմանացի ծնողներից ծնվածները:

1880-ական թվականներին արդյունաբերական աշխատանքների կատարման նպատակով Լեհաստանից Գերմանիա ժամանեցին մի խումբ ներգաղթյալներ, որոնք չէին կարողանում քաղաքացիություն ձեռք բերել և ստացան «հյուր աշխատողներ» («գաստարբայտեր») կարգավիճակը: Էթնիկ սլավոնները և հրեաները, որոնք երկար ժամանակ Գերմանիայում գյուղատնտեսությամբ էին զբաղվում, նույնպես չէին կարողանում քաղաքացիություն ձեռք բերել, որի հետևանքով նրանց իրավունքները սահմանափակվում էին և արդյունքում նրանք հայտնվում էին մարգինալ կարգավիճակում:

Եվրոպական միությունում իրականացվող բազմամշակութայնության քաղաքականությունը և դրա դերը անջատողականության գապման գործում

2010 թ. ԵՄ-ի անդամ-պետությունների բարձրաստիճան պաշտոնյաները սկսեցին խոսել ԵՄ-ում բազմամշակութայնության քաղաքականության ձախողման մասին: Մասնավորապես՝ Ա. Մերկելը հայտարարել է, որ բազմամշակութայնության քաղաքականությունն ամբողջովին ձախողվել է: Հետագայում այդ մոտեցումը կիսեց Մեծ Բրիտանիայի վարչապետ Դ. Քեմերոնը, որը բազմամշակութայնություն վերաբերյալ նշել է. «Մենք պետք է նվազեցնենք հանդուրժողականությունը և կոշտ լիբերալիզմի քաղաքականություն վարենք» (Левикова, 2014, էջ 39-40): Բազմամշակութայնության վերաբերյալ ԵՄ-ի բարձրաստիճան քաղաքական գործիչների հնչեցրած քաղաքական գնահատականները հիմք են տալիս ենթադրելու, որ գոյություն ունեցող «կողք կողքի և երջանիկ ապրելու» գաղափարախոսությունը վերանայման կարիք ունի և էթնոազգային երևույթները և գործընթացները բավականին բարդացել են ԵՄ-ում:

Ներկայումս ԵՄ-ում ընթանում են մի կողմից՝ ինտեգրային գործընթացների և միջազգային տնտեսական հարաբերությունների ակտիվացման միտումներ, պետությունների փոխկապակցվածության բարձրացում, իսկ մյուս կողմից՝ առանձին էթնիկական խմբերի ազգային ինքնագիտակցության բարձրացում, ազգերի մշակութային տարբերակումների ամրապնդում: Մեր կարծիքով դրանք առաջին հերթին կապված են սոցիալ-տնտեսական իրողությունների հետ, քանի որ շատ դեպքերում ազգայնականները չեն ցանկանում իրենց տնտեսական ձեռքբերումները կիսել այլ էթնիկական համայնքների հետ: Դրա դեմ պայքարելու լավագույն միջոցը ազգայնական տրամադրությունների բարձրացմամբ որոշակի պաշտպանվածություն ձեռք բերելն է:

Ազգային ինքնությունը դիտարկվում է բազմամշակութայնության՝ «միասնություն բազմազանության մեջ» և էթնոազգայնականության՝ «խմբային արժեքների հակադրության» մոտեցումների միջև արտահայտված հակամարտությամբ, որոնք կարող են սահմանել էթնիկ խմբերի մշակութային ինքնության սոցիալական գործողությունը (Сударкина, 2012, էջ 38):

Կանադան բազմամշակութայնության քաղաքականությունն ամենահաջող կիրառած պետություններից մեկն է: Եթե ԵՄ-ում բազմամշակութայնության քաղաքականությունը հիմնականում դիտարկվում է ներգաղթյալների ինտեգրման հիմնախնդիրների տեսանկյունից, ապա Կանադայում այն անջատողականության դեմ պայքարի լավագույն եղանակներից մեկը կարելի է համարել:

Բազմամշակութայնության քաղաքականությունը հետագայում հաջող կերպով կիրառվեց նաև Ավստրալիայում, Նոր Զելանդիայում և այն համարվում որպես էթնոմշակութային խմբերին ցուցաբերվող բազմակողմանի աջակցման քաղաքականություն: Այն իրականացվում է ինչպես ազգային

փոքրամասնությունների, այնպես էլ՝ ներգաղթյալների և բնիկ ժողովրդի շրջանում: Իսկ օրինակ՝ Լատինական Ամերիկայի պետություններում բազմամշակութայնության քաղաքականությունն առավել հաճախ վերաբերում է բնիկ ժողովուրդների պահպանմանը և աջակցմանը (Вережевская, 2018, էջ 33–34):

ԵՄ-ում բազմամշակութայնության քաղաքականության յուրահատկությունն ավելի շատ վերաբերում է այլ մշակութային ինքնություն ունեցող մարդկանց ներգաղթին և նրանց ինտեգրմանը, իսկ այնտեղ բնակվող ազգային փոքրամասնությունների (ինչպիսիք են ֆլամանդացիները, վալոնները՝ Բելգիայում, բասկերը և կատալոնացիները՝ Իսպանիայում, և այլն) խնդիրները հաճախ չի քննարկվում բազմամշակութայնության համատեքստում:

Առանձնացվում է բազմամշակութայնության քաղաքականության իրականացման երեք տարբերակ, որոնցից յուրաքանչյուրի օբյեկտը տարբեր խմբեր են համարվում: Ըստ այդ մոտեցման տարբերակվում են բնիկ ժողովուրդների, ազգային ինքնավարությունների (ենթամիավորումների) և ներգաղթյալների նկատմամբ կատարվող քաղաքականության առանձնահատկությունները (Iverson, 2010, էջ 100–102): Բազմամշակութայնության քաղաքականության եվրոպական մոդելն առավել շատ հիմնված է ներգաղթյալների ինտեգրման վրա, և ազգային փոքրամասնությունների մշակութային հիմնախնդիրներն այդքան էլ մեծ ուշադրություն չեն արժանանում: Քննարկելով ազգային ինքնավարությունների հիմնախնդիրների դիտարկումը բազմամշակութայնության քաղաքականության համատեքստում, Ու. Կիմիկան առաջարկում է էթնիկական խմբերի համակեցության հետևյալ տարրերը.

- դաշնային տարածքային կազմակերպման սկզբունքով ինքնավարության տրամադրում,
- պետական լեզվի պաշտոնական կարգավիճակի տրամադրում,
- սահմանադրական դատարանում կամ կենտրոնական կառավարման մարմիններում ներկայացվածության ապահովում,
- դպրոցներում, բուհերում, զանգվածային լրատվամիջոցներում ազգային փոքրամասնությունների լեզուների գործածում և պահպանման ֆինանսավորում,
- միջազգային գործունեություն վարելու որոշակի հնարավորության ընձեռում (օրինակ՝ առանձին պայմանագրերի կնքում այլ պետությունների հետ) (Kymlicka, 2010, էջ 101):

Մեր կարծիքով ԵՄ-ում բազմամշակութայնության քաղաքականության այս մոտեցումների ոչ ամբողջական կիրառումն էլ հանգեցնում է անջատողական ձգտումների աճին: Մասնավորապես՝ Կատալոնիայի անջատողականության դեպքում, եթե Իսպանիան հնարավորություն ընձեռի Կատալոնիային ինքնուրույն տնօրինելու իր սեփական եկամուտները, ապա այդ դեպքում Իսպանիայի իրականացրած բազմամշակութայնության քաղաքականությունը կհամարվեր հաջողված:

Ներգաղթյալների նկատմամբ իրականացվող բազմամշակութայնության

քաղաքականության անարդյունավետ իրականացումը կամ ձախողումն ամրապնդում է տվյալ պետությունում բնակվող այլ ազգային փոքրամասնությունների ինստիտուցիոնալ ճանաչմանը (Kymlicka, 2010, էջ 105): Օրինակ՝ Ֆրանսիան, նվազեցնելով ներգաղթյալների կրթության ֆինանսավորումը, ամրապնդում է այլ ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքները կամ ԵՄ-ի նախկին անդամ Մեծ Բրիտանիան անարդյունավետ իրականացնելով բազմամշակութայնության քաղաքականությունը նոր ինքնակառավարման լիազորություններ տվեց Շոտլանդիային և Ուելսին: Այսինքն, եթե ընդունենք, որ ԵՄ-ում բազմամշակութայնությունը ձախողվել է, ապա անջատողական ձգտումներ ունեցող ազգային փոքրամասնություններն ազգային ինքնագիտակցության բարձրացման պայմաններում կարող են լուրջ խնդիրներ առաջացնել:

Անջատողականությունը, դա այն մարդկանց արձագանքն է, ովքեր արդեն առանձնացվել են հիմնական հասարակությունից, և նրանք առաջին հերթին սպառնում են ունիտար պետություններին և կարող են հանգեցնել դրանց քայքայմանը: Առանձին էթնիկական խմբերը, որոնք չեն ձուլվում ընդհանուր հասարակությանը, կարող են մեծացնել տարբեր մշակույթներ կրող քաղաքացիների միջև եղած օտարումը, իսկ Վ. Հեյնսը, կողմ արտահայտվելով այդ գաղափարին, գտնում էր, որ դա կարող է վերածվել նաև միջմշակութային հակամարտության (Heins, 2016, էջ 5-7):

Բազմամշակութայնության հիմքում առաջին հերթին ընկած է պետության ներսում տարբեր մշակութային համայնքների խաղաղ գոյակցության հարցը, ուստի կարելի է քննարկել նաև բազմամշակութայնության՝ որպես զսպող գործիքի ազդեցությունը անջատողական շարժումների դեմ պայքարում: Որպես անջատողական դրսևորումների զսպման երկարաժամկետ ռազմավարություն կարող է դիտարկվել անջատման ձգտող համայնքներում նույն էթնիկական կազմ ունեցող բնակչության խտության նոսրացման քաղաքականությունը, որը կարող է դրսևորվել անջատողական շրջաններում այլազգիներին կամ ներգաղթյալներին վերաբնակեցնելով: Բազմամշակութայնության քաղաքականության իրականացման պայմաններում վերաբնակեցված անձանց շրջանում մշակութային ձուլում տեղի կունենա, ինչն էլ կբերի աշխարհընկալումների փոփոխության:

2014 թ. տեղի ունեցավ շոտլանդական անկախության հանրաքվեն, որի ժամանակ բնակչության մեծամասնությունը դեմ եղավ անկախությանը և կողմ արտահայտվեց «Միասին ավելի լավ է» կարգախոսին: Եվ հարց է առաջանում՝ որքանով է բազմամշակութայնությունն ազդել բնակչության մեծ մասի՝ Մեծ Բրիտանիայի կազմում մնալու ցանկության վրա: Շոտլանդիայի պաշտոնական վիճակագրական ծառայության տվյալները ցույց են տալիս, որ Շոտլանդիայի ութ շրջաններից չորսում, որտեղ համեմատաբար ավելի նոսր են բնակեցված ազգությամբ շոտլանդացիները և կան շատ այլազգիներ, էականորեն ավելի շատ են եղել Մեծ Բրիտանիայի կազմում մնալու կողմնակիցների քվեները (Scotland's Census):

Կարելի է քննարկել նաև 2016 թ. «Brexit»-ի հանրաքվեն: Մեծ Բրիտա-

նիայի բնակչության մեծ մասը կողմ արտահայտվեց ԵՄ-ի կազմից դուրս գալուն: Ուսումնասիրելով պաշտոնական քվեարկության արդյունքները՝ պարզեցինք, որ այն 10 շրջանները, որոնցում գրանցված արդյունքները (բնակչության 70-80 % կողմ են արտահայտվել ԵՄ կազմում մնալու օգտին) էականորեն տարբերվում են ընդհանուր գրանցված արդյունքներից (The electoral Commission, EU referendum results): Բնակչության մեծամասնությունը կազմում են այն քաղաքացիները, որոնք չեն ծնվել Մեծ Բրիտանիայում, այլ տարբեր ժամանակներում գաղթել են այնտեղ (քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների 51,9 % կողմ են քվեարկել ԵՄ-ի կազմից դուրս գալուն):

Մեր կարծիքով, ԵՄ-ում բազմամշակութային մոդելի ճգնաժամը հիմնականում պայմանավորված է մի շարք գործոններով: Դրանք են.

- Եվրոպական ընդհանուր ինքնության գաղափարը դեռևս խորթ է մնում ԵՄ-ի բնակչության մի մասի համար: Հենց դա է վկայում այն, որ այնտեղ գնալով ակտիվանում են անջատողական դրսևորումները, ինչպես միության անդամակցությունից հրաժարվելու դրսևորմամբ, այնպես էլ անդամ պետությունների կազմում առանձին էթնիկական խմբերի անջատողական ձգտումներով,
- ԵՄ-ն ի սկզբանե բազմամշակութայնության քաղաքականության հիմքում դրեց միայն ներգաղթյալների հիմնախնդիրները, և դա չօգտագործվեց որպես անջատողական դրսևորումների զսպան գործիք,
- ԵՄ-ում ներգաղթյալների հոսքի ավելացմամբ հյուրընկալ պետությունների կառավարությունները սկսեցին մեծացնել ինտեգրային ծրագրերի ֆինանսավորումը՝ կրճատելով մի շարք սոցիալական ապահովության ծրագրեր,
- իսլամադավան ներգաղթյալների կողմից կազմակերպված ահաբեկչական գործողությունները ևս նպաստեցին, որ եվրոպական հանրության մի մասը բացասաբար տրամադրվի այլ էթնիկական, կրոնական, մշակութային հանրույթների նկատմամբ:

Ամփոփելով նշենք, որ ի տարբերություն ներգաղթյալների նկատմամբ իրականացվող բազմամշակութայնության քաղաքականությունից, առանձին ազգային ինքնավարությունների կամ ենթամիավորումների նկատմամբ իրականացվող բազմամշակութայնության քաղաքականությունը միտված է տվյալ պետության տարածքային ամբողջականության պահպանմանը: Բազմամշակութայնության քաղաքականության իրականացման պայմաններում ազգային ինքնավարությունների մոտ ոչ թե ամբողջությամբ վերանում է ծայրահեղական ձգտումները և անջատվելու ցանկությունը, այլ ուղղակի կարող է կանխվել դրա ակտիվացումը: Եվ եթե ԵՄ-ը չվերախմաստավորի այդ քաղաքականությունը, ապա այնտեղ տեղի կունենա քաղաքացիական համերաշխության թուլացում, ինչպես նաև էթնիկական, մշակութային հողի վրա կարող են նկատվել սոցիալական բախումների աճման միտումներ, ինչը ԵՄ-ին՝ արտաքին մարտահրավերների և սպառնալիքների առումով կդարձնի ավելի խոցելի:

Եզրակացություն

ԵՄ-ի բազմամշակութայնության քաղաքականության ճգնաժամով պայմանավորված, էականորեն ակտիվացան անդամ-պետությունների առանձին երկրամասերի անջատողական ձգտումները: Ի տարբերություն բազմամշակութայնության կանադական օրինակից (մոդելից), որն ուղղված էր Քվեբեկում բնակվող ֆրանսիախոս ազգային փոքրամասնության անջատողական միտումների կանխմանը, բազմամշակութայնության քաղաքականության եվրոպական մոդելն առավել շատ հիմնված էր ներգաղթյալների ինտեգրման հիմնախնդիրների վրա, և ազգային փոքրամասնությունների մշակութային առանձնահատկություններն համակարգված չեն դիտարկում: Այդ պայմաններում սրվում են ազգայնական տրամադրությունները, որը նպաստում է ԵՄ-ի միասնականության խաթարմանը: Իսկ ինչ վերաբերում է ներգաղթյալներին, ապա դեպքային ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ առանձին երկրամասերի անջատողական գործընթացներում նրանք առավել շատ կենտրոնամետ դիրքորոշում ունեն:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Веретевская, А. (2018). *Мультикультурализм, которого не было: анализ европейских практик политической интеграции этнокультурных меньшинств*, МГИМО-Университет, М.
- Левикова, С. (2014). *Мультикультурализм как социальная проблема, или чем отличается мультикультурализм от поликультурности* // Известия Волгоградского государственного педагогического университета, М., том 88, номер 3.
- Сударкина, Х. (2012). *Мультикультурализм: глобальные вызовы и локальные ответы*, Вестник Майкопского государственного технологического университета, Майкоп, Выпуск 2.
- Cambridge Dictionary*, Segregation, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/segregation> (17.03.2020).
- Dembek, M. (2019). *Multiculturalism – A Tool Against Separatist Movements*. Adam Mickiewicz University in Poznań, https://www.researchgate.net/publication/333402789_Multiculturalism_-_A_Tool_Against_Separatist_Movements (19.02.2020).
- Haslam, N. (2017). *Cultures fuse and connect, so we should embrace polyculturalism*. The conversation <https://theconversation.com/cultures-fuse-and-connect-so-we-should-embrace-polyculturalism-78876> (17.03.2020).
- Heins, V. (2016). *Recognition, Multiculturalism and the Allure of Separatism*. Patrick Hayden and Kate Schick, eds., *Recognition and Global Politics: Critical Encounters between State and World*, Manchester University Press, Manchester. <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105436897> (09.05.2020).
- Iverson, D. (2016). *The Asghnate Research Companion to Multiculturalism*. Routledge, New

York.

- Kirabaev, N.(2002). *Cultural identity, pluralism and globalization in contemporary philosophical discourse: reports and speeches*. The 5th Int. phil. Symposium, “Dialogue of Civilizations: East – West”, Moscow.
- Kymlicka, W. (2010). *The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies*. International Social Science Journal, Blackwell Publishing Ltd., Oxford.
- Oxford dictionaries*, Multiculturalism, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105436897>, (09.05.2020)
- Scotland’s Census*, <https://www.scotlandscensus.gov.uk> (11.07.2020).
- The electoral Commission, Eu referendum results*, <https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/results-and-turnout-eu-referendum> (11.07.2020).
- United States Bureau of the Census. Celebrating our nation’s diversity: a teaching supplement for grades K–12*. U.S. Dept. of Commerce, Economics and Statistics Administration, Bureau of the Census, 1995. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED385634.pdf> (27.11.2020).

References

- Veretevskaya, A. (2018). *Mul’tikul’turalizm, kotorogo ne bylo: analiz evropeyskikh praktik politicheskoy integratsii etnokul’turnykh men’shinstv* [Multiculturalism, which did not exist. Analysis of the European practice of political integration of ethnocultural minorities], MGIMO–Universitet, M. (In Rus.)
- Levikova, S. (2014). *Mul’tikul’turalizm kak sotsial’naya problema, ili Chem otlichaetsya mul’tikul’turalizm ot polikul’turnosti* [Multiculturalism as a social problem, or how does multiculturalism differ from multiculturalism], *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, M., tom 88, nomer 3. (In Rus.)
- Sudarkina, Kh. (2012). *Mul’tikul’turalizm: global’nye vyzovy i lokal’nye otvety* [Multiculturalism: Global Challenges and Local Responses], *Vestnik Maykopskogo gosudarstvennogo tekhnologicheskogo universiteta*, Maykop, Vypusk 2. (In Rus.)
- Cambridge Dictionary*, Segregation, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/segregation> (17.03.2020) (In Eng.)
- Dembek, M. (2019). *Multiculturalism – A Tool Against Separatist Movements*. Adam Mickiewicz University in Poznań https://www.researchgate.net/publication/333402789_Multiculturalism_-_A_Tool_Against_Separatist_Movements (19.02.2020). (In Eng.)
- Haslam, N. (2017). *Cultures fuse and connect, so we should embrace polyculturalism*. The conversation. <https://theconversation.com/cultures-fuse-and-connect-so-we-should-embrace-polyculturalism-78876> (17.03.2020). (In Eng.)
- Heins, V. (2016). *Recognition, Multiculturalism and the Allure of Separatism*, Patrick Hayden and Kate Schick, eds., *Recognition and Global Politics: Critical Encounters between State and World*, Manchester University Press, Manchester. <https://www>.

- oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105436897 (09.05.2020). (In Eng.)
- Iverson, D. (2016). *The Asghnate Research Companion to Multiculturalism*. Routledge, New York. (In Eng.)
- Kirabaev, N.(2002). *Cultural identity, pluralism and globalization in contemporary philosophical discourse: reports and speeches*. The 5th Int. phil. Symposium, “Dialogue of Civilizations: East – West”, Moscow. (In Eng.)
- Kymlicka, W. (2010). *The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies*. International Social Science Journal, Blackwell Publishing Ltd., Oxford. (In Eng.)
- Oxford dictionaries*, Multiculturalism, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105436897>, (09.05.2020) (In Eng.)
- Scotland’s Census*, <https://www.scotlandscensus.gov.uk> (11.07.2020) (In Eng.)
- The electoral Commission, EU referendum results, <https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/results-and-turnout-eu-referendum> (11.07.2020) (In Eng.)
- United States Bureau of the Census*. Celebrating our nation’s diversity: a teaching supplement for grades K–12. U.S. Dept. of Commerce, Economics and Statistics Administration, Bureau of the Census, 1995. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED385634.pdf> (27.11.2020) (In Eng.)

РАФИК АВЕТИСЯН

Старший научный аналитик центра региональных стратегических исследований Национального оборонно-исследовательского университета Министерства обороны Республики Армения, аспирант кафедры политического управления и публичной политики Академии государственного управления Республики Армения
Эл. адрес: ravetisyan94@gmail.com

ПРОБЛЕМЫ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В КОНТЕКСТЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕПАРАТИСТСКИХ ДВИЖЕНИЙ

Учитывая рост националистических тенденций в ЕС, трансформацию европейских наций–государств, увеличивающийся приток иммигрантов, социально–экономические проблемы, возникла необходимость выявить влияние мультикультурной политики ЕС на группы с различными культурными нормами и обычаями. Многоуровневость темы предоставит возможность сформировать более полное представление о преодолении сепаратистских кризисов. В статье была рассмотрена связь между сепаратистскими требованиями субъектов, представителей различных культурных норм и обычаев и мультикультурной политикой, проводимой государствами в качестве стратегического инструмента для эквивалентного ответа на сепаратистские вызовы,

восстановления гражданской солидарности и предотвращения роста социальных столкновений.

Ключевые слова: сепаратистские движения, мультикультурализм, Европейский Союз, автономия, этнокультурные группы, иммигранты, культурное разнообразие.

RAFIK AVETISYAN

*Senior Research Fellow at the Center for Strategic Regional Analyses, National Defense Research University, Ministry of Defense of the Republic of Armenia, Ph.D. Student at the Political Governance and Public Policy at the Public Administration Academy of the Republic of Armenia
Email: ravetisyan94@gmail.com*

MULTICULTURAL POLICY ISSUES IN THE CONTEXT OF ACTIVITY OF THE EUROPEAN UNION SEPARATIVE MOVEMENTS

Considering the nationalist tendencies in the EU, the transformation of European nation-states, the increasing influx of immigrants, the socio-economic issues, it is necessary to identify the impact of the EU's multicultural policies on groups with different cultural norms and customs. The multilayered nature of the topic will provide a more comprehensive view of the issues of overcoming separatist crises. The article identifies the link between separatist demands of subdivisions with different cultural norms, and multicultural policies pursued by the state as a strategic tool for responding adequately to separatist challenges, restoring civic solidarity, and preventing the growth of social conflicts.

Key words: separatist movements, multiculturalism, European Union, autonomy, ethnocultural groups, immigrants, cultural diversity.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. մարտի 17-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. ապրիլի 2-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. մայիսի 3-ին:

Երանուհի Մանուկյան

Երևանի պետական և Եվրասիա միջազգային համալսարանների դասախոս,

Փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Էլ. հասցե՝ e.manukyan@ysu.am

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-49

ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԻ ՍՈՑԻԱԼ- ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդվածը նվիրված է կոռուպցիայի հիմնահարցի համա-
կողմանի վերլուծությանը, ինչպես նաև վերջինիս կանխար-
գելման հնարավոր ուղիների ուրվագծմանը: Տվյալ վերլուծու-
թյան համար հիմք են հանդիսացել հայտնի հետազոտողների
մոտեցումները, որոնք հիմնվում են միջազգային փորձի, մաս-
նավորապես՝ Սինգապուրի վրա: Կոռուպցիայի հիմնահարցը
վերլուծության է ենթարկվել լայն ու նեղ իմաստներով: Ամե-
նալայն իմաստով կոռուպցիան հասարակայնորեն անցանկա-
լի երևույթներից է, որը առնչվում է նաև մարդկային վարքի
ու հարաբերությունների կարգավորման ու սոցիալական վե-
րահսկողության հնարավորությունների հետ: Կոռուպցիան նեղ
իմաստով մի երևույթ է, որի արդյունքում ղեկավար անձը կամ
չարաշահում է իր պաշտոնական դիրքը, կամ էլ դեմ է գնում
իր պարտականությունների կատարմանը՝ լրացուցիչ ֆինանս-
ներ ձեռք բերելու նպատակով, այսինքն՝ կարծես տեղի է ու-
նենում պետության սեփականաշնորհում անհատների կողմից:
Հոդվածում առանձնացվել են այն ուղիները, որոնք հնարա-
վորություն են տալիս ցույց տալու, թե մշակված օրենսդրու-
թյան առկայության, հասարակության բարոյական դաստիա-
րակման, հաշվետվողական պետական ծառայողների շնորհիվ
ինչպես կարելի է հասնել կոռուպցիայի շեմի իջեցմանը, կան-
խարգելմանը կամ իսպառ վերացմանը:

Հիմնաբառեր. կոռուպցիա, հակակոռուպցիա, հասարա-
կություն, այլընտրանքային, սոցիալական, բարոյական, քա-
ղաքական:

Ներածություն

«Կոռուպցիա» հասկացությունը բարդ, բազմաբովանդակ, բազմաշերտ երևույթ է, որի ձևակերպման հարցում միասնական մոտեցումները բացակայում են: Մասնագիտական գրականության մեջ տվյալ հիմնախնդիրը վերլուծվում է փիլիսոփայության, սոցիոլոգիական, տնտեսագիտական, իրավագիտության, բարոյագիտության և այլ աշխարհայացքային մոտեցումների համատեքստերում: Արդի քաղաքակրթության զարգացման ընդհանուր օրինաչափությունների շրջանակներում կատարվում են այնպիսի փոխակերպումներ, որոնք սոցիալական համակարգը դարձնում են առավել այլընտրանքային, հակասական և ապակառուցողական:

Մեթոդը և տեսական հիմքը

Հոդվածի համար մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել ինչպես որակական, այնպես էլ քանակական մեթոդները, օրինակ, համեմատական մեթոդի օգնությամբ զուգահեռներ է անցկացվել Մինգապուրի և Հայաստանի միջև՝ հիմք ընդունելով զարգացող երկրների փորձը, մինևույն ժամանակ հաշվի առնելով ազգային-վարչաքաղաքական, ինչպես նաև պատմամշակութային առանձնահատկությունները: Հետազոտման հիմք են հանդիսացել նաև համանմանության, արտարկման, վերլուծության և համադրության մեթոդները:

Կոռուպցիայի հիմնախնդրի մասին մասնագիտական գրականության մեջ եղած առկա մոտեցումները.

Արդի քաղաքակրթական զարգացումները վկայում են, որ գրեթե բոլոր հասարակարգերում դիտարկվել են այնպիսի հիմնախնդիրներ, որոնք սոցիալական միջավայրը կազմալուծում են խոչընդոտելով դրանց արդյունավետ գործառնությանը: Հասարակական համակարգերը ներքնապես ենթարկվում են զարգացման որոշակի օրինաչափությունների, ուստի բոլոր ժամանակներում արդիական է ու բարոյական որոշակի կանոններին հետևելը: Մինչդեռ համահասարակական զարգացումները ցույց են տալիս ոչ միայն արդի քաղաքակրթության ստվերային կողմերը, այլև ենթադրում են հասարակության բարոյական կանխավարկածից շեղում, ինչի տրամաբանական հետևանքները սոցիալական համախտանիշներն են: Սոցիալական համակարգը կազմալուծող ախտանիշներից մեկը կոռուպցիան է: Այն նոր երևույթ չէ, սակայն արտացոլում է բազմազան ու բազմաբնույթ հարաբերությունների ընդհանրական ու խորքային կողմերը: Կոռուպցիան որոշակի գիտակցություն է ու հարաբերություն, գործողություն և վարք և վերջապես՝ սոցիալական կառույցների համակարգ և այլն:

Հռոմեական իրավունքի մեջ կոռուպցիա հասկացությամբ բնորոշվում էր մի քանի անձանց գործունեությունը, որն ուղղված էր դատական գործընթացի կամ հասարակական կառավարման բնականոն ընթացքի խանգար-

մանր: «Կոռուպցիա» հասկացության ժամանակակից սահմանումներից առավել համառոտներից մեկը պատկանում է Ջ.Սենտորիային, ով այն բնորոշել է որպես սեփական շահի համար հասարակական իշխանության չարաշահում (Корчагин, Иванов, 2001, էջ 41):

Հետազոտողների հիմնական մասը կոռուպցիայի սահմանումը հանգեցնում են կաշառակերությանն ու պաշտոնական դիրքի չարաշահմանը: Նման մոտեցում են ցուցաբերում միջազգային կազմակերպությունները: Մասնավորապես, 1979 թ. դեկտեմբերի 17-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված 34/169 որոշման մեջ իրավակարգը պահպանող պաշտոնատար անձի վարքի կողքում կոռուպցիան սահմանված է որպես «անհատական կամ խմբային շահի համար պաշտոնական դիրքի չարաշահում, ինչպես նաև պետական ծառայողների կողմից պաշտոնական դիրքով պայմանավորված անօրինական ճանապարհով շահի ստացում» (ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիա): Այն, ինչը չի թաքցվում հասարակությունից և ինչը հասարակության ընկալմամբ թույլատրելի է համարվում, կոռուպցիայի հետ որևէ առնչություն չունի: Կոռուպցիայի սահմանումն իրավունքի տեսանկյունից ունի մի շարք առավելություններ, թեև գուրկ չէ նաև թերություններից: Մասնավորապես, Ի. Մենին ուշադրություն է դարձնում այն իրողությանը, որ կոռուպցիոն վարքի սոցիոլոգիական սահմանման գործում կարող է առաջնահերթ դառնալ քաղաքացիների և էլիտայի վերաբերմունքը տվյալ երևույթի նկատմամբ (Menny, 1999, էջ 12): Հարկ է նշել, որ առայժմ հետազոտողների մեծամասնության կարծիքով, որպես սոցիալական երևույթ, կոռուպցիայի բոլոր պահանջներին համապատասխանող ընդունելի սահմանում գոյություն չունի: Իրավագիտության մեջ կոռուպցիան մեկնաբանվում է որպես սոցիալական երևույթ, որը դրսևորվում է պետական և մունիցիպալ ծառայողների կամ այլ անձանց կողմից, ովքեր լիազորված են կատարելու պետական գործառնություններ, ծառայողական դիրքի, կարգավիճակի կամ զբաղեցրած դիրքով պայմանավորված հեղինակության կանխատեսված օգտագործմամբ շահադիտական նպատակներով անձնական կամ և խմբային շահի համար: Իհարկե,, այս սահմանումից դուրս է մնում կոռուպցիան ոչ պետական կազմակերպություններում, այն կիրառելի է պետական կոռուպցիան սահմանելիս (Максимов, 2008, էջ 21-23): Առավել ամբողջական է տրված կոռուպցիա հասկացությունը ՄԱԿ-ի համապատասխան կոնվենցիայում, որտեղ նշված է. «Կազմակերպության կառավարմանը մասնակցող պաշտոնյայի կողմից իր դիրքի չարաշահում այնպիսի անձնական կամ կորպորատիվ շահ ստանալու համար, որը գտնվում է կազմակերպության գործունեության նպատակների շրջանակներից դուրս և նախատեսված չէ կազմակերպության գործունեության կանոնակարգով» (ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիա):

Կոռուպցիային բնորոշ հատկանիշը պաշտոնատար անձի գործողությունների և նրա գործատուի շահերի կամ ընտրովի պաշտոնյայի գործողությունների և հասարակության շահերի միջև կոնֆլիկտն է: Կոռուպցիան նոր երևույթ չէ, այն գոյություն է ունեցել դարերով և պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում ընդունել է տարբեր ձևեր: «Կոռուպցիա» եզրույ-

թը ծագել է լատիներեն corruption բառից, որը նշանակում է «բարոյական անկում, անբարո վարք, փտածություն կամ նեխածություն»(«Կոռուպցիան և մարդու իրավունքները... 2009, էջ 21):

Հասարակության տարբեր ոլորտներում կոռուպցիան ունի դրսևորման յուրահատկություններ: Օրինակ, Ռոբերտ Կլինգաարդը տնտեսության մեջ տվել է կոռուպցիայի հետևյալ բանաձևը՝ «Կոռուպցիա=Մենաշնորհ+Հայեցողություն–Հաշվետվողականություն» (Klingaard, 2001, էջ 32): Համապատասխան ինստիտուտների և արժեքների բացակայությունը նպաստում է կոռուպցիայի խորացմանը: Մյուս կողմից, նոր ինստիտուտների և արժեքների ստեղծումը և զարգացումն իր հետ բերում է կոռուպցիոն նոր հնարավորություններ:

Կոռուպցիան խոչընդոտում է ներքին և արտաքին ներդրումները, սահմանափակում է առևտուրը, աղավաղում է պետական ծախսերի չափերը և կառուցվածքը, հանգեցնում է ստվերային տնտեսության աճին, խորացնում է սոցիալական անհավասարությունը և այլն: Այստեղ հարկ է նշել, որ պետական ծառայողների մի մասը իրենց մասնագիտական գործունեությունն անցկացնում են արդար և բարեխղճորեն, իսկ մյուս մասը չարաշահում է իր պաշտոնական դիրքը և այն օգտագործում սեփական օգուտի համար, ծավալում է ապօրինի գործունեություն նպաստելով կոռուպցիայի ավելացմանը: Նաև կարևոր է նշել, որ մեր օրերում մարդկանց մոտ նկատվում է կոռուպցիայի դեմ պայքարի կարևորության գիտակցումը: Պետական իշխանության մարմիններում կոռուպցիայի խնդիրների վերաբերյալ ուսումնասիրության հարցում կարևոր դեր են խաղում սոցիալական հարցումները: Այս հարցումների շնորհիվ կարողանում ենք առանձնացնել կոռուպցիոն դրսևորումների որակական և քանակական ցուցանիշները: Քանակական ցուցանիշները ցույց են տալիս կենցաղային կոռուպցիայի մակարդակը, պետծառայողների տարեկան եկամուտներում կոռուպցիոն վճարների միջին բաժնետոմսի չափը և այլն :

Որակական ցուցանիշները բնութագրում են պետական իշխանության մարմիններում կոռուպցիայի տարածվածության աստիճանը, կոռուպցիոն դրսևորումների գործոններն ու ձևերը, պետական իշխանության մարմիններում կոռուպցիայի մակարդակը: Այս հարցումները մեզ թույլ են տալիս օբյեկտիվորեն գնահատել պետական ծառայողների վերաբերմունքը պետական իշխանության մարմիններում կոռուպցիոն դրսևորումների վերաբերյալ:

Կոռուպցիայի մեջ կարող է ներգրավվել ցանկացած անձ, ով օժտված է դիսկրեցիոն՝ սեփական հայեցողությամբ իրեն չպատկանող ռեսուրսների բաշխման իշխանությամբ (իրավապահ մարմինների աշխատակից, դասախոս, պատգամավոր, բժիշկ և այլն): Տնտեսագիտական վերլուծության համատեքստում կոռուպցիան դիտարկվում է իբրև տնտեսական աճի և հասարակության զարգացման գլխավոր խոչընդոտ (Долговой, 1997, էջ 501–504):

Կոռուպցիան պետք է հստակ սահմանագատել պաշտոնական դիրքի չարաշահման հետ կապված այլ հանցանքներից՝ յուրացման, վատնման համապատասխան որակյալ տեսակից և այլն, քանի որ կոռուպցիայի պարա-

գայում օգտագործվում է ոչ միայն պաշտոնական դիրքը, այլև դրա վրա հիմնված հեղինակությունը, հնարավորությունները, կապերը:

Կոռուպցիայի հիմնախնդրի իմաստավորումը հայաստանյան իրողությունների համատեքստում:

Կոռուպցիան Հայաստանի համար ևս նոր երևույթ չէ: Այն մեզանում գոյություն է ունեցել դարերով և երկրի պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում ընդունել է տարբեր ձևեր: Բազմիցս իրականացված գործողությունների մեջ հիմնական խթանը տնտեսական եկամուտի ստացումն է, իսկ գալող գործոնը՝ բացահայտման և պատժման միջոցները:

Կոռուպցիայի չափը Համաշխարհային բանկի Կառավարման համաշխարհային ցուցանիշների հետազոտության արդյունքում «կոռուպցիայի վերահսկման» ցուցանիշով Հայաստանը 30 միավորով դասվում է ցածր տոկոսներ գրանցած երկրների շարքը՝ 0-ից 100 սանդղակում, որտեղ 0-ն ամենացածրն է, իսկ 100-ը՝ ամենաբարձրը: Թրանսփերենսի Ինթերնեշնլի Կոռուպցիայի ընկալման 2012 թ. համաթվով Հայաստանը գնահատման ենթարկված 176 երկրների ու տարածքների շարքում զբաղեցնում էր դասակարգման աղյուսակի 105-րդ տեղը 34 միավորով՝ 0-ից 100 սանդղակով, որտեղ 0-ն նշանակում է բացարձակ կոռումպացված, իսկ 100-ը՝ բացարձակ մաքուր: Սեփական երկրում կոռուպցիայի վերաբերյալ քաղաքացիների ընկալումները դիտարկող ԹԻ մեկ այլ հետազոտության՝ 2013 թ. Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետրի (ԿՀԲ) արդյունքներով հարցման ենթարկված անձանց 82 տոկոսը վկայում է, որ կոռուպցիայի մակարդակը Հայաստանում նախորդող երկու տարիների ընթացքում կամ մնացել է նույնը (39 տոկոս) կամ ավելացել է (43 տոկոս): Ավելին, հարցվածների 61 տոկոսը երկրի հանրային ոլորտի կոռուպցիան համարում է լուրջ հիմնախնդիր (Ուիքլեյթերգ, 2013, էջ 3-5):

Փորձենք որոշակի համեմատություն կատարել Հայաստանի և Մինգապուրի միջև, որը հաճախ ասոցացվում է կոռուպցիայի դեմ պայքարի լավ օրինակի հետ, նշեմ որ Մինգապուրում գործում է Կոռուպցիոն դեպքերի հետաքննության բյուրոն, որի համար հիմք է հանդիսացել կոռուպցիայի կանխարգելման մասին օրենքը: Բյուրոն անկախ պետական մարմին է: Նրա գործառույթների մեջ մտնում է քննության իրականացումը և կոռուպցիայի կանխարգելումը պետական և մասնավոր ոլորտներում:

Լինելով նավահանգստային քաղաք՝ Մինգապուրը դեռևս 1950-ականներին ամբողջովին գտնվել է հանցավոր խմբավորումների (չինական տրիադաներ) հսկողության տակ, եղել է չափազանց կոռումպացված, իսկ բազմազգ հասարակության (բնակչության մեծ մասը չինացիներ են, կան նաև մեծ թվով մալայացիներ, հնդիկներ, մի քանի տասնյակ այլ ժողովուրդներ) ներսում եղած ազգամիջյան հարաբերությունները ինչ-որ պահի վտանգել են փոքրիկ երկրի գոյությունն ընդհանրապես: Նման պայմաններում, երբ 1959 թվականին Լի Կուան Յուն անկախացած Մինգապուրում եկավ իշխանության, ձեռնամուխ է լինում կոշտ, բայց արդյունավետ բարեփոխումների

իրականացմանը:

Հայաստանը, հետևելով Սինգապուրի օրինակին, 2017 թվականին ընդունել է մի շարք հակակոռուպցիոն օրենքներ, որոնք առավել արդյունավետ պետք է դարձնեն կոռուպցիայի

Առավել լավ հասկանալու համար այս համեմատությունից կոռուպցիան դիտարկենք որոշակի մակարդակներում:

Ընդհանրապես կոռուպցիան դիտարկվում է երկու մակարդակում՝

- «Վերևների» կոռուպցիա (քաղաքական կամ պետական իշխանության չարաշահում), ուր անձնական օգուտից կամ շահից դրդված քաղաքական գործիչների ու բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից քաղաքական որոշումներ կայացնելիս իրենց վստահված քաղաքական իշխանության չարաշահումն է:
- «Ներքևների» կոռուպցիա (վարչական կոռուպցիա), որը բնորոշ է միջին և ստորին օղակի պաշտոնատար անձանց, որոնք ամենօրյա շփումների մեջ են քաղաքացիների հետ (Ծաղիկյան, 2001, էջ 51):

Կոռուպցիայի այս երկու մակարդակների տարանջատումը շատ կարևոր է կոռուպցիայի հասարակական ընկալումները քննության առնելու և դրանց դեմ պայքարը համակարգելու տեսանկյունից, քանի որ երկրորդ մակարդակը շատ հաճախ որպես կոռուպցիա չի ընկալվում, այլ դիտվում է «մատուցվող ծառայություններն արագացնելու նպատակով արվող վճարում»:

Կոռուպցիայի առումով առավել խոցելի է պետական կառավարման համակարգը, մասնավորապես՝ դատական իշխանությունը, ոստիկանությունն ու առողջապահական համակարգը: Այս իրավիճակն է արձանագրվել ոլորտների մեծ մասում՝ կառավարման ցուցանիշների ցածր կատարողականների հիման վրա:

Կախված նրանից, թե ինչ գործառույթ է իրականացնում տվյալ գործակալությունը և թե իշխանության որ ճյուղի առաջ է նա պատասխանատու տվյալ գործունեության համար՝ առանձնացվում են չորս խումբ հակակոռուպցիոն հանձնաժողովներ՝

- **Համընդհանուր մոդել** – այս մոդելն օժտված է կանխարգելիչ, հաղորդակցական, հետաքննչական գործառույթներով և ենթադրում է հաշվետվողականություն գործադիր իշխանության մարմին: Մոդելի առավելությունը հիմնավորվում է նրանով, որ այն օժտված է ուժեղ մանդատով, ինչից էլ բխում է, որ այն իրավասու է կիրառել տարբեր հակակոռուպցիոն մոտեցումներ կոռուպցիայի դեմ պայքարի բոլոր հիմնական ուղղություններով: Այս մոդելը բարձրացնում է արդյունավետությունը կոռուպցիայի դեմ պայքարում և նվազեցնում է բյուրոկրատիան, հակակոռուպցիոն համակարգը դարձնելով ավելի պարզ: Արդյունքում, առկա է լինում հակակոռուպցիոն մարմին, որը, հանցագործությունների քննության գործառույթն իրականացնելիս, կարող է բացահայտել կոռուպցիոն սխեմաներ, այնուհետև, կանխարգելիչ և կրթական գործառույթներն իրականացնելիս, կազմել դրանց վերացմանն ուղղված իրավական ակտերի նախագծեր և մշակել հա-

կակոռուպցիոն կրթական մեխանիզմներ: Հասարակության համար բարձրանում է հակակոռուպցիոն պայքարի թափանցիկության և տեսանելիության մակարդակը՝ բացառելով հակակոռուպցիոն մարմինների գործունեության վերաբերյալ շփոթությունը հանրության շրջանում: Չեզոքանում է գերատեսչական շահերի ռիսկը, նվազում են շահերի բախման իրավիճակները և միջգերատեսչական անառողջ մրցակցությունը:

- **Հեռաքննչական մոդել** – սա կիրառվել է Սինգապուրում: Այն փոքր և կենտրոնացված հեռաքննչական հանձնաժողով է, որը հաշվետու է գործադիր իշխանության մարմնին: Սինգապուրը, լինելով Հեռավոր Արևելքում բրիտանական ռազմածովային գլխավոր հենակայան, չուներ պետության կարգավիճակ ձեռք բերելու ոչ հեռանկարներ և ոչ էլ՝ ձգտում: Սակայն Սինգապուրի վարչապետ Լի Կուան Յուի կարծիքով պաշարների անբավարարությունը պետք է փոխհատուցվեր խելքի, կարգապահության և հնարամտության առավելությամբ: Այս մոդելի կիրառման շնորհիվ Սինգապուրի վարչապետին երեսուն տարվա ընթացքում հաջողվում է Սինգապուրը դարձնել տնտեսապես զարգացած և կոռուպցիայից զերծ երկիր:
- **Խորհրդարանական մոդել** – որտեղ համապատասխան մարմինը հաշվետու է խորհրդարանական հանձնաժողովների առաջ: Մոդելն օգտագործվել է Ավստրալիայում, որտեղ առկա է կոռուպցիայի նվազեցման երեք հիմնական մոտեցում՝
 - ինտերվենցիոնալիզմ,
 - մենեջերալիզմ,
 - կազմակերպչական ամբողջականություն:

Տվյալ մոտեցման համաձայն կոռուպցիայի դեմ պայքարում առավել արդյունավետ է կազմակերպական կառուցվածքի թիրախավորումը այլ ոչ թե անհատների:

- **Բազմապրոֆիլ մոդել** –Մոդելը ներառում է տարբեր գործակալություններ, որոնք համարվում են ինքնուրույն, սակայն միասին կազմում են հակակոռուպցիոն գործակալությունների ցանցը: Այս մոդելով է աշխատում ԱՄՆ Պետական էթիկայի գրասենյակը :

Մի շարք մասնագետներ կարծում են, որ կոռուպցիայի կանխարգելման կարևոր տարրերից են հակակոռուպցիոն օրենսգրքերի առկայությունն ու դրանց գործնականում կիրառումը, միաժամանակ կարևորելով համապատասխան կարգավորման մեխանիզմների ներդրումը :

Արմատավորված կոռուպցիան, հովանավորչության ուժեղ ցանցերը, մասնավոր ձեռնարկության և պետական հիմնարկության միջև հստակ տարանջատման բացակայությունը, ինչպես նաև քաղաքական ու բիզնես վերնախավերի մասնակի համընկնում այն համոզման են հանգեցնում, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարին ուղղված ջանքերն առանձնապես մեծ արդյունք չեն ունենա: Ավելին, Հայաստանի կառավարման թերությունները խորացել են՝ հանգեցնելով տարածված քաղաքական ապատիայի ու ցինիզմի այն քաղա-

քացիների շրջանում, ովքեր չեն տեսնում, որ իրենք կարող են ազդեցիկ դերակատարություն ունենալ կոռուպցիայի դեմ պայքարում:

Եզրակացություն

Մեր եզրակացությունն այն է, որ կոռուպցիան սոցիալական երևույթ է, ուստի դրա դեմ պայքարի շրջանակներում արդյունքի հասնելու համար հարկ է ուշադրություն դարձնել պետություն–հասարակություն կառուցողական և շարունակական համագործակցությանը:

Կոռուպցիան, թուլացնելով օրենքի իշխանությունը և վտանգի տակ դնելով պետության հեղինակությունը, մեծապես արգելակում է երկրի զարգացումն ու տնտեսական աճը: Հիմնվելով կոռուպցիայի կանխարգելման միջազգային լավագույն փորձի վրա, որոշ մեխանիզմների կիրառումը ներպետական մակարդակներում և հետևողական պայքարը կուրվագծեն և հասանելի կդարձնեն կոռուպցիայի մակարդակի նվազեցումը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Ծաղիկյան, Ս. (2001) *Կոռուպցիա. պայրձառները, հետևանքները*: Երևան: «Կոռուպցիան և մարդու իրավունքները. կապի հասարակումը» (2009). Մարդու իրավունքների քաղաքականության միջազգային խորհուրդ: ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիա <http://iravaban.net/wp-content/uploads/2014/03/UNCAC.pdf> (մուտք՝ 10.12.2020): Ուիքթերգ, Սոֆիա (2013) *Կոռուպցիան և հակակոռուպցիոն պայքարը Հայաստանում. Ընդհանուր իրավիճակի նկարագիր*, օգոստոս 23, 2013: Թրանսփերենսի Ինթերնեշնլ:
Корчагин, А.Г., Иванов, А.М. (2001). *Сравнительное исследование коррупционных и служебных преступлений*. Владивосток.
Криминология (1997). Учебник для юридических вузов. Под общей редакцией доктора юридических наук, профессора А. И. Долговой – М.: Издательская группа ИНФРА . М–НОРМА.,
Максимов, С. В. (2008). *Коррупция. Закон. Ответственность*. М.
Menny, E. (1999). *Corruption*. London.
Klingaard, Robert (2001) «*International Cooperation Against Coouption*». Finace & Development/ March 2001.

References

- Tsaghikyan, S. (2001) *Koruptsia.patjarnery, hetevanqneri* [Corruption, reasons, results] Yerevan, (In Arm.)
Koruptsian ev mardu iravunqneri. kapi hastatumy [Corruption և human rights, communication] (2009). Mardu iravunqneri qaghaqakanutyan mijazgayin xorhurd, (In Arm.)
Mak-i koruptsiayi dem konventsia
<http://iravaban.net/wp-content/uploads/2014/03/UNCAC.pdf> 10.12.2020 (In Arm.)

- Wickberg, Sofia (2013) *Koruptsian ev hakakoruptsion paiqary Hayastanum. Yndhanur iravijaki nkaragir*. [Corruption and Anti-corruption struggle in Armenia. Description of the general situation]. Transparency International, ogostos 23 (In Arm.)
- Korchagin, A.G., Ivanov, A.M. (2001) *Sravnitel'noe issledovanie korruptsionnykh i sluzhebnykh prestupleniy* [Comparative study of corruption and service crimes], Vladivostok. (In Rus.)
- Kriminologiya* [Criminology] (1997). Uchebnik dlya yuridicheskikh vuzov. Pod obshchey redaktsiey doktora yuridicheskikh nauk, professora A. I. Dolgovoy – M.: Izdatel'skaya gruppa INFRA. M–NORMA. (In Rus.)
- Maksimov, S. V. (2008). *Korruptsiya. Zakon. Otvetstvennost'*. [Corruption. Law. Responsibility] M. (In Rus.)
- Menny, E. (1999). Corruption. London (In Eng.)
- Klingaard, Robert (2001). «International Cooperation Against Couoption», Finace & Development/ March 2001 (In Eng.)

Ерануи Манукян

*Преподаватель Ереванского государственного университета и
Международного Университета Евразия,
кандидат философских наук, доцент
Эл. адрес: e.manukyan@ysu.am*

СОЦИАЛЬНО–ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

Статья посвящена всестороннему анализу проблемы коррупции, а также обозначению возможных способов ее предотвращения. Этот анализ основан на подходах известных исследователей, на международном опыте, в частности, Сингапура. В статье анализируется проблема коррупции в широком и узком смысле. В самом широком смысле коррупция – одно из самых нежелательных явлений, связанное с человеческим поведением и возможностями социального контроля и урегулирования отношений.

В узком смысле слово коррупция – это явление, в результате которого лидер либо злоупотребляет своим служебным положением, либо идет против выполнения своих обязанностей с целью получения дополнительных средств, то есть создается впечатление, что государство приватизируется отдельными лицами. В статье определены пути, показывающие, как снизить, предотвратить или искоренить коррупцию за счет существования развитого законодательства, нравственного воспитания населения, подотчетности государственных служащих.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, общество, альтернативное, социальное, моральное, политическое.

Yeranuhi Manukyan

Lecturer at Yerevan State University and Eurasia International University,

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor

Email: e.manukyan@ysu.am

SOCIAL–PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF CORRUPTION ISSUE

The article is devoted to a comprehensive analysis of the issue of corruption, as well as outlining possible ways of preventing it. This analysis is based on the approaches of well-known researchers based on international experience, particularly in Singapore. The article analyzes the issue of corruption in a broad and narrow sense. In the broadest sense, corruption is one of the most undesirable phenomena, which is also related to the possibilities of human behavior and relations, regulation and social control.

In the narrow sense of the word corruption is a phenomenon, as a result of which the leader either abuses his / her official position or goes against the performance of his / her duties in order to obtain additional funds and it seems that the state is privatized by individuals. The article singles out the ways that show how to reduce, prevent or eliminate corruption due to the existence of developed legislation, moral education of the public, accountable civil servants.

Key words. corruption, anti-corruption, society, alternative, social, moral, political.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2021թ. ապրիլի 15-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2021թ. ապրիլի 19-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2021թ. ապրիլի 30-ին:

ՏԳՄԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Անահիտ Մկրտչյան

ՀՊՏՀ Տնտեսաամաթեմատիկական մեթոդներ ամբիոնի ասիստենտ,
Կոմիտասի անվան Տնտեսագիտության թեկնածու
Էլ. հասցե՝ anahit.mkrtyan@asue.am

Գայանե Թովմասյան

ՀՊՏՀ «Ամբերդ» հեղափոխական կենտրոնի ավագ հեղափոխող,
ՀՀ ՊԿԿ դասախոս, Կոմիտասի անվան Տնտեսագիտության թեկնածու
Էլ. հասցե՝ tovmasyangayane@yahoo.com

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-59

ՆԵՐՔԻՆ ԶՐՈՍԱՇՆՐԶՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Զրոսաշրջությունը վերջին տարիներին ամբողջ աշխարհում գրանցում էր աճի բարձր միտումներ: Սակայն 2020թ. զրոսաշրջության ոլորտի աճը խաթարվեց կորոնավիրուսի համավարակի պատճառով: Շատ երկրներ, ինչպես և Հայաստանը, փորձեցին աշխուժացնել ներքին զրոսաշրջությունը: Ներքին տեղաշարժման սահմանափակումների և համավարակի պատճառով 2020թ. ՀՀ ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակը նվազել է՝ նախորդ տարվա համեմատ մոտ 33%-ով՝ կազմելով 1045756 մարդ: Հոդվածում իրականացվել է ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակի կանխատեսում ապագա երեք տարիների համար ARIMA մեթոդով: Ըստ կանխատեսումների՝ 2021թ. ՀՀ ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակը կկազմի 1287492 մարդ, 2022թ.՝ 1350129 մարդ, 2023թ.՝ 1412764 մարդ: Բացի այդ, վերլուծվել է ներքին զրոսաշրջության զարգացման առկա վիճակը, զարգացման հիմնախնդիրները, կատարվել են որոշ առաջարկություններ՝ ներքին զրոսաշրջության զարգացման համար՝ կապված մարքեթինգային գործունեության բարելավման, նոր երթուղիների մշակման և այլնի հետ:

Հիմնաբառեր: ներքին զրոսաշրջություն, զրոսաշրջիկ, կանխատեսում, ARIMA, համավարակ, մարքեթինգ:

Ներածություն

Ձրոսաշրջությունը ՀՀ տնտեսության գերակա ոլորտներից մեկն է և վերջին տարիներին դրսևորել է աճի միտումներ: Ընդ որում, զարգանում էր ինչպես ներգնա, այնպես էլ ներքին զրոսաշրջությունը: Ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ ՀՀ-ում զրոսաշրջության ոլորտի աճը խաթարվեց կորոնավիրուսի համավարակի պատճառով: Սահմանափակումների պատճառով չեղարկվեցին միջազգային չվերթերը, ինչի արդյունքում կրճատվեցին ՀՀ ներգնա զրոսաշրջային այցելությունները: **2020թ. համավարակի պայմաններում ՀՀ ներգնա զրոսաշրջային այցելությունների թվաքանակը կազմել է 375216՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 80%-ով (2019թ. կազմել է 1894377 զրոսաշրջիկ) (ՀՀ-սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020թ. հունվար-դեկտեմբերին, էջ՝ 143):**

Տեղաշարժման ներքին սահմանափակումների պատճառով 2020թ. կրճատվեց նաև ներքին զրոսաշրջությունը: Սույն հոդվածում կանդրադառնանք ՀՀ ներքին զրոսաշրջության առկա վիճակին, խնդիրներին, և կիրականացնենք կանխատեսումներ ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակի վերաբերյալ:

Հետազոտության մեթոդը

Հետազոտության նպատակն է՝ կանխատեսել ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակը ՀՀ-ում ապագա տարիների համար:

Հետազոտությունն իրականացվել է ARIMA (the autoregressive integrated moving average) մեթոդով: Այս մեթոդի էությունը կայանում է նրանում, որ ժամանակային շարքն ինքն է խոսում իր մասին (Gujarati, 2003, p. 257): Այսինքն, ի տարբերություն ավանդական ռեգրեսիոն մոդելների, որտեղ կախյալ փոփոխականը բացատրվում է մեկ կամ մի քանի անկախ փոփոխականների միջոցով, ARIMA մոդելում կախյալ փոփոխականը բացատրվում է իր և մոդելի չկոռելացված սխալի լագավորված արժեքների միջոցով:

Արդյունքներ

Ինչպես գիտենք, ներքին զրոսաշրջությունը ռեզիդենտների ճանապարհորդությունն է զրոսաշրջության նպատակներով իրենց մշտական բնակության երկրի սահմաններում (International Recommendations for Tourism Statistics 2008, p. 15):

Վերջին տարիներին ՀՀ ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակը դրսևորել է աճի միտումներ: 2019թ. ՀՀ ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակը կազմել է 1544600 մարդ՝ նախորդ տարվա համեմատ աճելով 41.4%-ով: Ներքին զրոսաշրջիկների մեծ մասի նպատակը եղել է հանգիստը և ժամանցը (72%): **2020թ., համավարակով պայմանավորված, ներքին զրոսաշրջիկների թվաքանակը նվազել է՝ նախորդ տարվա համեմատ մոտ 33%-ով՝ կազմելով 1045756 մարդ:** Նրանց շուրջ 73%-ի նպատակը եղել է հանգիստն ու ժամանցը (աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1.

ՀՀ ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակը, 2014-2020թթ.

Թվաքանակ / տարի	2014թ.	2015թ.	2016թ.	2017թ.	2018թ.	2019թ.	2020թ.
ընդամենը զբոսաշրջիկներ*, որոնցից ըստ նպատակի	859703	871888	979968	1086707	1092322	1544600	1045756
գործնական	189465	160089	171601	252787	207761	280542	150649
հանգստի և ժամանցի	540375	591271	696582	742188	781668	1112305	765100
բուժման	84133	63494	58194	43558	58339	52006	53500
այլ	45729	57034	53591	48174	44554	99747	76507

*Տվյալներն արտացոլում են հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտներում (հյուրանոցներ, հյուրանոցատիպ հանգրվաններ, առողջարաններ, հանգստյան տներ և այլն) հաշվառված զբոսաշրջիկներին:

Աղբյուրը՝ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2018թ. հունվար-հոկտեմբերին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2016թ. հունվարին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2018թ. հունվարին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2019թ. հունվարին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020թ. հունվարին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2021թ. հունվարին (ՀՀ վիճակագրական կոմիտե)

2020թ. միջազգային սահմանափակումների պայմաններում, չնայած նկատվեց ներքին զբոսաշրջության ակտիվացում, սակայն, վիճակագրական տվյալները վկայում են, որ այնուամենայնիվ, 2019թ.-ի համեմատ ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակը նվազել է 33%-ով: Ընդ որում, ամենամեծ կրճատումը եղել է երկրորդ եռամսյակում՝ 99%, երբ ներքին տեղաշարժի սահմանափակումներ ևս կային, իսկ երրորդ եռամսյակում կրճատումը եղել է 32% (աղյուսակ 2):

Աղյուսակ 2.

ՀՀ ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակն ըստ եռամսյակների, 2019-2020թթ.

Թվաքանակ / տարի	2019թ.				Ընդամենը	2020թ.				Ընդամենը
	1-ին եռ.	2-րդ եռ.	3-րդ եռ.	4-րդ եռ.		1-ին եռ.	2-րդ եռ.	3-րդ եռ.	4-րդ եռ.	
Ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակը	158672	76784	1169940	139204	1544600	139619	539	794823	110775	1045756

Աղբյուրը՝ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020թ. հունվար-ապրիլին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020թ. հունվար-հուլիսին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020թ. հունվար-հոկտեմբերին, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2021թ. Հունվարին (ՀՀ վիճակագրական կոմիտե)

Հարկ է նշել, որ ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակը ներառում է միայն հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտներում հանգրվանած զբոսաշրջիկներին:

րին: Սակայն կարող են լինել շատ զբոսաշրջիկներ, որոնք հանգրվանել են վարձու բնակարաններում, ինչի հետ կապված վիճակագրական տվյալներ առկա չեն:

Ցավոք, չկա վիճակագրություն նաև, թե որքան են կազմել ներքին զբոսաշրջիկներն ըստ մարզերի, ըստ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների, ըստ սեռի, տարիքի, ըստ զբոսաշրջության տեսակի: Աղյուսակ 1-ում ներկայացված ըստ նպատակի բաժանումը շատ լայն է, և հանգստի ու ժամանցի տակ հասկանալի չէ՝ զբոսաշրջիկները ձամփորդել են պատմամշակութային, գաստրոնոմիական, արկածային, էկո, ագրո, թե՛ այլ նպատակի համար: Վիճակագրության լայն տվյալների առկայության պարագայում հնարավոր կլինե՞ր հետազոտություններ անել, թե օրինակ որ մարզեր են ավելի շատ այցելում, հյուրանոցային տնտեսության ի՞նչ օբյեկտներում են հանգրվանում (հյուրանոց, մոթել, հանգստյան տուն, առողջարան, և այլն), քանի՞ օր է կազմում ներքին զբոսաշրջիկների հանգիստը, ըստ սեռի և տարիքի զբոսաշրջության որ տեսակն է հետաքրքրում զբոսաշրջիկներին, և այլն:

Վիճակագրության բարելավման նպատակով ՀՀ Վիճակագրության պետական խորհրդի կողմից 2018թ. նոյեմբերի 30-ի թիվ 78-Ն որոշմամբ ընդունվեցին «Ներգնա և ներքին զբոսաշրջության մասին» Ձև 1 – զբոսաշրջություն (եռամսյակային), «Ներգնա, ներքին և արտագնա զբոսաշրջության մասին» Ձև 2 – զբոսաշրջություն (եռամսյակային) վիճակագրական հաշվետվությունների ձևերն ու դրանց լրացման հրահանգները, որոնք ուժի մեջ են մտել 2019թ. հունվարի 1-ից: Ըստ վերոնշյալ Ձև 1-ի՝ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների կողմից պետք է լրացվի օբյեկտի տեսակը, ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակն ըստ այցելության նպատակի, սեռի, տարիքի, ներքին զբոսաշրջիկների կողմից ծառայություններից օգտվելու արդյունքում ՀՏՕ-ի ստացած հասույթի, նաև ըստ համարների և ննջատեղերի ՀՏՕ-ների զբաղվածության, ՀՏՕ-ում առկա ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկատվություն:

Ըստ Ձև 2-ի՝ պետք է տրամադրվի հետևյալ տեղեկատվությունը՝ զբոսաշրջային օպերատորի/զբոսաշրջային գործակալի ծառայություններից օգտված ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակն ըստ այցելության հիմնական նպատակի, ներքին զբոսաշրջիկների կատարված ծախսերը զբոսաշրջային օպերատորի/զբոսաշրջային գործակալի կողմից կազմակերպած/ամրագրած ծառայությունների վրա և դրանից վերջիններիս ստացած հասույթը, ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակը, որոնք այցելել են որոշակի վայրեր՝ զբոսաշրջային օպերատորի/զբոսաշրջային գործակալի կողմից կազմակերպած շրջագայությունների (տուրերի) շրջանակում (ՀՀԳՏ 2018.12.26/32(635).1 Հոդ.286.18):

Հարկ է նշել, սակայն, որ չնայած ըստ այդ որոշման 2019թ. հունվարի 1-ի սկսած մենք պետք է ունենայինք վերոնշյալ մանրամասն տեղեկատվությունը, սակայն դրանք առկա չեն: Ըստ ՎԿ տրամադրած տեղեկության՝ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների և զբոսաշրջային օպերատորների/զբոսաշրջային գործակալների կողմից սույն ձևերը ամբողջական չեն լրացվում,

ինչի հիման վրա իրենք չեն կարող ամբողջական տեղեկատվություն հրապարակել: ՎԿ կողմից նախատեսվում է անցում կատարել հաշվետվությունների լրացման առցանց համակարգի, որի արդյունքում դաշտերը պարտադիր լրացման ենթակա դարձնելով հույս ունեն լուծել խնդիրը: Այստեղ, իհարկե, հնարավոր է բախվել այլ խնդրի հետ, որ կարող են լրացվել սխալ, կեղծ տվյալներ, քանի որ շատ դեպքերում տարբեր պատճառներով հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտները, օրինակ, մանրամասն հաշվառում կամ հարցում չեն իրականացնում, չեն գրանցում հաճախորդի անձնագրային տվյալները, և այլն: Հարկ է նշել, որ ներկայումս զբոսաշրջության ոլորտի կազմակերպությունները չեն լիցենզավորվում, ինչը նախատեսվում է իրականացնել Ջրոսաշրջության մասին նոր օրենքի նախագծով: Բացի այդ նախատեսվում է ստեղծել զբոսաշրջային կազմակերպությունների վարչական ռեգիստր, և գուցե այս ամենի արդյունքում սահմանվի նաև վերահսկողություն, ու այդ կերպ լուծվի վիճակագրական տվյալների հավաքագրման խնդիրը:

Քննարկում

Հաշվի առնելով ներքին զբոսաշրջության վերաբերյալ առկա վիճակագրական տվյալները՝ իրականացվել է ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակի կանխատեսում հաջորդ տարիների համար:

Վերլուծության համար դիտարկվող ժամանակահատված է համարվել 2005 թ.-ի առաջին եռամսյակից մինչ 2020 թ.-ի վերջին եռամսյակը, իսկ տվյալների աղբյուր է հանդիսացել ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի կողմից հրապարակվող ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակի մասին հրապարակումները 2005-2021թթ. կտրվածքով:

Ժամանակային շարքերի միջոցով ռեգրեսիոն վերլուծություն իրականացնելիս անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել շարքերի վարքագծին: Ինչպես հայտնի է, տնտեսագիտական ցուցանիշների ժամանակային շարքերը հիմնականում լինում են ոչ ստացիոնար, այնինչ էկոնոմետրիկ բազմաթիվ մեթոդներ հիմնված են շարքերի ստացիոնար լինելու վրա: Եթե վերլուծության մեջ դիտարկվող ժամանակային շարքերը ստացիոնար չեն, ապա հաճախ հետազոտողը բախվում է այսպես կոչված «կեղծ ռեգրեսիա» կոչվող երևույթին: Վերջինս նշանակում է, օրինակ, կապ գտնել երկու անկախ գործոնների միջև: Նման խնդիրներից խուսափելու համար անհրաժեշտ է նախքան վերլուծությունը շարքերը ստացիոնար դարձնել: Շարքերի ստացիոնարության ստուգման համար կիրառվում է, օրինակ, Դիկի-Ֆուլերի միավոր արմատի սովորական կամ ընդլայնված թեստը:

Դիտարկենք ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակի ժամանակային շարքը, որը նշանակվեք TOURISTS: Դիկի-Ֆուլերի միավոր արմատի թեստ արդյունքները ներկայացված են աղյուսակ 3-ում:

Միավոր արմատի ստուգման Դիկի-Ֆուլերի ընդլայնված թեստի արդյունքը

D(TOURISTS)	Կրիտիկական Արժեք*	
ADF թեստի		-7.3939
վիճ.	1%	-3.552666
	5%	-2.914517
	10%	-2.595033

*Մակհինտնի կրիտիկական արժեքները միավոր արմատի վարկածի մերժման համար

Այսպիսով, հետազոտվող շարքը առաջին կարգի ինտեգրվող է:

Այսօր տարբեր երևույթների կանխատեսումներն իրենց օգտակարությունն ապացուցել են տնտեսագիտության տարաբնույթ ոլորտներում, այդ թվում օրինակ՝ մարքեթինգում, ֆինանսական ակտիվների և ռիսկերի կառավարման մեջ, բիզնեսի և պետությունից պլանավորման մեջ: Հիմնվելով անցյալի և ներկայի տեղեկատվության վրա՝ կանխատեսման նպատակն է տալ տվյալ երևույթի վերաբերյալ ապագա քանակական գնահատականներ: Գոյություն ունեն կանխատեսման տարատեսակ մեթոդներ, այդ թվում՝ Բոքս-Ջենքինսի ARIMA (the autoregressive integrated moving average) մոդելը (Box and Jenkins, 1976) (ավտոռեգրեսիոն ինտեգրված սահող միջինի մոդել): Այս մեթոդի հիմնաբարն է թույլ տալ ժամանակային շարքին խոսել իր մասին (Gujarati, 2003, p. 257): Ինչպես արդեն նշվել է, ի տարբերություն տրադիցիոն ռեգրեսիոն մոդելների, որտեղ կախյալ փոփոխականը բացատրվում է մեկ կամ մի քանի անկախ փոփոխականների միջոցով, ARIMA մոդելում կախյալ փոփոխականը բացատրվում է իր և մոդելի չկոռելացված սխալի լագավորված արժեքների միջոցով: Այս մոդելում ժամանակային շարքը պետք է լինի կամ ստացիոնար, կամ լինի ինտեգրվող: ARIMA մոդելը նշանակվում է այսպես՝ ARIMA(p,d,q), որտեղ d-ն շարքի ինտեգրման կարգն է, p-ն ավտոռեգրեսիոն մոդելի կարգն է, իսկ q-ն սահող միջինի մոդելի կարգն է: Ընդհանրապես, Բոքս-Ջենքինսի մեթոդաբանությունը ունի 4 քայլ՝

- իդենտիֆիկացիա – որոշել p,d,q-ն,
- գնահատում – մոդելը իդենտիֆիկացնելուց հետո անհրաժեշտ է այն գնահատել,
- ախտորոշում – ARIMA մոդելը համարվում է այսպես կոչված՝ արվեստի գործ, քանի որ հետազոտողը բազմաթիվ մոդելներից ընտրում է որևէ մեկը և վստահ չէ, թե արդյոք իր ընտրությունը ճիշտ է: Այս պրոցեսը իտերատիվ պրոցես է. սկսվում է պարզ մոդելից, ապա աստիճանաբար բարդացվում են այն: Նախապատվությունը տրվում է այն մոդելին, որի մնացորդները ստացիոնար պրոցես են,
- կանխատեսում – հաջողված ARIMA մոդելի վերջնական թեստավոր-

րումը որակյալ կանխատեսում ապահովելն է ինչպես դիտարկված ժամանակահատվածում, այնպես էլ ժամանակահատվածից դուրս:

Ուսումնասիրելով d(TOURISTS) շարքի կոլեոգրամը՝ որոշվել է p և q մեծությունների նախնական արժեքները: Նախնական վերլուծությունից հետո նախապատվությունը տրվել է ARIMA[(1,2,3),1,(3)] մոդելին՝ հիմք ընդունելով Ակայկեի, Շվարցի տեղեկատվական չափանիշների համեմատարար փոքր արժեքը: Մոդելի գնահատման արդյունքները ներկայացված են Աղյուսակ 4-ում:

Աղյուսակ 4.

Մոդելի գնահատման արդյունքները

Կախյալ փոփոխական: D(TOURISTS)

Եղանակ: ARMA Մաքսիմալ ճշմար (OPG - BHHH)

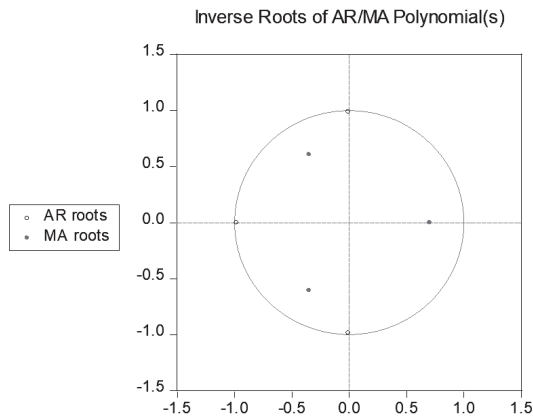
Ընտրանք: 2005Q2 2020Q4

Փոփոխական	Գործակից	Ստ. սխալ	t-վիճակ	P-արժեք
C	3895.218	4220.688	0.922887	0.3600
AR(1)	-0.998106	0.106664	-9.357444	0.0000
AR(2)	-0.991086	0.120293	-8.238963	0.0000
AR(3)	-0.959214	0.032532	-29.48521	0.0000
MA(3)	-0.343909	0.728830	-0.471865	0.0388
SIGMASQ	5.39E+09	6.17E+08	8.737747	0.0000
R^2	0.964150	Ակայկեի չափանիշ		25.58415
R^2 ուղղված	0.961005	Շվարցի չափանիշ		25.78826
Ռեգրեսիայի ստ. սխալ	3.40E+11	Հանան-Քուինի չափանիշ		25.66443
F-վիճակ	306.5923	Դարբին-Վաթսոնի վիճ.		1.932243
P արժեք(F-վիճ)	0.0000			
AR հակադարձ արմատ	-.01-.99i	-.01+.99i	-.98	
MA հակադարձ արմատ	.70	-.35+.61i	-.35-.61i	

Լյուինգ-Քոքսի Q թեստի արդյունքներից կարելի է եզրակացնել, որ մոդելը զերծ է ցանկացած կարգի ավտոկորելյացիայից, քանի որ Q վիճակագրության արժեքները նշանակալի են բոլոր ստուգվող կարգերում, բացի այդ մոդելի AR, MA բոլոր արմատները գտնվում են միավոր շրջանի տիրույթում, ինչը ևս հաստատում է փաստը, որ մոդելը կարելի է օգտագործելու կանխատեսումներ կատարելու համար (աղյուսակ 5, նկար 1):

Լյուինգ-Բոքսի Q-թեստի արդյունքները

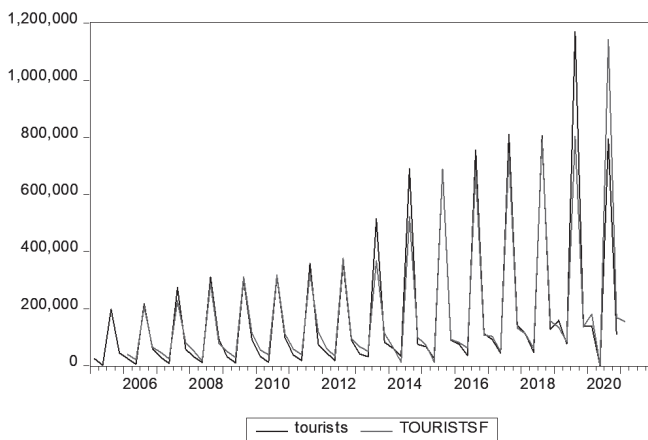
	ԱԿ	ՄԱԿ	Q-վիճ	P-արժ.
1	0.029	0.029	0.0548	
2	-0.002	-0.003	0.0551	
3	-0.024	-0.024	0.0954	
4	-0.260	-0.259	4.7869	
5	-0.092	-0.085	5.3873	0.053
6	-0.049	-0.052	5.5593	0.062
7	0.003	-0.009	5.5602	0.135
8	0.134	0.068	6.8945	0.142
9	-0.008	-0.060	6.8993	0.228
10	-0.035	-0.072	6.9963	0.321

Նկար 1. AR/MA հակադարձ արմատները

Անվիտիելով կարող ենք ասել, որ կառուցված ARIMA[(1,2,3),(3)] մոդելը հավանաբար ներկայացնում է ներքին զբոսաշրջիկների ժամանակային շարքի առաջին տարբերության վարքը դիտարկվող ժամանակահատվածում: Մոդելի ընտրությունից հետո այն կարող ենք օգտագործել կանխատեսումներ անելու համար:

Նկար 2-ում պատկերված է դիտարկվող ժամանակահատվածում ներքին զբոսաշրջիկների ժամանակային շարքի փաստացի և կանխատեսված շարքերի գրաֆիկները:

Նկար 2. Ներքին զբոսաշրջիկների փաստացի և կանխատեսված շարքերի գրաֆիկները

Ինչպես տեսնում ենք նկար 2-ից՝ կանխատեսված շարքը՝ TOURISTSF-ը գրեթե ամբողջությամբ համընկել է փաստացի շարքի հետ, իսկ 2021–2023թթ.-ի կանխատեսումները ներկայացված են աղյուսակ 6-ում:

Աղյուսակ 6.

Ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակի կանխատեսումները 2021–2023թթ.

–	2021	2022	2023
I եռամսյակ	155607	175671	196011
II եռամսյակ	162265	197664	231482
III եռամսյակ	784570	775456	767439
IV եռամսյակ	185050	201338	217832
Ընդամենը	1287492	1350129	1412764

Այսպիսով, ըստ կանխատեսումների՝ 2021թ. ՀՀ ներքին զբոսաշրջիկների թվաքանակը կկազմի 1287492 մարդ, 2022թ.՝ 1350129 մարդ, 2023թ.՝ 1412764 մարդ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ 2021թ. և գուցե դեռ 2022թ. համավարակը շարունակվի, ապա վերոնշյալ կանխատեսումները արժեհավատ են:

Եզրակացություն

Այսպիսով, քանի որ 2021թ. դեռ համավարակը չի նահանջել, և գուցե կրկին լինեն միջազգային տեղաշարժման սահմանափակումներ, ուստի կարելի է ակնկալել ներքին զբոսաշրջության ակտիվացում 2021թ., ինչը ցույց տվեց նաև մեր կանխատեսումը:

Ներքին զբոսաշրջության խթանման համար հարկ է իրականացնել բազում աշխատանքներ: Այստեղ հարկ է դիտարկել նաև զբոսաշրջիկի հոգեբանությունը՝ շատերն իրենց ապահով կզգան իրենց երկրի սահմաններում, քանի որ վտանգի պարագայում կարող են ավելի հեշտ ու արագ օգտվել համապատասխան բժշկական ծառայություններից, քան արտերկրում:

Ներքին զբոսաշրջության խթանման համար անհրաժեշտ է իրականացնել աշխատանքներ տարբեր ուղղություններով՝ մարքեթինգային միջոցառումներ, հատկապես համացանցով և սոցիալական ցանցերով, տարբեր տեսակի տուր փաթեթների մշակում՝ ներառելով զբոսաշրջության տարբեր տեսակներ՝ ռեկրեացիոն, կրոնական, դեպի սրբավայրեր ուխտագնացության, էկո, ագրո, գաստրոնոմիական, սպորտային, արկածային, իրադարձային, և այլն: ՀՀ-ում կան զբոսաշրջային մեծ գրավչություն ունեցող բազում ռեսուրսներ, որոնց հիման վրա կարող են զարգանալ զբոսաշրջության տարբեր տեսակներ: Այնինչ զբոսաշրջային կազմակերպությունների կողմից հիմնականում գովազդվում են արդեն հայտնի դարձած և մեծ պահանջարկ վայելող ուղղությունները: Տարբեր մարզերի և տարբեր համայնքների ունեցած ռեսուրսների հիման վրա զբոսաշրջային առաջարկ և համապատասխան երթուղիներ մշակելը կնպաստի նաև մարզերի սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը: ՀՀ-ն ունի ներքին զբոսաշրջության զարգացման մեծ ներուժ, ՀՀ բոլոր մարզերը և մայրաքաղաքն ունեն զբոսաշրջային հսկայական ներուժ, պատմամշակութային և այլ ռեսուրսներ, ուստի, դրանց հիման վրա կարող են կազմակերպվել տարբեր երթուղիներ՝ մեկտեղելով զբոսաշրջության տարբեր տեսակներ: Նոր առաջարկի և երթուղիների ստեղծումը և դրա խթանումը կնպաստի ներքին զբոսաշրջության զարգացմանը նաև հետագա տարիներին: Նոր երթուղիները կնպաստեն նաև ներգնա զբոսաշրջության զարգացմանը: Որպես մարքեթինգային խթան կհանդիսանա նաև Influencer մարքեթինգի իրականացումը տարբեր հայ հայտնի մարդկանց մասնակցությամբ, որոնք կհանգստանան որևէ մարզում, կմասնակցեն որևէ զբոսաշրջային տուրի, և ուղղակի ու անուղղակի կերպով կգովազդեն այն: Ներքին զբոսաշրջությունը կարելի է խթանել նաև գործնական զբոսաշրջության միջոցով՝ կազմակերպելով տարբեր միջոցառումներ, գիտաժողովներ տարբեր մարզերում:

Ներքին զբոսաշրջության խթանման համար կարելի է նաև որոշակի գումարի սահմաններում հատուկ վաուչերներ տրամադրել բազմազավակ, սոցիալապես անապահով ընտանիքներին և նրանց, ում ամսական եկամուտը նվազագույն աշխատավարձի չափ է, (օրինակ, Իսլանդիայում, համավարակի պայմաններում ներքին զբոսաշրջության խթանման համար վաուչերներ տրամադրվել է 18 տարին լրացած բոլոր անձանց 34 եվրո գումարի չափով (Government sends out vouchers to spend on domestic travel)), որը նրանք կարող են ծախսել զբոսաշրջային տուր փաթեթների գնման, հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտներում գիշերակացի համար:

Ներկա պայմաններում ներքին զբոսաշրջության խթանումն ու զարգացումն այլընտրանք չունի: Միջազգային զբոսաշրջային այցելությունների

նվազման պարագայում այն կարող է հանդիսանալ զբոսաշրջության ոլորտի միակ փրկողակը: Ուստի խթանման աշխատանքների իրագործումը հետագա տարիներին ևս կապահովի ներքին զբոսաշրջության զարգացում: Ներքին զբոսաշրջության խթանումը կնպաստի մարզերում սոցիալ-տնտեսական կյանքի և զբոսաշրջային ենթակառուցվածքների գործունեության աշխուժացմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- ՀՀԳՏ 2018.12.26/32(635).1 Հոդ.286.18, ՀՀ վիճակագրության պետական խորհրդի որոշումը «Ներգնա և ներքին զբոսաշրջության մասին» Ձև 1-զբոսաշրջություն (եռամսյակային), «Ներգնա, ներքին և արտագնա զբոսաշրջության մասին» Ձև 2-զբոսաշրջություն (եռամսյակային) վիճակագրական հաշվետվությունների ձևերն ու դրանց լրացման հրահանգները հաստատելու և ՀՀ վիճակագրության պետական խորհրդի 2001 թվականի ապրիլի 4-ի թիվ 35 որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին, 30 նոյեմբերի 2018 թ., թիվ 78-Ն, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=127214>
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2016թ. հունվարին, էջ 96, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_16a_422.pdf
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2018թ. հունվար-հոկտեմբերին, էջ 126, https://www.armstat.am/file/article/sv_10_18a_432.pdf
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2018թ. հունվարին, էջ 97, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_18a_422.pdf
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը (2019). հունվարին, էջ 106, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_19a_422.pdf
- ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020թ. հունվարին, էջ 115, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_20a_422.pdf
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2020թ. հունվար-ապրիլին, էջ 112, https://www.armstat.am/file/article/sv_04_20a_422.pdf
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2020թ. հունվար-հուլիսին, էջ 114, https://www.armstat.am/file/article/sv_07_20a_422.pdf,
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2020թ. հունվար-հոկտեմբերին, էջ 122, https://www.armstat.am/file/article/sv_10_20a_422.pdf
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2020թ. հունվար-դեկտեմբերին, էջ 143, https://www.armstat.am/file/article/sv_12_20a_421.pdf
- ՀՀ սոցիալ-դեմոգրաֆիկական վիճակը 2021թ. հունվարին, էջ 115, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_21a_422.pdf
- Box G.P., Jenkins G.M., (1976) *Time series analysis: forecasting and control*, revised edn, Holden Day, San Francisco,
- Government sends out vouchers to spend on domestic travel, <https://turisti.is/2020/03/government-sends-out-vouchers-to-spend-on-domestic-travel/>
- Gujarati D.N., *Basic econometrics*, US Military Academy, West Point, 4-th ed, 257 էջեր
- International Recommendations for Tourism Statistics* (2008), United Nations, New York, 2010, էջ 15, https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf

References

- HHGT 2018.12.26/32(635).1 Hod.286.18, *HH vijakagrutyanyan petakan xorhrdi voroshumy* [The decision of the RA State Council of Statistics] «Nergna ev nerqin zbosashrjutyanyan masin» Dzev 1-zbosashrjutyanyan (eramsyakayin), «Nergna, nerqin ev artagna zbosashrjutyanyan masin» Dzev 2- zbosashrjutyanyan (eramsyakayin) vijakagrakan hashvetvutyunneri dzevern u dranc lracman hrahangnery hastatelu ev HH vijakagrutyanyan petakan xorhrdi 2001 tvakani aprili 4-I tiv 35 voroshumn ucy korcrac janachelu masin, 30 noyemberi 2018t., tiv 78-N, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=127214>
- HH social-tntesakan vijaky 2016t. hunvarin* [Socio-economic situation of RA, January 2016], ej 96, https://www.armstat.am/file/article/sv_-01_16a_422.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2018t. hunvar-hoktemberin*, [Socio-economic situation of RA, January–October 2018] ej 126, https://www.armstat.am-/file/article/sv_10_18a_432.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2018t. hunvarin* [Socio-economic situation of RA, January 2018] ej 97, https://www.armstat.am/file/article/sv_-01_18a_422.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2019t. hunvarin* [Socio-economic situation of RA, January 2019] ej 106, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_19a_422.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2020t. hunvarin* [Socio-economic situation of RA, January 2020] ej 115, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_20a_422.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2020t. hunvar-aprillin* [Socio-economic situation of RA, January–April, 2020] ej 112, https://www.armstat.am/file/article/sv_04_20a_422.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2020t. hunvar-hulisin* [Socio-economic situation of RA, January–July, 2020] ej 114, https://www.armstat.am/file/article/sv_07_20a_422.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2020t. hunvar-hoktemberin* [Socio-economic situation of RA, January–October, 2020] ej 122, https://www.armstat.am/file/article/sv_10_20a_422.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2020t. hunvar-dektemberin* [Socio-economic situation of RA, January–December, 2020] ej 143, https://www.armstat.am/file/article/sv_12_20a_421.pdf (In Arm.)
- HH social-tntesakan vijaky 2021t. hunvarin* [Socio-economic situation of RA, January, 2021] ej, էջ 115, https://www.armstat.am/file/article/sv_01_21a_422.pdf (In Arm.)
- Box G.P., Jenkins G.M., (1976) *Time series analysis: forecasting and control*, revised edn, Holden Day, San Francisco. (In Eng.)
- Government sends out vouchers to spend on domestic travel*, <https://turisti.is/2020/03/government-sends-out-vouchers-to-spend-on-domestic-travel/> (In Eng.)
- Gujarati D.N., *Basic econometrics*, US Military Academy, West Point, 4-th ed, ej 257. (In Eng.)
- International Recommendations for Tourism Statistics* (2008), United Nations, New York, 2010, ej 15 https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf (In Eng.)

Анаит Мкртчян

*Ассистент кафедры Экономико-математических методов,
Армянского государственного экономического университета,
кандидат экономических наук
Эл. адрес: anahit.mkrтчyan@asue.am*

Гаяне Товмасыан

*Старший исследователь исследовательского центра “АМБЕРД”
Армянского государственного экономического университета,
Преподаватель Академии государственного управления РА,
кандидат экономических наук
Эл. адрес: tovmasyangayane@yahoo.com*

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕГО ТУРИЗМА В АРМЕНИИ

В последние годы во всем мире стремительно развивается туризм. Однако в 2020 году рост туристического сектора был прерван эпидемией коронавируса. Многие страны, например, Армения, пытались возродить внутренний туризм. Из-за ограничений пандемии в 2020 году количество внутренних туристов в Армении уменьшилось примерно на 33% по сравнению с предыдущим годом, и составило 1045756 человек. В статье с использованием метода ARIMA прогнозируется количество внутренних туристов на ближайшие три года. По прогнозам, в 2021 году количество внутренних туристов в Армении составит 1287492 человека, в 2022 году – 1350129 человек, в 2023 году – 1412764 человека. Кроме того, проанализировано текущее состояние внутреннего туризма, вопросы его развития, внесены предложения по развитию внутреннего туризма, связанные с совершенствованием маркетинговой деятельности, разработкой новых маршрутов и так далее.

Ключевые слова: внутренний туризм, турист, прогноз, ARIMA, эпидемия, маркетинг.

Anahit Mkrtchyan

*Assistant Professor at the Chair of Economic–Mathematical Methods
Armenian State University of Economics, Ph.D. in Economics
Email: anahit.mkrtchyan@asue.am*

Gayane Tovmasyan

*Senior Researcher at “AMBERD” Research Center of the
Armenian State University of Economics,
Lecturer at the Public Administration Academy of the RA,
Ph.D. in Economics
Email: tovmasyangayane@yahoo.com*

PERSPECTIVES OF DOMESTIC TOURISM DEVELOPMENT IN ARMENIA

In recent years, tourism has grown rapidly around the world. However, in 2020 the growth of the tourism sector was disrupted by the coronavirus epidemic. Many countries, such as Armenia, tried to revive domestic tourism. Due to pandemic restrictions in 2020 the number of domestic tourists in Armenia has decreased by about 33% compared to the previous year, composing 1045756 people. The article forecasts the number of domestic tourists for the next three years using the ARIMA method. According to forecasts, in 2021 the number of domestic tourists in Armenia will be 1287492 people, in 2022 – 1350129 people, in 2023 – 1412764 people. In addition, the current state of domestic tourism, its development issues were analyzed, some suggestions were made for the development of domestic tourism, related to the improvement of marketing activities, the development of new routes, and so on.

Key words: domestic tourism, tourist, forecast, ARIMA, epidemic, marketing.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. մարտի 30-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. ապրիլի 17-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. ապրիլի 24-ին

Աշոտ Ոսկանյան

Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի Ագրոքիզնեսի կառավարման և քաղաքականության ամբիոնի վարիչի պաշտոնակատար, Ագրարային քաղաքականության և տնտեսագիտության հեղափոխական կենտրոնի տնօրեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Էլ. հասցե՝ ashot.voskan@gmail.com

Աննա Քարտաշյան

Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի Ագրոքիզնեսի կառավարման և քաղաքականության ամբիոնի ասիստենտ, Էկոնոմիկայի նախարարության Գյուղատնտեսական ծրագրերի մշակման, ռեսուրսների օգտագործման և կոոպերացիայի զարգացման վարչության գլխավոր մասնագետ
Էլ. հասցե՝ qartashyananna@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-73

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՀԱՅԱՀԱՏԻԿԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՑՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Կորոնավիրուսի համավարակի պայմաններում, ինչպես նաև արտակարգ իրավիճակներում առավել է կարևորվում հացահատիկի արտադրության տևական և կայուն ապահովումը: Հողվածի նպատակն է վեր հանել հացահատիկի արտադրությունից մինչև վերջնական սպառում շղթայի խնդիրներն ու առաջարկել վերջիններիս լուծման ուղիներ:

Կիրառելով տնտեսագիտական ուսումնասիրության, ինչպես նաև հանդիպում-քննարկում-հարցումներ մեթոդները՝ կատարվել է հացահատիկի արտադրությունից մինչև իրացում ծագող փոխհարաբերությունների, ցորենի արժեչաթայի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և սպառալիքների (ՈւԹՀՍ) վերլուծություն: Արդյունքում առաջարկվել են հանրապետությունում հացահատիկի արտադրության և իրացման հիմնախնդիրների կարգավորման համալիր միջոցառումներ:

Հիմնաբառեր. արժեզրոյա, արտադրություն, վերանշա-
կում, իրացում, սերմնաբուծություն, հողերի խոշորացում, ապ-
րանքայնություն, պետական աջակցություն

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետությունում պարենային անվտանգության ապա-
հովման տեսանկյունից ռազմավարական նշանակություն ունի հացահատի-
կով, մասնավորապես՝ ցորենով պարենային ապահովվածության բարձր
մակարդակը: Վերջին տարիներին ցորենի ինքնաբավության աստիճանը
զգալիորեն կրճատվել է և 2019 թ. կազմել է ընդամենը 25,9 %՝ 2015 թ. 49,5
%-ի դիմաց: Տարեկան ներմուծվում է 250,0-330,0 հազար տոննա ցորեն, ընդ-
որում 2017-2019թթ. ցորենի ներմուծման ծավալները 1,8-2,2 անգամ ավելին
են տեղական արտադրությունից (Պարենային ապահովություն և աղքա-
տություն, 2020, էջ 74, 2019, էջ 66, 2018, էջ 67): Սակայն COVID-19-ի համա-
վարակով, ինչպես նաև երկրում տիրող ռազմական դրությամբ պայմանա-
վորված՝ կարող են առաջանալ մատակարարման ընդհատումներ: Միջազ-
գային շուկայում գների կտրուկ տատանման և ներմուծված ցորենի ու ալ-
յուրի բարձր գների պատճառով երկրում հնարավոր է հացամթերքների
գների բարձրացում, որը պարզապես անթույլատրելի կլինի ներկայիս սո-
ցիալական և տնտեսական պայմաններում:

Հացահատիկի համաշխարհային արտադրությունը տարբեր գործոնների
ազդեցությամբ ենթարկվում է լրջագույն տատանումների: Հաճախ ստեղծ-
վում է այնպիսի իրավիճակ, որը չի ապահովում նույնիսկ սննդամթերքի
ֆիզիկական մատչելիություն՝ անգամ ֆինանսական միջոցների առկայության
դեպքում: Հայաստանի պատմական փորձը, աշխարհաքաղաքական զարգա-
ցումները վկայում են, որ կարող ենք հայտնվել տարաբնույթ շրջափակում-
ների և սահմանափակումների մեջ: Ուստի կարևորում ենք երկրում հացա-
հատիկային տնտեսության զարգացման գործուն քայլերի ձեռնարկումը,
եղած հողային, ջրային, աշխատանքային, ֆինանսական ռեսուրսների արդ-
յունավետ օգտագործումը, ցորենի փոխանցիկ պահուստային պաշարների
ստեղծումը, իսկ հեռանկարում՝ մրցակցային պայմանների և մարտահրա-
վերների ուսումնասիրությունն ու պարենային ցորենի կայուն բերքի ծավալ-
ների ավելացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը:

Մեր խորին համոզմամբ հանրապետությունում անհրաժեշտ է խթանել
հացահատիկի արտադրության ծավալների ավելացումը՝ ի հաշիվ չօգտա-
գործվող գյուղատնտեսական նշանակության հողերը շրջանառության մեջ
ներգրավելու և բարձր վերարտադրության որակյալ սերմերի օգտագործման,
ինչպես նաև արտադրությունից մինչև սպառում շղթայի կատարելագործ-
մամբ:

Մեթոդը

Հետազոտության իրականացման համար հիմք են հանդիսացել ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի տվյալները, ՀՀ «Սերմերի գործակալություն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունում գրանցված շուրջ 16 սերմարտադրողների հետ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունում կազմակերպված հանդիպում-քննարկման արդյունքները, ՀՀ բոլոր մարզպետարանների գյուղատնտեսության ոլորտի ներկայացուցիչների հետ հեռավար քննարկումները, ինչպես նաև գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների(հացահատիկ մշակող և վերամշակող) հետ հեռախոսազրույցների արդյունքները:

Արդյունքներ և քննարկում

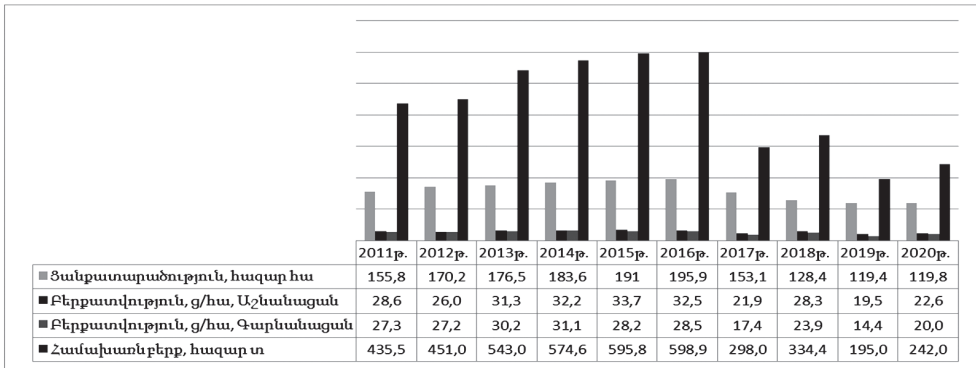
Հանրապետությունում պարենային կայուն համակարգերի ստեղծման հարցում գյուղատնտեսական արտադրանքների արժեշրթանների կարևորությանը իրենց աշխատություններում անդրադարձել են տարբեր տնտեսագետներ (Ոսկանյան Ա., Ավետիսյան Ս. և այլոք): Միջազգային մի շարք կազմակերպությունների հետ համատեղ գյուղատնտեսական արտադրանքների արժեշրթանների ուսումնասիրությանն ուղղված տարբեր տարիների աշխատություններում, ինչպես նաև Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի Ագրարային քաղաքականության և տնտեսագիտության հետազոտական կենտրոնի գիտական հաշվետվություններում ևս կարևորվում է արժեշրթանների բազմակողմանի վերլուծության անհրաժեշտությունը: Ուստի, հաշվի առնելով նաև այն, որ հանրապետությունում ռազմավարական առաջնային խնդիրներից է հացահատիկի ներքին շուկայի վրա հիմնված արտադրության խրախուսումը և օժանդակումը, հողվածում առավել հանգամանորեն վերլուծվել է հացահատիկի արժեշրթան:

ՀՀ-ում հացահատիկային մշակաբույսերի հիմնական արտադրատնտեսական ցուցանիշների վերլուծություն

Չնայած պետական աջակցությամբ իրականացվող մի շարք միջոցառումների՝ վերջին տասը տարիների ընթացքում Վիճակագրական կոմիտեի պաշտոնական տվյալներով հանրապետությունում զգալիորեն կրճատվել են հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները՝ 2011 թ. նկատմամբ 23,1%-ով: Ամենաբարձր մշակված ցանքատարածություն գրանցվել է 2016 թ.՝ 195,9 հազ. հա, որը 2020 թ-ին կրճատվել է շուրջ 38,8 %-ով: Նույն ժամանակաշրջանի համար և՛ աշնանացանի, և՛ գարնանացանի բերքատվության ցուցանիշները նույնպես նվազել են 21,0 %-ով և 26,7 %-ով՝ կազմելով ընդամենը աշնանացանի դեպքում 22,6 ց/հա, իսկ գարնանացանի դեպքում՝ 20,0 ց/հա: Ինչ վերաբերում է համախառն բերքին, ապա 2011-2016 թթ. ընթացքում այն կայուն աճել է՝ ի հաշիվ և՛ ցանքատարածքների աճի, և՛ բերքատվության մակարդակի բարձրացման, որից հետո, սակայն, կտրուկ նվազել է և 2020 թ. կազմել ընդամենը 242,0 հազ. տ՝ երբեմնի 435,5-598,9 հազ. տ-ի դիմաց: Արտադրված հացահատիկի շուրջ 50-60 %-ը կազմում է

աշնանացան և գարնանացան ցորենը (Գծապատկեր 1):

Չնայած արտադրատնտեսական հիմնական ցուցանիշների նվազմանը, 2020թ. հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածության տեսակարար կշիռը ընդհանուր ցանքերում կազմում է 53.8 %: Այսպիսի կառուցվածքը տնտեսական արդյունավետության տեսանկյունից հիմնավորված չէ և բարեփոխման կարիք ունի, քանի որ անգամ այս պարագայում ցորենի ինքնաբավության աստիճանը կազմում է ընդամենը 25,9 %: Բացի այդ, գյուղատնտեսական մյուս արտադրանքների համեմատ, հացահատիկային և հատիկաընդեղեն մշակաբույսերն ունեն ամենացածր ապրանքայնության մակարդակը՝ 30,8–31,0% (Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումը (օգտագործումը) անհատական (գյուղացիական) տնային տնտեսությունների կողմից 2020 թ.), որը հիմնականում ագրոտեխնիկական պահանջները չպահպանելու, ցածր բերքատվության, իրացման արդյունավետ և ժամանակակից ուղիների չկիրառման, ֆինանսական ռեսուրսների սղության արդյունք է:

Գծապատկեր 1. Հացահատիկային մշակաբույսերի հիմնական արտադրական ցուցանիշները ՀՀ-ում 2011–2020 թթ.¹

Հացահատիկի արժեչղթան

Առավել հանգամանորեն անդրադառնանք հացահատիկի արտադրությունից մինչև իրացում ծագող փոխհարաբերություններին, որն իրենից ներկայացնում է բարդ, մարտահրավերներով ու ռիսկերով արժեչղթա և որի արդյունավետ կառավարման համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել շղթայի հիմնական դերակատարների գործունեությունը, վեր հանել յուրաքանչյուր փուլում ծագող խոչընդոտները և առաջարկել դրանց լուծմանն ուղղված միջոցառումներ:

Արժեչղթայի հիմնական դերակատարներն են՝

- 1-ին օղակում՝ սերմարտադրողները և/կամ սերմ ներմուծողները, պարարտանյութ, թունաքիմիկատ և այլ նյութատեխնիկական միջոցներ մատակարարողները (հումքի, արտադրության միջոցների մատակարարողները):

¹ Գծապատկերը կազմվել է Վիճակագրական կոմիտեի պաշտոնական տվյալների հիման վրա

- րարները),
- 2-րդ օղակում՝ գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողները (ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք, անհատ ձեռնարկատեր),
- 3-րդ օղակում՝ վերամշակող ընկերությունները (ալրադացներ, հացաթխման արտադրամասեր, հրուշակեղենի, մակարոնեղենի, կերերի արտադրությամբ զբաղվող ընկերություններ և այլ), վաճառողներն ու սպառողները:

Արժեշրթայի արդյունավետության վրա ազդող հիմնական գործոնները հետևյալներն են՝ արտադրության կազմակերպման համար անհրաժեշտ միջոցներ՝ սերմ, պարարտանյութ, թունաքիմիկատներ, տեխնիկա, հողային և ջրային ռեսուրսներ, հետերքահավաքային ենթակառուցվածքներ, որակյալ կադրեր, ֆինանսական ռեսուրսներ, իրացման կառուցակարգեր, մեծածախ և մանրածախ շուկաներ և այլն:

Արժեշրթայում ձևավորված իրավիճակի վերլուծության նպատակով իրականացրել ենք ՈԻԹՀՍ վերլուծություն, ըստ որի ակնհայտորեն գերակայում են տարբեր գործոններով պայմանավորված թույլ կողմերը, ինչպես արտադրական, այնպես էլ հումքի վերամշակման և նրան հաջորդող փուլերում: Միաժամանակ առկա են արժեշրթայի կատարելագործման և լուծում պահանջող հնարավորությունները (Աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1.

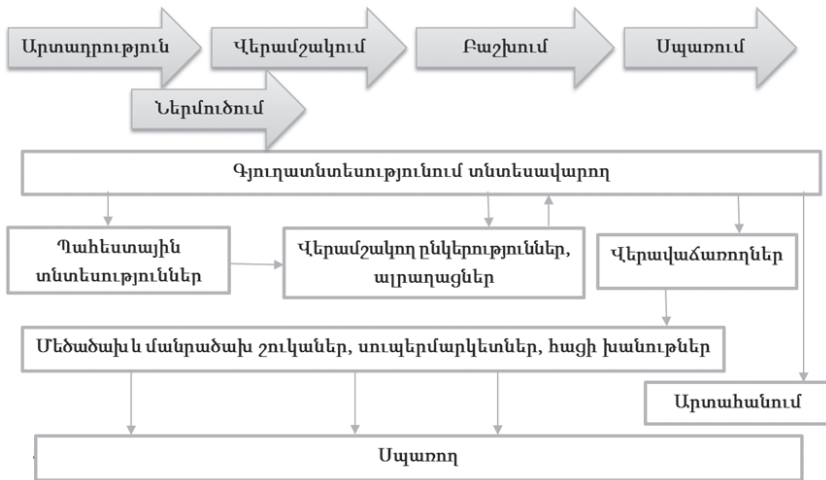
ՀՀ-ում ցորենի արժեշրթայի ՈԻԹՀՍ վերլուծություն

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Լեռնային և նախալեռնային շրջանների ավանդույթներ ➤ Հարուստ և բազմազան բնական ռեսուրսներ ➤ Ցորենի շատ տեսակների հարենիք (բնակլիմայական պայմաններին բարձր հարմարվողականություն) ➤ Մշակության ավանդույթներ ➤ Միջազգային կազմակերպությունների կողմից ֆինանսավորվող տնտեսական նախաձեռնություններ ➤ Վարկային միջոցների հասանելիություն ➤ Բնակլիմայական նպաստավոր պայմաններ զբոսաշրջության տարբեր ձևերի զարգացման համար ➤ Գյուղատնտեսական նշանակության հողային ռեսուրսների, օրգանական գյուղատնտեսություն վարելու պայմանների առկայություն 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Չօգտագործվող վարելահողերի, այդ թվում՝ կոնֆլիկտային իրավիճակով պայմանավորված սահմանամերձ և ակնապատված հողերի առկայություն, Ենթակառուցվածքների թերզարգացվածություն ➤ Գյուղատնտեսական նշանակության հողերի մասնատվածություն, ոչ լիարժեք օգտագործում ➤ Գյուղատնտեսական տեխնիկայի պակաս և մաշվածություն ➤ Գյուղատնտեսությամբ զբաղվող տնտեսավարողների մասնագիտական կարողությունների և տեղեկացվածության ցածր մակարդակ ➤ Նոր տեխնոլոգիաների ներդրման ցածր մակարդակ ➤ Ոռոգման սահմանափակ հնարավորություններ ➤ Հետերքահավաքային ենթակառուցվածքների սահմանափակ առկայություն, ➤ Արտագաղթ ➤ Կոռուպցիայի ցածր մակարդակ ➤ Բնական աղետներ ➤ Կլիմայի փոփոխության հարմարվողականության միջոցառումների վերաբերյալ տեղեկացվածության ցածր մակարդակ ➤ Մթերման ծավալների ցածր մակարդակ ➤ Եկամտաբերության ցածր մակարդակ ➤ Պայմանագրային հարաբերությունների բացակայություն

Աշոտ Ոսկանյան, Աննա Քարտաշյան

Հնարավորություններ	Սպառնալիքներ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Չօգտագործվող վարելահողերի առկայություն ➤ Անջրդի պայմաններում մշակության կազմակերպում ➤ Միջազգային դոնոր կազմակերպությունների օժանդակությամբ սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերի իրականացումն ուր տեխնոլոգիաների ներդրմամբ ➤ Ազրոտուրիզմի զարգացման հնարավորություն ➤ Պետական աջակցությամբ մատչելի ֆինանսական միջոցների հասանելիություն ➤ Հացահատիկային և հատիկաբնույթի մշակաբույսերի ապահովագրության հասանելիություն ➤ Արժեչոթանների կատարելագործում 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Անորակ սերմերի օգտագործում ➤ Ներմուծված ցորենի բարձր որակն ու մատչելիությունը տեղականի նկատմամբ ➤ Արտադրված ցորենի ապրանքայնության ցածր մակարդակ ➤ Արժեչոթայում փոխհարաբերությունների խզվածություն ➤ Երիտասարդ աշխատուժի նվազում ➤ Հիվանդություններ և համավարակներ ➤ Կլիմայի փոփոխություն և բնական աղետների հաճախացում

Հացահատիկի արժեչոթան ներկայացված է գծապատկեր 3-ում և պայմանականորեն տարբերակված է 3 մակարդակով.

Գծապատկեր 3. Հացահատիկի արժեչոթան ՀՀ-ում

1-ին մակարդակ՝ արտադրության կազմակերպման համար անհրաժեշտ միջոցների ներդրում: Արդյունավետ արտադրության համար

գլխավոր նախապայմանը բարձրորակ միջոցների առկայությունն ու ճիշտ օգտագործումն է: Արժեչղթայի առաջնային օղակում արդյունավետ արտադրության կազմակերպման, բերքատվության մակարդակի բարձրացման և բերքի ծավալների ավելացման նախապայման է բարձրորակ սերմերի, պարարտանյութերի, բույսերի պաշտպանության միջոցների, գյուղատնտեսական տեխնիկայի օգտագործումը, որակյալ մասնագետների առկայությունը:

Պետք է ընդգծել, որ ներկայումս հացահատիկային տնտեսությունում ներգրավված սուբյեկտները հաճախ օգտագործում են անհայտ ծագման, չստուգված և ցանքի համար ոչ բավարար պիտանիություն ունեցող սերմեր: Հայաստանում դեռևս չի հաջողվել ապահովել որակյալ սերմերի անհրաժեշտ ծավալների արտադրություն և ձևավորել սերմնաբուծության համապատասխան համակարգ (մարզպետարաններից ստացված տեղեկատվության համաձայն 2020թ. համար պահանջարկ է ներկայացվել նվազագույնը 8000 տոննա աշնանացան ցորենի որակյալ սերմի, իսկ սերմարտադրողների տվյալների համաձայն արտադրվելու էր շուրջ 3300 տոննա): Միաժամանակ սորտաթարմացման և սորտափոխանակման աշխատանքները կատարվում են տարերայնորեն:

Հայաստանի Հանրապետությունում հացահատիկային և հատիկաընդեղեն մշակաբույսերի սելեկցիայի և առաջնային սերմնաբուծության ոլորտում մասնագիտացված հիմնական դերակատարներն են «Գյումրիի սելեկցիոն կայան» և «Երկրագործության գիտական կենտրոն» ՓԲԸ-ները, ինչպես նաև՝ «Արմենիան Թեքստիլը Գրուփ» հիմնադրամը և «Սերմ արտադրողների միություն» ՍՊԸ-ն, որոնք, սակայն, ի վիճակի չեն բավարարել հանրապետությունում հացահատիկային մշակաբույսերի սերմերի առկա պահանջարկը:

Երկրորդային սերմնաբուծությամբ զբաղվում են նաև մասնավոր տնտեսություններ, որոնք հիմնականում հիմնային սերմերը ներմուծում են Ռուսաստանի Դաշնությունից՝ արտադրելով 1-ին վերարտադրության սերմեր: Սերմարտադրողների հետ քննարկումների արդյունքում պարզ դարձավ, որ ինչպես գիտական կենտրոնները, այնպես էլ մասնավոր տնտեսություններն արտադրված սերմերի իրացման խնդիրներ են ունենում, այն դեպքում, երբ վերջիններիս արտադրության ծավալները բավարար չեն և հեռու են հանրապետության պահանջարկը բավարարելուց: Այսինքն՝ բացակայում է սերմնաբուծության արդյունավետ կառավարման համակարգը, թույլ են տնտեսական, տեխնիկական և կազմակերպական լուծումները: Հիմնականում գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողները նախընտրում են օգտագործել իրենց ունեցած ցածրորակ (անհայտ ծագման) 2-րդ, 3-րդ վերարտադրության սերմերը, քան 160–220 դրամով գնել որակյալ բարձր վերարտադրության սերմ կամ տեղական արտադրության նկատմամբ անվստահության պատճառով նախընտրում են ներմուծել հիմնականում Ռուսաստանի Դաշնությունից՝ գտնելով, որ ներմուծված սերմերը առավել որակյալ են, քան տեղական արտադրության սերմերը:

Բացի որակյալ սերմերի օգտագործումից, արտադրության ծավալների ավելացման համար կարևոր է նաև որակյալ պարարտանյութերի, բույսերի

պաշտպանության միջոցների, ինչպես նաև գյուղատնտեսական տեխնիկայի հասանելիությունն ու ճիշտ կիրառումը: Քննարկումները վկայում են, որ շատ հաճախ ոչ միայն որակյալ սերմերի ձեռքբերումն է խնդիր, այլ նաև պարարտանյութի և վառելիքի անբավարար քանակը, ձեռքբերման դժվարությունները: Պակաս կարևոր չէ նաև տնտեսավարողների կողմից առկա արտադրության միջոցների ճիշտ կիրառումը՝ ագրոտեխնիկական պահանջների պահպանումը, որը հիմնականում պայմանավորված է տնտեսավարողների մասնագիտական կարողություններով և տեղեկացվածության մակարդակով:

Այսպիսով, արժեշղթայի առաջնային օղակում առկա մարտահրավերներն են՝

- բարձր վերարտադրության սերմերի արտադրությունն ու ձեռքբերումը,
- որակյալ պարարտանյութերի և բուժանյութերի հասանելիությունը,
- գյուղատնտեսական տեխնիկայի հասանելիությունը և նոր տեխնիկայի կիրառումը,
- որակյալ մասնագետների պակասը:

2-րդ մակարդակ՝ մշակության կազմակերպում: Արժեշղթայի հաջորդ օղակն արտադրության իրականացման փուլն է, որն իր մեջ ներառում է հողի նախապատրաստական աշխատանքներից մինչև ցանք, մշակություն, բերքահավաք, պահեստավորում: Եթե արտադրության միջոցների որակը և հասանելիությունը խիստ կարևոր են արտադրության արդյունավետ կազմակերպման համար, ապա տնտեսավարողների տնտեսության վարման և մշակության փորձն ու մեթոդները նույնպես պակաս կարևոր չեն:

Այս փուլում նույնպես տնտեսավարողները բախվում են մի շարք խնդիրների, մասնավորապես՝ հողերի մասնատվածությունը, տնտեսությունների փոքր չափերին, գյուղատնտեսական տեխնիկայի մաշվածությանը կամ բացակայությանը, մասնագիտական ոչ բավարար կարողությունների և այլն:

Հանրապետությունում հացահատիկի մշակությամբ զբաղվում են շուրջ 105612 տնտեսություն, որոնցից 33100-ը հացահատիկ է մշակում մինչև 0,5 հա ցանքատարածությունների վրա, 68806-ը՝ 0,5-5,0 հա-ի վրա, իսկ 3706-ը՝ 5 հա-ից ավել տարածությունների վրա: Այսինքն՝ հացահատիկի մշակությամբ զբաղվող տնտեսությունների ընդամենը 65,1 %-ը մշակությունը կազմակերպում է 0,5-5,0 հա-ի վրա, որի 40 %-ը 0,5-1,0 հա-ի վրա (Հայաստանի Հանրապետության 2014 թվականի գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման հիմնական արդյունքները):

Տնտեսավարողների կողմից տնօրինվող հողատեսքերի փոքր չափերը հնարավորություն չեն տալիս կազմակերպել արդյունավետ արտադրություն: Միաժամանակ, մշակության ընթացքում ագրոտեխնիկական պահանջների խախտումը հանգեցնում է բերքատվության մակարդակի նվազմանն ու կորուստների ավելացմանը: Գյուղատնտեսական տեխնիկայի պակասի և որոշ խիստ կարևոր արտադրության միջոցների ոչ ժամանակին մատակարարման պատճառով շատ տնտեսավարողներ չեն կարողանում պատշաճ ձևով իրա-

կանացնել հողի մշակությունը, որը հանգեցնում է արտադրական կորուստների: Բացի այդ, ոչ բոլոր տնտեսավարողներն են կիրառում ցանքաշրջանառություն, որը բերքատվության բարձրացման գլխավոր նախապայմաններից մեկն է: Տնտեսավարողների մոտ կորուստներ լինում են նձ ցանքի, նձ բերքահավաքի ընթացքում (հիմնականում պատճառաբանում են տեխնիկայի բացակայությունը և հին տեխնիկայով բերքահավաքի կազմակերպումը): Ստեղծված իրավիճակում տնտեսավարողները պատշաճ չեն պահպանում ցորենի մշակության ագրոտեխնիկական պահանջները: Այնուամենայնիվ, ցորենի բերքի ամենաշատ կորուստները պայմանավորված են բնակլիմայական աղետներով՝ երաշտ, կարկուտ, որոնց դեպքում ունենում են բերքի շուրջ 60-80 % կորուստ: Այս ուղղությամբ ՀՀ կառավարությունը իրականացրել է որոշակի քայլեր, մասնավորապես՝ գյուղատնտեսության ապահովագրական համակարգի ներդրման փորձնական ծրագրի արդյունքում 2020թ. ապահովագրվել է 1330 հա հացահատիկի ցանքատարածություն: Այս փուլում կարևորվում է նաև հիվանդությունների և վնասատուների դեմ պայքարի միջոցառումների ձիշտ և ժամանակին կիրառումը, որի համար անհրաժեշտ է համատեղ պայքարի իրականացման համակարգում և մոնիթորինգի արդյունավետ իրականացում:

Ցորենի արժեշտի երկրորդ օղակում առկա մարտահրավերներն են՝

- տնտեսությունների փոքր չափերը,
- առկա գյուղատնտեսական տեխնիկայի անբավարար քանակն ու մշակածությունը, որը հանգեցնում է վառելանյութի և քսայուղերի զերծախսի, բերքի գերնորմատիվային կորուստների, նորոգման և սպասարկման ծախսերի՝ արդյունքում ինքնարժեքի բարձրացման,
- ֆինանսական միջոցների սղության պատճառով արտադրության միջոցների ոչ ձիշտ չափաքանակներով և սխալ ժամկետներում օգտագործումը,
- տնտեսավարողների մասնագիտական ցածր կարողությունները և այլն:

3-րդ մակարդակ՝ իրացման կազմակերպում և վերամշակում: Արժեշտի հաջորդ օղակն իր մեջ ներառում է արտադրված ցորենի գնման, տեղափոխման, պահեստավորման և արտադրությունում վերամշակման փուլը: Վերամշակող ընկերությունները հումքը մշակում և վերածում են կիսավերջնական կամ վերջնական արտադրանքների, որից հետո վերամշակված արտադրանքը տարբեր ուղիներով հասնում է վերջնական ապառողներին:

Այս օղակում վերամշակող ընկերությունների ամենակարևոր խմբերից մեկը ալրադաշններն են, որոնք ցորենից ալյուր են ստանում: Այնուհետև ալյուրից արտադրում են տարբեր տեսակի հացամթերքներ՝ հաց, հրուշակեղեն և այլն: Ուստի արդյունավետ արտադրություն կազմակերպելու համար ոչ պակաս կարևոր է ցորենի մշակությամբ և վերամշակմամբ զբաղվող տնտեսությունների փոխհարաբերությունները: Այս փուլում կարիք է զգացվում ալրադաշնների և հացաթխման արտադրամասերի կողմից ներկայացվող պահանջների և որակի վերահսկողության ցանկալի միջոցառումների հստակեցման:

Արտադրված ալյուրի նկատմամբ հացաթխման արտադրամասերը ուշադրություն են դարձնում ալյուրի տեսակի և որակի վրա, որն օգտագործվում է հացի տարբեր արտադրատեսակներ թխելու համար:

Հացաթխման ոլորտի ձեռնարկությունները ալրադաշային արտադրության հիմնական պատվիրատուներն են: Հացի արտադրության համար գլխավոր նախապայմանը ցորենում չոր տոսնձանյութի պարունակությունն է, որը չպետք է ցածր լինի 18-19 %-ից, հակառակ դեպքում այն չի կարող օգտագործվել հացի արտադրության համար (Հայաստանում ցորենի, գարու և հաճարի... 2012, 76 էջ): Որպես կանոն ալյուրը ներմուծվում է ՌԴ-ից, և ինչպես նշում են տնտեսավարողները առավել որակյալ և ավելի մատչելի է, քան տեղական արտադրությանը: Հաճախ ալյուրի որակը բարձրացնելու համար ռուսական ցորենը խառնվում է տեղականին: Գործնականում ալյուրի որակը չի ստուգվում գնման գործընթացում, այլ փորձարկվում է թխման ընթացքում:

Այսպիսով, ցորենի արժեզրթայի երրորդ օղակում գլխավոր մարտահրավերը ցորենի մշակությամբ զբաղվող տնտեսավարողների և վերամշակողների միջև փոխհարաբերությունների բացակայությունն է: Ըստ էության վերամշակող ընկերությունները խուսափում են տեղական արտադրության ցորենի գնման պատվերներ իջեցնելուց՝ պատճառաբանելով որակական ցածր հատկանիշները:

Արժեզրթայի բոլոր օղակներում էլ արդյունավետ գործունեություն ծավալելու համար բացի ռեսուրսների, շրջանառու միջոցների պակասից, պայմանագրային հարաբերությունների անկատարությունից և այլն, պակաս նշանակություն չունի նաև արժեզրթայի երկայնքով կորուստների և թափոնների նվազեցումն ու վերաօգտագործումը:

Կորուստները և թափոնները հիմնականում առաջանում են արժեզրթայի անարդյունավետությունից, որոնք իրենց բացասական ազդեցությունն են թողնում պարենային անվտանգության վրա: Կորուստներն ու թափոնները հանգեցնում են առաջարկի նվազման, տնտեսավարողների եկամուտների կրճատման, ինչպես նաև գնաձի, որն էլ իր բացասական ազդեցությունն է ունենում սպառողների վրա:

Հիմնական թափոններն են՝ հացահատիկային փոշին, հացահատիկի մեխանիկական մաքրումից առաջացած թափոնները, հացահատիկային կճեպը, ցորենի ալյուրի տեխնոլոգիական կորուստները, թեփի և մաղուցքի թափոններ, խմորի թափոնները և այլն (Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գոյացող արտադրության (այդ թվում՝ ընդերքօգտագործման) և սպառման թափոնների ցանկը... էջ 1,2):

Ցորենի արժեզրթայի թափոնները հիմնականում առաջանում են ալրադաշային հացներում, համակցված կերերի, հացաբուլկեղենի արդյունաբերությունում: Ցորենի հատիկը, աղացման թափոնները արժեքավոր կեր են և հունք համակցված կերերի համար: Որպես անասնակեր օգտագործվում է նաև ցորենի ծղոտը, մասնավորապես՝ գարնանացան ցորենի, որն ավելի սննդարար և դյուրամարս է: Ծղոտի մի մասը մնում է դաշտում, ծածկվում հողով կամ

այրվում: Ծոռոն օգտագործում են նաև այգիներում ու հատապտղանոցներում՝ որպես պաշտպանիչ միջոց մոլախոտերի դեմ: Տարբեր երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ ծոռոը կարելի է օգտագործել նաև որպես բրիկետային կենսավառելիքի ստացման հումք: Բրիկետավորված կենսավառելիքը գնալով ավելի մեծ տարածում է գտնում, քանի որ ստացվում է կենսաբանական հումքից, որը այլ ոլորտներում օգտագործման համար գրեթե պիտանի չէ, ինչպես նաև այրումից առաջացած մոխիրը կարելի է օգտագործել որպես հանքային պարարտանյութ (Ավետիսյան, 2018):

Կորուստների և թափոնների դեմ պայքարը պահանջում է արժեշղթայի բոլոր դերակատարների միջև լայն համագործակցություն՝ խնդիրն արդյունավետ կերպով բարձրացնելու, գնահատելու և լուծման արդյունավետ տարբերակներ գտնելու համար:

Եզրակացություն

Արժեշղթայի շուրջ մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ըստ առանձին փուլերում շահութաբերության մակարդակը խիստ տարբերակված են, եթե ցորենի արտադրության մեկ միավորի հաշվով կազմում է 40,0 %, ապա այլուրի՝ 24,9 %, իսկ հացին՝ 48,2 %: Արժեշղթայի բոլոր օղակների գործունեության տնտեսական արդյունավետության բարձրացման չօգտագործված հնարավորություններ կան: Հանրապետությունում հացահատիկի արտադրության և իրացման հիմնախնդիրների կարգավորման համար անհրաժեշտ է համալիր և փոխկապակցված մոտեցում ցուցաբերել և պետական քաղաքականությունն ուղղել հացահատիկի արտադրության արդյունավետության և ապրանքայնության մակարդակի բարձրացմանը՝ կողմնորոշում ունենալով ցորենի պահանջարկի 55-60%-ը կայուն կերպով ապահովվելու տեղական արտադրությամբ: Ընդ որում՝

- ՀՀ կառավարությունն արդեն իսկ ձեռնարկել է որոշ քայլեր՝ խթանել տեղական ցորենի արտադրության ծավալների ավելացումը՝ 1 կգ աշնանացան ցորենի սերմի գնի սուբսիդավորմամբ: Պետական աջակցության շրջանակում վաճառվել է շուրջ 4200 տ աշնանացան ցորենի սերմ, սակայն 2020 թ. 2019թ. նկատմամբ աշնանացան ցորենի ցանքային տարածությունները նվազել են 529 հա-ով (Վիճակագրական տեղեկագիր, 2019, 2020, էջ 18), մինչդեռ վաճառված սերմով հնարավոր է կատարել շուրջ 14,0 հազ. հա ցանք: Հանրապետությունում սերմնաբուծության զարգացման և հացահատիկի բերքատվության մակարդակի բարձրացման համար առաջարկում ենք ծախսերի մասնակի փոխհատուցմամբ ներդնել սերմնաբուծության աստիճանական զարգացման համակարգ, որտեղ սերմնաբուծությամբ և սերմարտադրությամբ կզբաղվեն գիտական կենտրոնները՝ արտադրելով սուպերէլիտային և էլիտային սերմեր, և մասնագիտացված գյուղացիական տնտեսությունները՝ արտադրելով էլիտային և 1-ին վերարտադրության սերմեր, այսինքն՝ կստեղծվի սերմարտադրության ընդհանուր շարունակական շղթա և կբարձրանա սելեկցիայի և սորտա-

թարմացման աշխատանքների արդյունավետությունը: Կամ էլ, ինչպես արվում է Հնդկաստանի Հանրապետությունում բրնձի սերմերի համար, սկզբնական փուլում կարելի է խթանել միայն սուպերէլիտա սերմերի արտադրությունը, մասնավորապես յուրաքանչյուր արտադրված 10 կգ-ի համար սուբսիդիայի տրամադրում,

- հացահատիկացան տնտեսությունների փոքր չափերով պայմանավորված խնդիրների լուծման նպատակով ժամանակն է արագացնել հողերի խոշորացմանն ուղղված միջոցառումները, կիրառել կառավարման մարմիններ-տնտեսավարող սուբյեկտներ համագործակցության առաջավոր ձևեր /կոոպերացիա, կլաստերային մոտեցումներ և այլն/,
- արժեշոթայի արդյունավետ գործունեության համար կարևոր նախապայմաններից մեկն էլ ցորենի մշակությամբ զբաղվող տնտեսավարողների և վերամշակողների միջև պայմանագրային հարաբերությունների(երկարատև ժամանակահատվածի համար) հաստատումն է, որը կնպաստի վերամշակողների պահանջներին համապատասխան արտադրության կազմակերպմանը: Առաջարկում ենք օժանդակել վերամշակողների պահանջարկին համապատասխան որակի ցորենի արտադրությունը, մասնավորապես՝ խթանել արտադրող և վերամշակող կոոպերատիվների ստեղծմանը,
- հացահատիկի արտադրության ծավալների ավելացման միջոցառումներում հատկապես կարևորվում է իրականացնել քայլեր եկամտաբերության բարձրացմանն ուղղությամբ, մասնավորապես կատարված ծախսերի փոխհատուցմամբ, իրացման և գնման ձևեր կառուցակարգերի, ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ, կառավարության կողմից վերամշակող ընկերություններին մթերման գնի մի մասի սուբսիդավորմամբ և այլն:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Հայաստանի Հանրապետության փարածքում գոյացող արտադրության (այդ թվում՝ ընդերքօգտագործման) և սպառման թափոնների ցանկը հաստատելու մասին ՀՀ բնապահպանության նախարարի 2006 թվականի հոկտեմբերի 26 N 342-Ն հրաման

Հայաստանում ցորենի, գարու և հաճարի արժեքային շղթաների գնահատում (2012) Ագրոբիզնեսի հետազոտությունների և կրթության միջազգային կենտրոն: Պատրաստված և նախատեսված է Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության համար, Երևան, 76 էջ:

Հայաստանի Հանրապետության 2014 թվականի գյուղատնտեսական համադարձ հաշվառման հիմնական արդյունքները, (2016) Հայաստանի Հանրապետության Ազգային վիճակագրական ծառայություն.-Եր.: Տիգրան Մեծ,-416 էջ:

Ավետիսյան, Ս. *Գյուղատնտեսական արտադրության թափոններից կենսավառելիքի արտադրության բիոէներգետիկ ներուժը Հայաստանի Հանրապետությունում* (asue.am/amberd/publications/analysis/agricultural-production-waste-republic-armenia)

- Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումը (օգտագործումը) անհատական (գյուղացիական) տնային տնտեսությունների կողմից 2020 թվականին: (2021) Վիճակագրական տեղեկագիր: Երևան: (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2374>)
- Վիճակագրական տեղեկագիր, (2020) Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2019 թվականին: Երևան: (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2368>)
- Վիճակագրական տեղեկագիր, (2021) Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2020 թվականին: Երևան: (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2244>)
- Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2018թ. հունվար-դեկտեմբեր: Պարենի առկայություն: (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2125>)
- Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2019թ. հունվար-դեկտեմբեր: Պարենի առկայություն: (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2238>)
- Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2020թ. հունվար-դեկտեմբեր: Պարենի առկայություն: (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2238>)

References

- Hayastani Hanrapetutyun taracqum goyacox artadrutyun (ayd tvum' ynderqogtagorcman) ev sparman taponneri canky hastatelu masin* HH bnapahpanutyun naxarari 2006 tvakani 26 N 342-N hrman [Order of the RA Minister of Nature Protection “On Approval of the List of Production Wastes (Including Subsoil Use) and Consumption Wastes on the Territory of the Republic of Armenia”] (In Arm.)
- Hayastanum coreni, garu ev hachari arjeqayin shxtaneri gnahatum* (2012) [Wheat, barley and spelt value chains assessment in Armenia], Agrobiznesi hetazotutyunneri ev krtutyun mijazgayin kentron, Patrastvac ev naxatesvac e germaniayi mijazgayin hamagorcakcutyan yunkerutyun hamar, Erevan. (In Arm.)
- Hayastani Hanrapetutyun 2014 tvakani gyuxatntesakan hamatarac hashvarman himnakan ardyunqneri* (2016) [Main results of agricultural census of 2014 in the Republic of Armenia]. Hayastani Hanrapetutyun azgayin vichakagrakan carayutyun, Er., Tigran Mec, 416ej. (In Arm.)
- Avetisyan, S. *Gyuxatntesakan artadrutyun taponneric kensavareliqi artadrutyun bioenergetik nerujy Hayastani Hanrapetutyunum* [Bioenergy potential of biofuel production from agricultural waste in the Republic of Armenia] (asue.am/amberd/publications/analysis/agricultural-production-waste-republic-armenia).(In Arm.)
- Vichakagrakan texekagir (2021). *Gyuxatntesakan artadranqi iracumy (ogtagorcumy) anhatakan (gyuxacikan) tnayin tntesutyunneri koxmic 2020 tvakanin*, [Agricultural Products Marketing (utilization) by Individual (rural) Households in 2020]. Erevan. (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2374>). (In Arm.)
- Vichakagrakan texekagir (2020). *Gyuxatntesakan mshakabuyseri canqayin taracutyunnery, bazmamya tnkarkneri taracutyunnery, hamaxarn berqy ev mijin berqatvutyuny 2019 tvakanin* [Sown areas of agricultural crops, planting area of permanent crops,

- gross harvest and average crop capacity for 2019], Erevan. (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2368>) (In Arm.)
- Vichakagrakan texekagir (2021). *Gyuxatntesakan mshakabuyseri canqayin taracutyunnery, bazmamyā tnkarkneri taracutyunnery, hamaxarn berqy ev mijin berqatvutyuny 2020 tvakanin* [Sown areas of agricultural crops, planting area of permanent crops, gross harvest and average crop capacity for 2020]. Erevan. (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2244>) (In Arm.)
- Parentayin apahovutyun ev axqatutyun* [Food security and poverty], 2018 t. hunvar-dektember. Parenti arkayutyun. (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2125>) (In Arm.)
- Parentayin apahovutyun ev axqatutyun* [Food security and poverty], 2019 t. hunvar-dektember. Parenti arkayutyun. (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2238>) (In Arm.)
- Parentayin apahovutyun ev axqatutyun* (Food security and poverty), 2020 t. hunvar-dektember. Parenti arkayutyun. (<https://armstat.am/am/?nid=82&id=2238>) (In Arm.)

Ашот Восканян

*И.о. заведующего кафедрой управления и политики агробизнеса
Национального аграрного университета Армении,
директор центра аграрной политики и экономических исследований,
кандидат экономических наук, доцент
Эл. адрес: ashot.voskan@gmail.com*

Анна Карташян

*Ассистент кафедры управления и политики агробизнеса Национального
аграрного университета Армении, главный специалист Департамента
разработки сельскохозяйственных программ, использования ресурсов и
развития кооперации Министерства экономики РА
Эл. адрес: qartashyananna@gmail.com*

О ПРОБЛЕМАХ ПРОИЗВОДСТВА И РЕАЛИЗАЦИИ ЗЕРНА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

В условиях пандемии коронавируса, а также в чрезвычайных ситуациях, обеспечение стабильности и устойчивости производства зерна становится все более важным.

Цель статьи – выявить проблемы цепочки “производство – реализация” зерна и предложить пути их решения.

Используя методы экономического исследования, а также встречи–обсуждения–опросы, был проведен анализ взаимосвязи производства зерна и его реализации, выявлены сильные и слабые стороны цепочки стоимости пшеницы, проведен SWOT– анализ возможностей и угроз. В результате предложены комплексные мероприятия по урегулированию проблем производства и реализации зерна в Республике.

Ключевые слова: производственно–сбытовая цепочка, производство,

переработка, продажа, семеноводство, консолидация земель, продуктивность, государственная поддержка.

Ashot Voskanyan

*Acting Head of Agribusiness Management and Policy Chair, National Agrarian University of Armenia, Director of Agrarian Policy and Economics Research Center, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Email: ashot.voskan@gmail.com*

Anna Kartashyan

*Assistant of Agribusiness Management and Policy Chair, National Agrarian University of Armenia, Senior Specialist of Agricultural Programs Elaboration, Resource Use and Cooperatives Development Department of the Ministry of Economy
kartashyananna@gmail.com*

GRAIN PRODUCTION AND SALE PROBLEMS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Long-term and sustainable ensuring of grain production is of high importance especially in the context of the coronavirus epidemic, as well as in emergency situations.

The main objective of the article is to reveal the problems of the chain of the production to its final consumption and to propose problem solutions.

Using the methods of economic research, meeting-discussion-inquiries, an analysis of relationships during the whole cycle of grain production to sale, as well as SWOT analysis of wheat value-chain has been implemented. As a result, comprehensive measures have been proposed to regulate grain production and sale problem in the country.

Key words: value chain, production, processing, sale, seed breeding, land consolidation, marketability, state support.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. մարտի 17-ին:
Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. ապրիլի 17-ին:
Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. ապրիլի 24-ին:

Luiza Gasparyan

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Literature at Eurasia

International University,

Senior researcher at the Institute of Literature after M. Abeghyan, NAS, RA,

Ph.D. in Philology

Email: luisa.gasparyan83@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-88

INSIGHTS INTO LITERARY TRANSLATION AND ITS AESTHETIC EQUIVALENCE

(with special reference to Edgar A. Poe’s “Annabel Lee”)

The article outlines the theoretical and practical framework of literary translation as one of the complicated procedure of all times. The work focuses on the principles of translation equivalence, as well as it carries out a comparative research of Edgar Poe’s poetry “Annabel Lee” and its Armenian translation. The interpretation of meta-language in poetry entails consequences for its full evaluation and equivalent aesthetic translation.

Key words: literary translation, equivalence, comparative stylistics, aesthetics, Edgar Allan Poe, Annabel Lee, Armenian translation, poetry, interpretation.

Introduction

The present article is a special survey in the field of comparative translation studies, which gives a wide opportunity to reveal unique solutions of translation instances in target text and to single out its aesthetic values. It should be mentioned that literary translation is a complex mental process, which needs to minute interpretation of explicit and implicit textual peculiarities. Since the translator cannot reproduce comprehensively the whole polyphonic overtones of original, still there is a necessity of aesthetic reverberation of source text by using

his/her “sixth sense” and word interplay (Bassnett, 2018).

Immanuel Kant’s Critique of Judgment (2009[1790]) made a major impact on aestheticism. He states: “An aesthetic idea cannot become a cognition, because it is an intuition (of the imagination) for which an adequate concept can never be found” (p. 170). Moreover, the moral “symbol” of beauty, in its harmonizing effects on the mind, will accordingly cultivate “taste”.(Ryan, 2011).

Cicero outlined his approach to translation in De optimo genere oratorum (46 BCE/ 1960 CE), introducing his own translation of the speeches of the Attic orators Aeschines and Demosthenes:

And I did not translate them as an interpreter, but as an orator, keeping the same ideas and forms, or as one might say, the ‘figures’ of thought, but in language which conforms to our usage. And in so doing, I did not hold it necessary to render word for word, but I preserved the general style and force of the language. (Cicero 46 BCE/1960 CE: 364)

In general, the translation of poetry is a multifunctional procedure, which involves linguistic and extra-linguistic awareness, the possibility to interpret and perceive the entire gist of the content and the author’s intention, as well as to transpose the rhythmical peculiarities of the verse. Edgar Allan Poe’s poems has an exclusive stylistic, it is not only the pure utterance of versified tales, but also a unique piece of literature where the function of impact of language predominates. Consequently, for natural translation the translator should observe and analyze the vertical and horizontal context of the source text, penetrate into the author’s style and language thus revealing and reverberating it in the target text.

Based on the theorists’ (Coyle, Garside, Peck, 1990) assumption there is a special procedure for literary text interpretation and by applying this procedure the translator can be ready for the initial step of poetry translation.

EVALUATION AND SOLUTION

INTERPRETATION

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE TEXT

The first step of the diagram is structural analysis of the text, in our case poetry, where the translator should focus on the rhythmical peculiarities, like prosodic features, types of repetitions, assimilations, assonance or consonance, etc. The second step is interpretation where the translator aims at revealing the linguistic and extra-linguistic factors. The third step is the evaluation, which presupposes a thorough evaluation of linguistic features in target language and their adequate reverberation.

METHODOLOGICAL APPROACH

The present research focuses on Edgar Allan Poe's poetry entitled *Annabel Lee* and its Armenian translation done by S. Mkrtchyan. The methodological approach of the study is multifaceted, as it comprises; 1. theoretical illustration of the art of translation; 2. Interpretation of the genre and epoch, as well as the author's intention; 3. Linguo-stylistic and linguo-poetic analysis of poem; 3. The comparative analysis of original and translation.

TRANSLATION THEORY AND CRITISISM

The issues of literary translation originated from the ancient times and remained on the agenda of the theorists. Undoubtedly, literary translation is a complex procedure, which presupposes a thorough analysis of style and language of the original, critical interpretation of the epoch, literary genre, the psychoanalytical investigation of author's world perception, etc.

In this connection a question may raise, how to reach equivalency in translation? In 1813 the German theologian and philosopher Friedrich Schleiermacher wrote a highly influential treatise on translation entitled as "*On the different methods of translating*". The theorist underlined the following notion;

Either the translator leaves the writer alone as much as possible and moves the reader toward the writer, or he [sic] leaves the reader alone as much as possible and moves the writer toward the reader. (Schleiermacher, 1992:41-2).

The notion of equivalent translation has become important especially when the translators tackled upon the problem of translatability of the difficult parts of Bible; consequently the approaches of equivalence have become the quintessential subject of research for theorists. As P. Newmark (1988) stated a satisfactory translation is always possible, but a good translator is never satisfied with it. It can usually be improved. There is no such thing as a perfect, ideal or "correct" translation. The "sixth sense", which often comes into play during the final revision, tells the translator when to translate literally and also instinctively.

With the development of science and technology, the field of translation studies also enhanced its scope and interrelated with such disciplines as neurobiology, cognitive psychology, sociology, anthropology, etc. However, one cannot fail to observe that there is a constant interplay between the theory of translation and comparative (contrastive) linguistics, which aims at revealing the similarities and differences between the source language and the target language for equivalent transposition. In this connection Russian linguist Retsker pointed out:

Перевод немислим без прочной лингвистической основы. Такой основой должно быть сравнительное изучение языковых явлений и установление определенных соответствий между языком подлинника и языком перевода. Эти соответствия в области лексики, фразеологии, синтаксиса и стиля и

должны составлять лингвистическую основу теории перевода» [Рецкер, 1950: 156]

Translation is impossible without a solid linguistic background. By saying “background” one presupposes a comparative study of linguistic phenomena and the establishment of certain equivalence between the source language and the target language. The equivalence should be formed in the field of vocabulary, phraseology, syntax and style for establishing the linguistic basis of the theory of translation (Retsker, 1950:156).

In other words, the utmost importance of language comparison in the process of translation is to fix and reveal those units and elements, which will embody the air of equivalency in target text. The further development of comparative linguistics created preconditions for emerging a new approach in the field, i.e. comparative stylistics, which was founded by Swiss linguist Charles Bally. In his works, the scientist used the term “external stylistics” thus indicating the expansion of the scope of stylistic research beyond the framework of monolingual material. Bally compared the stylistic peculiarities of the German and French languages and came to the conclusion that the study of the stylistic overtones of one language through the prism another one allows obtaining the most reliable results in translation. For Bally, aesthetics is of paramount importance and the function of impact in language should be transmitted to the target reader. The accentuation of emotional utterance in the speech alongside with extra-linguistic factors, like the history, culture, religions, etc., created more naturalistic atmosphere in the literary artefact.

Dwelling upon further observations it is revealed that one of the most interesting aspects of translation theory is the problem of conveying various stylistic devices equivalently. The translator’s choice is dual: either to try to reverberate the stylistic device of the original, or, if this is not possible, to create his own stylistic means that has a similar emotional effect. This approach is called the principle of stylistic compensation. Referring to the equivalent illustration of stylistic devices or emotive overtones, Chukovsky (1919) noted that *not a metaphor should be conveyed by metaphor, simile by simile, but a smile – with a smile, a tear – with a tear, etc.*

Recently, however, researchers have come to recognize that literature can help us to understand emotion. Specifically, the study of literature may train our spontaneous emotional response and inference in everyday life; it may contribute to our self-conscious adjudication of moral and prudential aspects of emotional reasoning; and it may be part of our developing theoretical comprehension of emotion (Zunshine, 2015).

Hence, for the translator of a piece of verbal art the impressionistic perception of target reader should be a priority, where on the one hand should be the faithfulness the original, its flavour, spirit, local colour, on the other hand there should be the natural flow of a translation and the pleasure and delight of the reader. This means that the translator can have a certain amount of freedom of

action and come up with optimal natural solution.

COMPARATIVE ANALYSIS

Edgar Allan Poe is a poet of life with the air of mysteriousness and oblivion. His perceptions about poetry were not as similar as with the poets of the mid-nineteenth century, as he was not an advocate of long poems. He liked generating poetic pieces, which sustained different levels of connotations with the fullest dramatic and psychological justification. And undoubtedly he was a Romantic poet who uttered remarkable instance of stylistic devices difficult for equivalent transposition. Let's compare the English and Armenian versions of exquisite poem *Annabel Lee*:

It was many and many a year ago
In a kingdom by the sea,
That a maiden there lived whom you may know
By the name of Annabel Lee
Տարիներ առաջ այս երկնքի տակ
Կար երկիր անվանի.
Ապրում էր այնտեղ սիրունիկ մի աղջնակ,
Անունը՝ Անաբել Լի:

In this extract the quintessential figure is Annabel Lee – a maiden, who lived in the kingdom by the sea. The poetry has the air of mystery with vital attraction of stylistic devices, especially repetition. The incremental repetitions *In a kingdom by the sea/ By the name of Annabel Lee/ In this kingdom by the sea/ I and my Annabel Lee* created rhythmical smoothness aiming at immediate imaginative transportation of reader to the kingdom by the sea. However, in the Armenian translation repetitions are not preserved; instead the translator focused on the aesthetic rhythmical solutions of the elements by adding new overtones, like *երկնք, երկիր, սիրունիկ*. The addition of these units completed the entity of the verse line and made more charming.

The ability to express versified and laconic romantic stories makes Poe be an outstanding author and on closer inspection of his poetry the reader cannot but admire. Here is another extract:

And this maiden she lived with no other thought
Than to love and be loved by me.
She was a child and I was a child,
In this kingdom by the sea.

Աղջիկը չուներ ուրիշ երազանք
Ինձ սիրելուց ու ինձնից սիրվելուց բացի:
Երեխա էր նա, երեխա էի ես,
Այս ծովի ափին,

The aesthetic imagination of Edgar Allan Poe is beyond limits, which can be proved by one of his famous quotation, as *Poetry is the rhythmical creation of Beauty*. If we compare the English and Armenian extracts one can notice a perfect illustration of equivalency. The translator subtly reflected the form and the content and constructed the versification patterns to unveil the overt gist of the story. In the translation a poetic and fragile composition is introduced simply by shifting the positions of the pronouns *she* and *I* in Armenian retrospectively, like *She was a child and I was a child – երեխա էր **սու**, երեխա էի **ևս***:

Poe is rather a scientist, an artist and a psychologist. He perceives the human psychological manifestations with accuracy and aesthetics, which involved rhythmical beauty of works of art and its unique impressionistic response of the readers, thus creating the relation of the beautiful to the true and the good. In this connection in his seminal article *Aesthetics*, Croce elaborates on his perceptions of aesthetics.

If we examine a poem in order to determine what it is that makes us feel it to be a poem, we at once find two constant and necessary elements: a complex of images, and a feeling that animates them. . . . Moreover, these two elements may appear as two in a first abstract analysis. But they cannot be regarded as two distinct threads, however intertwined; for, in effect, the feeling is altogether converted into images, into this complex of images, and thus a feeling that is contemplated and therefore resolved and transcended. Hence poetry must be called neither feeling, nor image, nor yet the sum of the two, but ‘contemplation of feeling’ or ‘lyrical intuition’ [which is the same thing] ‘pure intuition– pure, that is, of all historical and critical reference to the reality or unreality of the images of which it is woven, and apprehending the pure throb of life in its ideality (Croce, 1964).

Poe created his literary art with the intertwinement of spiritual feelings and consciousness, however his works have the air of tragedy and sorrow. The plot of the poem *Annabel Lee* revolves around dichotomy of life and death, and Poe’s aim was to discover what was beyond the life. He roved around the unknown passages of life and human soul and unfolded its hidden essence.

Poe systematically entertained the melodious play of stylistic means and emotive overtones for creating aesthetic versification. Every stanza is calculated with great accuracy and taste and each linguistic element is delivered efficiently. Let’s interpret the following extracts.

And this was the reason that, long ago,
 In this kingdom by the sea,
A wind blew out of a cloud, chilling
 My beautiful Annabel Lee;
So that her highborn kinsmen came
 And bore her away from me,
To shut her up in a sepulchre
 In this kingdom by the sea.

The angels, not half so happy in Heaven,
Went envying her and me—
Yes!—that was the reason (as all men know,
In this kingdom by the sea)
That the wind came out of the cloud by night,
Chilling and killing my Annabel Lee.

But our love it was stronger by far than the love
Of those who were older than we—
Of many far wiser than we—
And neither the angels in Heaven above
Nor the demons down under the sea
Can ever dissever my soul from the soul
Of the beautiful Annabel Lee;

For the moon never beams, without bringing me dreams
Of the beautiful Annabel Lee;
And the stars never rise, but I feel the bright eyes
Of the beautiful Annabel Lee;
And so, all the night-tide, I lie down by the side
Of my darling—my darling—my life and my bride,
In her sepulchre there by the sea—
In her tomb by the sounding sea.

Սակայն սերը մեր սիրուց էլ էր վես –
Ես ու իմ Անաբել Լին.
Սերովբեներն անգամ տենչում էին մեզ,
Տենչում մեր հոգին:
Հենց այդ պատճառով աղետ եղավ մեծ
Այս ծովի ափին,
Երկնից ահավոր մի քամի փչեց,
Սառեց իմ Անաբել Լին:
Մերձավորները եկան ծանրումեծ,
Նրան փակեցին
Մի դագաղի մեջ, ու հավեն քնեց
Իմ անսման Անաբել Լին:
Սակայն սերը մեր սիրուց էլ էր խոր,
Բոլոր մեծերից,
Իմաստուններից.
Անգամ դրախտի հրեշտակները բոլոր,
Չարքերը ծովի հատակից,

Ախ, չեն բաժանի հոգիս ոչ մի օր
 Իմ Անաբելից:
 Լուսինն ինձ շողով երազ է բերում,
 Իմ սիրուն Անաբել Լի.
 Աստղերն ինձ քո վառ աչքերն են բերում,
 Աննման Անաբել Լի:
 Ու գիշերվա մեջ պառկում եմ մենակ
 Քո կողքին, անգին ու միակ,
 Քո դագաղի մոտ՝ այս ծովի ափին,
 Գերեզմանիդ մոտ՝ այս ծովի ափին:

(Թարգմանություն՝ Ս. Մկրտչյանի <http://granish.org/anabel-li/>)

The context reveals the tragedy of kingdom by the sea where the souls of two young lovers interweaved in such a way that even angels envied them. The hero is shrouded in grief and pain, because the evil wind stole Annabel Lee, locked her in a tomb on the kingdom by the sea. The concept of love is reinforced by the following expression *But our love it was stronger by far than the love* which was translated into Armenian as *սակայն սերը մեր սիրուց էլ էր խոր* which efficiently reverberates the metaphorical expression and its deep context. The repetition of the pronoun *my* (*my beautiful Annabel Lee, chilling and killing my Annabel Lee, of my darling, my darling, my life and my bride*) condensed the expressive–emotional–evaluative overtones of the poem and emphasized the love sorrow, grief and pain of the author. In the Armenian translation the repetition of pronoun *my* – *իմ* is also employed which is introduced by means of the mechanism of translation compensation, like *ես ու իմ Անաբել Լին, Սառնց իմ Անաբել Լին, Իմ աննման Անաբել Լին*:

One cannot fail to observe that the work of a translator is complex procedure, as he is constantly faced with the difficulty of conveying ethnic–cultural components, realia, phrases and connotative expression, but translation also inevitably reflects the translator’s language and style. As translator is a reader, an interpreter and stylist, as he/she has individual style and stylistic choices, ideology, background knowledge. And this personal style may be generated in the process of transposition of the source text. It is not accidental that the 18th century German translator–philologist A. Schlegel considers translation a competition stating that either the author wins or the translator. Sometimes one can come across with the pessimistic approach relating to the issue of equivalence, which is *traduttore–tradittore* (*Latin*) – if we translate this quotation word for word, it will be perceived as (the translator is a traitor) – the translator can not reverberate the original by preserving the form and content. In this connection, Malmkjær (2004) suggests the notion of “translational stylistics”, which aims at describing the style and language of the translator, his/her translation recreations, choices and solutions in the target text. Translational stylistics is interconnected with comparative studies, which carries out the research within the framework of original and its

translation or translations. For instance, two translations of the same text have multifaceted variations and interpretations incorporated by the translator.

Let's analyze the original text in Classical Armenian (grabar) and the translations. The process of translation of the extracts of the 5th century is not an easy task at all which presupposes different methods and approaches. Apparently there is a subject of the time and space between the author/historian and the translator.

Երկնէր երկին,
Երկնէր երկիր,
Երկնէր և ծովն ծիրանի.
Երկն ի ծովուն ունէր և գկարմրիկն եղեգնիկ.
Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր,
Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր.
Եվ ի բոցոյն վազէր խարտեաշ պատանեկիկ.
Նա հուր հեր ունէր.
Ապա թէ բոց ունէր սօրոս,
Եվ աչկունք էին արեգակունք:

Մովսէս Խորենացի Պատմութիւն Հայոց

Heaven was in travail, earth was in travail, the purple sea was also in travail,
in the sea travail also gripped the red reed.
From the tube of the reed came forth smoke,
from the tube of the reed came forth flame.
From the flame a red-headed young boy ran out.
He had fire for hair, and had flame for beard, and his eyes were suns.

R. Thomson

The sky is turbulent
Turbulent the earth, turbulent the purple sea
And turbulent also the red reed in the sea
Smoke curled out of the reed
Flame came out of the reed
And out of the reed a fair child came forth
His hair glowed, his beard flamed
And his eyes were suns.

Armenian Poetry. Old and New, Tolegian Aram et al, Detroit, 1979, page 33

Evidently, the translators transfer the ancient Armenian verse differently for the benefit of the natural smoothness of the text by using their own personal stylistic and linguistic choices. In the extract an attention is paid to the form and content trying to reproduce faithfully the features of original, however the translators faced up a double challenge: the art of the original author and the English-speaking environment. The translators employed different strategies for transmitting the

thematic complexity of the original into the different sociocultural context.

Conclusion

Thus, the accumulation of certain theoretical and practical materials gives an opportunity to conclude that the translation can be evaluated through the comparative approach. The role of translator is the preservation of style and language of the original. Edgar Allan Poe's poetry is a unique piece of verbal creativity, highlighting the overtones of Romantic period. Yet, as we have seen the Armenian translation of his poem Annabel Lee has its own undeniable merits. Preserving the linguostylistic peculiarities of the original the translator transmitted the interplay of versified creativity, prosodic features and made the reader feel the essence of the life and love. At the same time the translator helped the target reader evaluate the poetic environment and the epoch.

Bibliography

- Եղիազարյան, Ա. (1997) *Գեղարվեստական թարգմանությունը և ժողովուրդների մերձեցումը*, Երևան, ՀՄՍՀ ԳԱ:
- Балли, Ш. (1955). *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. М.
- Рецкер, Я. (1950/2007). *Теория перевода и переводческая практика*. Очерки лингвистической теории перевода, М.
- Чуковский, К. (1919). *Принципы художественного перевода*, изд. Всемирная литература, Санкт-Петербург.
- Bassnett, Susan (2018). *Translation and World Literature*, London & New York: Routledge
- Croce B. *On Aesthetics* <https://www.britannica.com/topic/Benedetto-Croce-on-aesthetics-1990551>
- Kant, I. (1933). *Critique of Pure Reason*. London: MacMillan, 1933.
- Malmkjær, K. (2005). *Linguistics and the Language of Translation*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York, London: Prentice Hall.
- Poe, Edgar. (1992). *The Collected Tales and Poems*. New York.
- Ryan, Michael (2011). *The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory*. UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Schleiermacher, F. (1998) *Hermeneutics and Criticism and other writings (ed. Bowie A.)*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Short, M. (1990). *Literature and Language (ed. Coyle M. Garside P. Kelsall M. Peck J.): Encyclopedia of Literature and Criticism*, London, New York: Routledge, Taylor & Francis, pp. 1084-1085.
- Founders of Western Indology. August Wilhelm Schlegel and Henry Thomas Colebrooke in Correspondance 1820–1837, edited by Rosane Rocher and Ludo Rocher, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Zunshine, Lisa (2015). *The Oxford Handbook of Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press.

References

- Eghiazaryan A. (1997). *Gegharvestakan targmanutjun ev joxovurdneri merdzecum* [Literary translation and the rapprochement of peoples]. Yerevan, HAAH GA (in Arm.)
- Bally Ch. (1955). *Obshaja lingvistika i voprosy francuskogo yazika* [General linguistics and questions of the French language], M. (in Rus.)
- Retsker Ja. (1950/2007). *Teorija perevoda i perevodcheskaja praktika* [Translation theory and translation practice]// Ocherki lingvisticheskoi teorii perevoda, M., (in Rus.)
- Chukovskij K. (1919). *Principi khudojestvenogo perevoda, izdatelstvo Vsemirnaja literature* [Principles of Literary Translation], Saint-Peterburg. (in Rus.)
- Bassnett, Susan. (2018). *Translation and World Literature*, London & New York: Routledge. (in Eng.)
- Croce B. *On Aesthetics* <https://www.britannica.com/topic/Benedetto-Croce-on-aesthetics-1990551> (in Eng.)
- Kant, I. (1933). *Critique of Pure Reason*. London: MacMillan, (in Eng.)
- Malmkjær K. (2005). *Linguistics and the Language of Translation*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 208p. (in Eng.)
- Newmark P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York, London: Prentice Hall (in Eng.)
- Poe, Edgar. (1992). *The Collected Tales and Poems*. New York (in Eng.)
- Ryan, Michael (2011). *The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory*. UK: Blackwell Publishing Ltd. (in Eng.)
- Schleiermacher F. (1998) *Hermeneutics and Criticism and other writings (ed. Bowie A.)*, Cambridge: Cambridge University Press (in Eng.)
- Short M. (1990). *Literature and Language (ed. Coyle M. Garside P. Kelsall M. Peck J.): Encyclopedia of Literature and Criticism*, London, New York: Routledge, Taylor & Francis, pp. 1084–1085 (in Eng.)
- Founders of Western Indology. August Wilhelm Schlegel and Henry Thomas Colebrooke in Correspondance 1820–1837, edited by Rosane Rocher and Ludo Rocher, Wiesbaden: Harrassowitz (in Eng.)
- Zunshine, Lisa (2015). *The Oxford Handbook of Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press. (in Eng.)

Գասպարյան Լուիզա

Եվրասիա միջազգային համալսարանի Օդար լեզուների և գրականության
ամբիոնի դասախոս, Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի սվազ
գիտաշխատող,
ԳԱԱ ՀՀ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու
Էլ-huսղե՝ luisa.gasparyan83@gmail.com

ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐԺԵՔՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՀԱՅԵՑՈՒՄՆԵՐԸ (Էդգար Ա. Պոի “Անաբեղ Լի” պոեմի նյութի հիման վրա)

Հոդվածի առանցքում գեղարվեստական թարգմանության՝ որպես բարդ
մտածական գործընթացի, տեսական և գործնական ուսումնասիրությունն է:

Հետազոտության հիմքում համարժեքության գաղափարն է, որն լուսարանվում է Էդգար Պոի Անաբել Լի անգլերեն և հայերեն թարգմանության համեմատության լույսի ներքո: Պոեմի մետալեզվի մեկնաբանությունը հնարավորություն է ընձեռում համակողմանի գնահատել թարգմանության գեղագիտական համարժեքությունը:

Հիմնաբառեր. գեղարվեստական թարգմանություն, համարժեքություն, համեմատական վերլուծություն, գեղագիտություն, Էդգար Պո, Անաբել Լի, հայերեն թարգմանություն, պոեզիա, մեկնաբանություն:

Луиза Гаспарян

*Преподаватель кафедры иностранных языков и литературы
Международного университета Евразия, Старший научный сотрудник
института литературы имени М. Абеяна, НАН, РА,
кандидат филологических наук
Эл. Адрес: luisa.gasparyan83@gmail.com*

ПЕРЕВОД И ЕГО ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ (на материале Эдгара А. По “Аннабель Ли”)

В статье рассматривается теоретико-практическое исследование художественного перевода как сложного процесса. Исследование основано на концепции эквивалентности, которая раскрывается в свете сравнения поэмы Эдгара По «Аннабель Ли» и ее армянского перевода. Метаязыковая интерпретация стихотворения дает возможность всесторонне оценить эстетическую эквивалентность перевода.

Ключевые слова: художественный перевод, эквивалентность, сравнительный анализ, эстетика, Эдгар По, Аннабель Ли, армянский перевод, стихи, интерпретация.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. մարտի 22-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. մարտի 30-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. ապրիլի 2-ին:

Elya Davtyan

Lecturer and Ph.D. student of Foreign Language

Department at Eurasia International University

Email: davtyanelya@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-100

POLITICAL LEADERS’ SPEECH EXPRESSING TOLERANCE/ INTOLERANCE IN POLITICAL DISCOURSE CONDITIONED BY GENDER (WITH THE COMBINATION OF ENGLISH, FRENCH, AND ARMENIAN)

The concept of “gender” is one of the most discussed, criticized and speculated concepts in recent years, which is of interest from different perspectives – cultural, sociological, political, linguistic, psychological, etc. Gender obtains a unique manifestation in the political discourse. The analysis of speech of female and male politicians enables to identify the peculiarities of gender approaches in the political communication. There are obvious differences in the speech of men and women. They are conditioned by social and biological roles as well as stereotypes. In our work, we have analyzed the debates and speech of some key figures in American, French, and Armenian politics based on gender features. The contextual analysis used throughout the studies determines whether the speech has gender-specific peculiarities and what linguistic devices in the speech make it possible to speak, for example, whether the speech is mild or coarse, tolerant or intolerant.

Key words: political discourse, tolerance, intolerance, stylistic devices, speech behavior, speech difference.

Introduction

The political discourse has become a significant and inseparable part of our

daily life, and we can't behave indifferently towards the changes that are taking place around us all over the world. The struggle for power is the main theme and moving force in this sphere of communication. Since this struggle is realized through the language, the existence of linguistic investigation within political science becomes inevitable. Besides, the gender of a politician makes a great effect on the construction of the political addressee and the choice of language units. Individual qualities are manifested not only in behavior, lifestyle but also in speech of people. Actually, language is a significant tool of persuasion. Therefore, to gain a favorable public opinion, politicians employ appropriate linguistic resources in their political speech.

The choice of stylistic devices also depends on the strategy followed by the politician. For example, if he implements a strategy of integration, explanation or resistance, then different stylistic devices are used. In the article different communication strategies and performances used by both men and women are being discussed.

Stylistic devices help to embellish the speech and to attain success both in public debates and in the political discussions. Political leaders apply stylistic devices to their remarks in order to strengthen their thoughts and arguments on an issue or to create an impression of an authoritative leader. So, language is a powerful instrument in gaining public support in elections or to increase the political interests.

The peculiarities of the speech style of men and women are manifested at two levels: speech behavior and speech. For example, men interrupt more often, are more categorical, seek to control the topic of the dialogue. Male sentences are usually shorter than female sentences. Men in general are much more likely to use abstract nouns, while women use concrete ones (including proper nouns). Men use adjectives more often, while women use more verbs.

Women's speech includes a large concentration of emotionally evaluative vocabulary, while masculine evaluative vocabulary is more often stylistically neutral. Often, women tend to intensify primarily a positive assessment. Men use negative assessment more pronouncedly, including stylistically reduced vocabulary, they are much more likely to use slang words and expressions, as well as non-literary and profanity.

The problem of linguistic personality and his/her speech behavior are among the central issues of modern linguistic studies. Of a particular interest is the study of the discourse of public linguistic personality, in particular, the discourse of political leaders. Understanding the contemporary political discourse would not be complete without linguistic analysis, which includes the field of research attention of speech tools that form the portrait of a modern politician. The analysis of individual speech characteristics of political leaders is an actively developing area of linguistics. This is quite natural: among all the variety of problems of modern society, many people are worrying about the speech of representatives of the political elite. The success or failure of the election and, consequently, the

fate of the country which largely depend on the speech behavior of political leaders. That is why in all countries, starting from school and ending with the work of image-maker specialists, great attention is paid to the speech and, more specifically, to the speech behavior of a person claiming power. In our paper we tried to find out individual speech characteristics of some political leaders based on gender features.

Political discourse

The political discourse is the formal exchange of reasoned views on which of several alternative courses of action should be taken to solve a societal problem. It is intended to involve all citizens in decision-making, persuade others (through valid information and logic), and clarify what course of action would be the most effective in solving the societal problem. The political discourse is often described as a communication where the main motive and purpose are the struggle for power and underlying the ideas of competition and action. (Sheigal, 200). Logical reasoning and emotional influence is an inseparable part of the political discourse. These two essential functions are often interrelated in the context of actual political activity, serving the fundamental purpose of political discourse to create an image of a certain reality for the political addressee. Modern research in political discourse is carried out from a variety of perspectives: in particular functional style, cognitive linguistics, pragmatics and speech analysis, logic in particular argument theory, sociolinguistics, public psychology, communication theory, critical speech analysis, and so on.

In recent years, the concepts of political linguistics and political speech analysis have also been circulated, which shows that in the modern world, the language of politics plays an important role and that role is fully realized (Khmeltsov, 2004).

As an important manifestation the political speech has a particularly significant role in the development of democratic societies. The political leader, speaking directly to his people, can be more influential. This phenomenon was formed in the ancient world when speeches were made at public meetings and, thus, the decisions were made. Political speech is a classic example of rhetorical art and is also studied within it. The political talk genre is a unique interactive form of communication with groups of people and masses. A political speech is not a monologue, it is a necessary dialogue, on the basis of which the speaker has the desired or expected answer for the orator.

Persuasion is especially important in political discourse as it the basis of political rhetoric; and all political discourse is built around it (Dijk, 2006). Persuasion is the influence of a politician or orator delivering a verbal or written message to an audience whose purpose is to persuade and influence the audience. To get the result of the persuasion it is necessary to get the audience reaction, thus, it is necessary to ensure audience involvement in the persuasion communication process. The persuasive communication is a highly conscious, focused verbal activity that requires great intellectual effort and awareness. (Baghdasaryan, 2011)

D.Trump's and H.Clinton's speech differences

Analyzing and comparing both the speeches and the debate between the US President Donald Trump and US Senator Hillary Clinton, we concluded that Donald Trump's speech strategy is extreme and intolerant. He is a politician who is not interested in communicating with the audience. However, his comments indicate that his speech is light and not deep, as if it were part of a performance. Unlike Trump's speeches, Clinton's speeches are characterized by a logical structure and sequence, with a more balanced and at the same time contemptuous character of the speech of the opponent. Their communication strategies are so different from one another that eventually they begin to complement one another. During the 2016 campaign, Trump said of his opponent, Hillary Clinton:

«She doesn't have look, she doesn't have the stamina, I said she doesn't have stamina and I don't believe she does have the stamina to be president of the country you need, tremendous stamina». (Trump, Presidential debate)

«Hillary has the experience, but it's bad, bad experience..... so she got the experience that I agree, but a bad bad experience». (Trump to Clinton: 'You Do Have Experience, 2016) *In response to this type of qualification, Clinton responds:*

«He tried to switch from looks to stamina, but this is a man who has called women pigs, slobs, and dogs». (At Debate, Clinton Calls Out Trump For Calling Women "Pigs, Slobs, And Dogs", 2016)

By repeating simple sentences and words, Trump wants to convince the audience that she is unable to run the country because she has a bad experience and lacks stability. Often his speeches may contain offensive sentences:

«You are a rude, terrible person... you are a very rude person. The way you treat Sarah Huckabee is horrible and the way you treat other people is horrible. When you report fake news, when you report fake news, which CNN does a lot, you are the enemy of the people». (Trump calls CNN reporter a 'rude, terrible person' during explosive press conference, 2018)

Through the gradation, repetition of words, he expresses his indignation at the CNN reporter, calling him rude and terrible, as well as an enemy of the people. This kind of irrepressible Trump behavior speaks to his unprofessional and intolerable image. His rhetorical style amazes at its simplicity, with the same limited vocabulary and adjectives, with a non-standard and intolerant ideology. Unlike Hillary Clinton, he stands out for his extreme stance on immigration.

«We will build a great wall on our southern border. We need 1000 miles and we have all of the materials. We can do that so beautifully. And this is going to be a serious wall. This is going to be a high wall». (Trump, youtube, 2016)

«If a company wants to fire their workers and go to Mexico or another country and then they think they're going to ship their products back into the United States, we will charge them a tax of 35 percent» (Trump, youtube, 2016) With such examples, we are convinced that D. Trump is armed with an intolerant policy, and we can even say that he has a zero tolerance in his speeches. On the contrary

in Clinton's speeches, we note a tolerant attitude toward immigrants. In his speeches, she highlights their role as well as their need to be in the United States.

«Whether you're Mexican, Puerto Rican, Cuban, Latin American, whether your family just arrived or has been here since before the United States even existed [cheers], you're not strangers. You're not intruders. You're our neighbors, our colleagues, our friends, our families. You make our nation stronger, smarter, more creative. And I want you to know that I see you and I am with you, and time and again time and again we have seen that when we invest in the community when we make it possible for Latinos to get the health care you need, get the education you desire, compete for jobs, start new businesses, pursue your dreams, all of America benefits». (Clinton H. R., 2016)

Using gradation, parallel structures, and the frequent use of the pronoun “you”, Clinton values the role of immigrants in American life. Emphasizing their role both in business and in the education system, she considers immigrants to be a partner, friend, and ultimately family, and emphasizes that the country only benefits from their presence. Trump often uses the pronoun “we” in his speech:

«We have to stop our companies from leaving the United States». (Trump, you tube, 2016)

Using the pronoun “we”, Trump reminds his people that he is one of them. “We” is one of the speech strategies to which Trump convinces his audience and supports his political views and actions. Trump uses various types of repetition in his message to support and strengthen his political ideologies. Speaking in Iowa he addresses the crowd:

“People don't know how great you are. People don't know how smart you are. These are the smart people. There are the smart people. There are the really smart people. And they never like to say it. But I say it. And I'm a smart person. These are the smart. We have the smartest people. We have the smartest people. And they know it. And some say it. But they hate to say it. But we have the smartest people”. (Trump, Donald Trump's Bizarre Speech: ‘You Are The Smartest People’, 2016)

Repetition as a flexible tool, generating greater excitement and pleasure, can be used to increase audience perception. That is, he emphasizes some key points of speech in order to integrate them into the brain of the audience. But analyzing Trump's speech, we notice that the overuse of repetition renders the speech meaningless and groundless. Moreover, out of the eighty words uttered in the last sentence, only fourteen words are two syllables, the remaining words one syllable. He repeats the word – “people” eight times, the “smartest” word three times, and the “person” he utters once, all the other words are single words. Unlike Donald Trump's speeches in Clinton's speeches, we find widespread use of the “I” pronoun, that is typical of female politicians as they have to constantly struggle to establish their status, their right to participate in the country's political life. As a woman politician, she rarely expresses her feelings, but there are times when H. Clinton hints at her family, her role in her life. In such cases– she not only expresses her emotions but also wants to show the direct connection between himself and the audience:

“Today is my granddaughter’s second birthday, so I think about this a lot”. (Clinton H. , ‘Today is My Granddaughter’s Second Birthday’: Why I Think Hillary Clinton ‘Trumps’ Donald at Public Speaking, 2016)

Another speech was made by Clinton during the attack on the US Consulate in Bengal. Unlike male politicians, his speech had an emotional tone typical of female politicians.

“I stood next to president Obama as the Mrines carried those flag-draped caskets off the plane at Andrews, I put my arms around the mothers and fathers, sisters and brothers, sons and daughters” (Clinton H. , Hillary Clinton Nearly Tears Up At Benghazi Hearing, 2013)

As a woman politician, she does not hide her feelings, does not restrain her tears, and shares the grief of those families that she considers a tragedy for the whole nation. Acting as the mother of the whole nation she says:

«As I have said many times since September 11, I take responsibility» (Clinton H. , Hillary Clinton Biography, 2018)

Given the linguistic features of the speech of H. Clinton, it should be noted that her goal is to maintain the position of an influential woman. She skillfully combines the peculiarities of the language of men and women. Moreover, she is trying her best to control herself in order to remain in her political character. The euphemism is widely used in her speeches. Robin Lakoff claims that the use of lexico-grammatical euphemism makes the word indecisive, indefinite and characteristic only for women. For example:

«You know, I’m here tonight as a proud mother, as a proud Democrat» (Clinton H. , Hillary Rodham Clinton’s Democratic Convention Speech, 2008)

However, in opposition to R. Lacoff’s assertion, we can say that such euphemisms is found in the speeches of male politicians. For example, Trump uses vocabulary-grammatical euphemisms in his evasive response:

«Well, nobody was pressing it, nobody was caring much about it. I figured you’d ask the question tonight, of course. But nobody was caring much about it. But I was the one that got him to produce the birth certificate. And I think I did a good job». (Trump D. , 2017)

According to D. Borisov during the conversation, men interrupt women more often than men do. (Borisoff, 1988) Social scientists Zimmerman and K. West from the University of Santa Barbara agree with him. (Zimmerman, 1975) A striking proof of their study is the 2016 election campaign in the United States D. Tramp and H. Clinton’s debate, where D. Tramp interrupts H. Clinton 70 times, and H. Clinton just 17 times. (Frostenson, 2016). However, by analyzing a number of political debates, we will try to counter their assertions and say that female politicians, in turn, do not lack the ability to interrupt and, using the other’s tolerant image, try to advance their assertions and views. A vivid evidence of this is the debate between Barack Obama and Hillary Clinton, where B. Obama patiently listens to H. Clinton’s accusations and insults and never interrupt her: ...it is sometimes difficult to understand what Senator Obama has said, because as soon

as he is confronted on it, he says that's not what he meant. The facts are that he has said in the last week, that he really lied. (Chozick, 2008) In this case, Clinton behaves inappropriately towards the opponent, accusing him of lying. While B. Obama's similar behavior indicates that he is a restrained and tolerant politician. To succeed in politics, women politicians must go against stereotypes. To make women more effective, they need to get out of the house, become more ruthless, cold and dominant. However, in parallel with this assertion, if a woman uses more powerful and ambitious forms of language, or "attempts to be like a man," she may be viewed negatively (Irving, 2019) At the same time, speaking to the public requires courage; the speaker must be able to somehow manifest himself, show his real face, his real beliefs, on the basis of which the audience will be able to make his most important conclusions about politics. (Kara-Ghazaryan, n.d.).

So, analyzing the speeches and debates of Trump and Hillary Clinton, we have come to the conclusion that the views of Trump testify to his intolerance. His hatred of immigrants, his aggressive attitude towards the opponent, his negative attitude towards globalization allows him to think that politics is not constructive at all. Having a rather poor vocabulary consisting of the one-syllable word and often repetitive words, uttering deceptive and groundless sentences, nevertheless, in its simplicity and immediacy, he captured the hearts of Americans who elected him the next President of the United States. On the contrary, being a more tolerant and constructive politician, Hillary Clinton was defeated by Donald Trump. Her biggest problem, as many have acknowledged, has always been his identity. She is called very cold, extremely rude, extremely professional. She is not a very good orator, she has no persuasion, she has no original ideas, and today rhetoric is the main weapon of a politician (Kara-Ghazaryan, n.d.).

Emmanuel Macron's and Marine Le Pen's speech difference

A politician's speech behavior seems to be a flexible mechanism for unconsciously influencing an individual's psychology. Mastery of rhetorical, non-standard thinking, high level of intelligence are the components of the formation of political power. Such verbal behavior is typical of the current French President Emmanuel Macron. Unlike US President Donald Trump's speeches, the sentences in Emanuel Macron's speeches are much more complex in structure, full of metaphors. In his sentences, he outlines a philosophical legacy that is especially decorative in making beautiful turns. What about Marine Le Pen, she is above all a "Le Pen" and that her name has become a sort of political label thanks to his predecessor-father of Jean-Marine Le Pen. Currently, M. Le Pen, who ran for head of state, is the most popular female politician in France, taking an active part in the life of her country. Firmly defending its position, possessing its own ideology, she continues to wage an active political struggle. Her scandalous image is widely represented in the French press. Repeatedly, the authors of the publications resorted to a precedent anthroponym, likening the French politician to the US President Donald Trump: "En français," Trump "se dit" Le Pen. / "In French,

Trump is considered to be Le Pen.”

Both candidates represent new political divisions. For E. Macron, it is progressive against conservatives, for Marine Le Pen, it's patriots against globalists. The reference to the anthroponym “Trump”, based on the analogy in the views of two politicians (negative attitude to immigrants, nationalism, populism) and the contradictory attitude of the public towards them, allows us to give an estimated implicit characterization of the image. The unexpected election of President D. Trump led to consider the potential victory in the presidential election, M. Le Pen. Thus, in the French press, her possible victory was represented by the following metaphors: “catastrophe” (catastrophe), “danger” (danger), “péril” (danger), “peur” (fear): “Le Pen présidente serait une « catastrophe totale »”. (Le Pen présidente serait une « catastrophe totale», 2017) “Le Pen president would be a ‘total disaster’”. (“Le Pen president would be a ‘total disaster’”, 2017) The metaphors listed are negative and indicate a very negative attitude in society towards the conflicting personality of a woman politician. Marin Le Pen herself, positively assessing her candidacy, metaphorically calls herself the “pole of stability”, which runs counter to public opinion:

“Je suis le seul pôle de stabilité dans le chaos dans lequel se débattent la droite comme la gauche”, – décrypte Marine Le Pen ” (Grigoryevich, 2018) (*“I am the only pole of stability in the chaos in which the right and the left are struggling”*).

The press often emphasizes the determination of M. Le Pen – a feature inherent in any promising politician. So, in the political newspaper “Marianne” this quality is expressed by a hyperbole: “Marine Le Pen va tout faire pour accréditer l'idée”. (Marine Le Pen will do everything to accredit the idea, 2017) (“Marine Le Pen will do everything to accredit the idea”). Whereas, Macron's opinion is quite different. He hints at the inactive nature of M. Le Pen's policy and her lack of a clear coherent political course:

“Continuez votre antienne Madame Le Pen, vous n'avez que cela à la bouche. Vous n'avez pas de projet pour le pays”. («Perlimpinpin», 2017) (*«Continue your antiphon Madame Le Pen, you have only that in your mouth. You have no plans for the country”*).

The lexeme “antienne”, literally meaning the repetition of a line in a psalm, is figuratively used in French in the meaning of “annoying repetition of something”.

“Depuis 40 ans, des Le Pen sont candidats à la présidentielle. Mais tout cela ne m'intéresse pas. Vous allez continuer votre logorrhée, comme vous le faites à longueur d'interventions”. (Galimatias, 2017) (*“For 40 years, Le Pen has been a presidential candidate. But all of that doesn't interest me. You will continue your “logorrhea”, as you do throughout interventions ”*).

“Logorrhea” is a literary term for a flood of useless words. Bilateral accusations and criticism are a commonplace in political discourse.

«Monsieur Macron, c'est le candidat de la continuité, d'une continuité morbide,

dont le chemin est parsemé des cadavres des emplois délocalisés, des ruines des entreprises en faillite» (“Mr. Macron is the candidate of continuity, of morbid continuity, whose path is strewn with the corpses of relocated jobs, the ruins of bankrupt companies).

Metaphorical words make Marine Le Pen’s speech more compelling and impressive. Journalists emphasize that the latter does not have typical feminine (female) qualities, such as sensitivity and modesty. Regarding a woman politician in the French press the phrase “insensible aux affaires” – “insensitive to affairs.” The slightest manifestations of modesty are perceived by the press with irony:

“*Alors pourquoi cette timidité inhabituelle chez Marine Le Pen?*” (“So why this unusual shyness in Marine Le Pen?”) (Grigoryevich, 2018)

Marine Le Pen’s sentences are less sparse, consisting of a subject, predicate, and complement. They embody two opposing worldviews, have different audiences, two different approaches – direct and high-flown. Macron’s current task is to break out of this stereotypical framework (artistic, philosophical) and join a people anchored in a more pragmatic reality. Macron’s linguistic approaches contribute to the lack of specific communication between him and the audience. The speech of both of them revolves around the same value. In their speeches we often find the same abstract nouns: “liberté”, “identity”, (identité), “people”, or “nation”, but with different approaches. Marine Le Pen reflects on the past, history, civilization, while Emmanuel Macron looks to the future, to changes. Marie Le Pen’s political ideas are extreme, intolerant, she strongly criticizes the European Union, and her only wish is for France to leave the European Union.

«*L’Union Européenne tue le service public par ultra-libéralisme, mais aussi parce qu’elle est loin, qu’elle méconnaît totalement la réalité des gens»*. (“The European Union is killing public service by ultra-liberalism, but also because it is far away, because it totally ignores the reality of people”). (Grigoryevich, 2018)

Her criticisms of the European Union are almost at the epicenter of his speeches.

«*L’Union européenne, comme l’Union soviétique, n’est pas soumise à réparation. Je veux revenir à l’alliance des États souverains d’Europe»*. (“The European Union, like the Soviet Union, is not subject to reparation. I want to return to the alliance of European sovereign states”), – has declared Le Pen in the Brussels journal “EU-observer”. (Grigoryevich, 2018)

According to the extremist leader of France, “after the European Union,” prosperity is expected in Europe (Panarmenia Net 17 հոկտեմբերի 2013 թ). Unlike Marie Le Pen, Macron’s behavior is more tolerant of the European Union.

«*L’Europe que nous connaissons est trop faible, trop lente, trop inefficace mais l’Europe seule peut nous donner une capacité d’action dans le monde face aux grands défis contemporains»* (Macron, 2017)(“The Europe we know is too weak, too slow, too ineffective, but Europe alone can give us the capacity to act in the world in the face of the great contemporary challenges”).

Macron often uses stylistic devices in his speech to make it more expressive.

In this case, by using stylistic device of the anticlimax, he considers Europe weak and ineffective, while at the same time considering it a tool against the world's challenges. (Emmanuel Macron's European ambitions by 2024, 2017)

No matter how monstrous the European Union may seem to Marine Le Pen, for her the real monster is globalization, the main cause of the destruction of nations. She qualifies globalization as a horrible thing and an impetus force for Islamic fundamentalism. Le Pen says to a roaring crowd in the southeastern city of Lyon:

«Nos dirigeants ont choisi la mondialisation, qu'ils voulaient être une chose heureuse. Cela s'est avéré être une chose horrible. Ils en ont fait une idéologie: la mondialisation économique, qui refuse toute réglementation ... Elle pose les conditions d'une autre forme de mondialisation: l'intégrisme islamiste.» (“Our leaders chose globalization, which they wanted to be a happy thing. It turned out to be a horrible thing. They made an ideology out of it: economic globalization, which refuses any regulation ... It sets the conditions for another form of globalization: Islamist fundamentalism.”). (Vinacur, 2017)

«C'est l'Union européenne qui accélère la mondialisation, [...]». (“It is the European Union that is accelerating globalization, [...]”).

In one sentence she expresses her hostility for both the European Union and globalization.

Contrary to the negative attitude of Marine Le Pen to the European Union, E. Macron has a completely different opinion about it.

“L'Europe c'est nous. C'est nous qui l'avons voulu. Et nous avons besoin de l'Europe parce que l'Europe nous rend plus grands, parce que l'Europe nous fait plus forts”. (“Europe is us. We wanted it. And we need Europe because Europe makes us bigger, because Europe makes us stronger ”).

He sees the potential of the French people in the European Union, which helps them become stronger and bigger.

Marine Le Pen has also an intolerant behavior toward the immigration which becomes her Pandora's box, from which a profusion of demons is released. She does not qualify immigration as an chance, but finds it as a tragedy for the French people

«Pour beaucoup de Français, l'immigration massive est une oppression, immigration massive n'est pas une chance pour la France, c'est un drame pour la France». (“For many French people, massive immigration is oppression, massive immigration is not an opportunity for France, it is a drama for France”). (Pen, 2017)

She offers a simple explanation for complex security issues, which is a shortcut linking immigration to insecurity and terrorism:

«Immigration massive, assimilation impossible, communautarisme, fondamentalisme islamique, insécurité. Tous ces phénomènes sont évidemment liés» (“Massive immigration, impossible assimilation, communitarianism, Islamic fundamentalism, insecurity. All these phenomena are obviously linked ”).

Whereas, the immigration for Macron is a great opportunity for economic, cultural, and social development.

“Contrairement à ce que certains disent, nous ne sommes pas confrontés à une vague d’immigration. Le sujet de l’immigration ne devrait pas inquiéter la population française. L’immigration fait partie du monde dans lequel nous vivons. De surcroît, l’immigration se révèle être une chance d’un point de vue économique, culturel, social.” (Dravigny, 2017) (*Contrary to what some say, we are not facing a wave of immigration. The subject of immigration should not worry the French population. Immigration is part of the world in which we live. In addition, immigration is an economic, cultural and social opportunity*).

Her intolerance for globalization, the European Union and immigration have revealed her extreme, even zero tolerance, which prevented Le Pen from capturing the hearts of the French people and becoming its leader.

It was not just the talent, the extraordinary will power, and the coherent strategy of a single man that led to the astonishing change that France has experienced in a short time. He has demanded a strong role on the international stage by contesting other dominant political leaders, including the US President Donald Trump and the Russian President Vladimir Putin.

Emanuel Macron’s speeches are constructive. He avoids using extremal concepts, marked on the right or on the left of the political spectrum. He never hesitates to tap into a positive and emotional vocabulary far from the ideological struggle. We note in him the catchphrase of dreams, hope, youth, the future. «Est-ce que vous entendez le murmure du printemps? C’est le bruit du page de la vie politique qui est en train de se tourner, que vous allez tourner» (Do you hear the whisper of spring? It’s the noise of the page of political life that is turning, that you are going to turn). In this metaphorical phrase, he announces the beginning of a new policy.

The French President’s discourse abounds with figurative expressions in the *franglais* style (lexical innovations constructed through the fusion of French and English, which is very popular in present in the modern French linguistic community). Such a figurative expression of the president as “bottom up de la terre”, literally meaning “bottom-up social responsibility” has already become practically winged (“Bottom up”: when Macron takes his feet in *franglais*, 2018).

If we compare the tone of the speech and the grammatical level of the two candidates, we will see that Emmanuel Macron’s speeches are based on consensus and unity, they are deeper and more convincing. «Mon seul souci c’est vous, mon seul combat c’est pour vous, notre seule bataille c’est pour la France» (My only concern is you, my only fight for you, our only battle for France). The objective of these sentences is to calm the event of the yellow vests. Here we notice that the repetition gives a harmony effect.

Along with the above-mentioned features of the political discourse, the French President is also characterized by the use of familiar, sometimes vernacular and rude vocabulary, mainly when communicating with the least protected layers of

French society. E. Macron is often criticized in this regard and accused of arrogance, the so-called *mépris social*, “contempt for society,” which, in particular, is very colorful in an article in the periodical of the “Le Monde” in the “Macron states: les risques de l’isolement”, “Macron: Risks of Alienation,” October 13, 2018. The French president is even called “le président des riches”, “the president of the rich.” The use of lexemes such as “bordel”, “mess”, “cavardak”, “house of tolerance”, “des fainéants”, “loafers”, “parasites” addressed to corporate employees and protesters by the president, along with expressions such as “Les gens qui ne sont rien”, “Incompetent people”, “Vous dites des bêtises”, “You utter nonsense”, said in the address of the nurse who asked the President a question regarding medical equipment testifies to the neglect of E. Macron to the middle social class (Macron Report – The three languages of the President, 2018).

Of all the presidential contenders, E. Macron is the one who uses personal pronouns the most. On average, for 10,000 words, he uses more than 90 “I”, when Marine Le Pen uses about 50 times. For many years, the pronoun of the first person of singular was almost a taboo. The pronoun “we” was more used. An exception to this rule is “Je vous ai compris”(I understood you) by Charles de Gaulle, a phrase he uttered against the French in Algeria on June 4, 1958. For ten years of speech, between 1929 and 1939, the former secretary-general of the PCF, Maurice Thorez, used it only 15 times. Assertiveness begins in the 1980s with the arrival of television, the beginnings of the celebrity press and, most importantly, the fall of great ideological systems like communism. “It is at the time of the death of ideologies that the personal pronoun arises”. (Lorriaux, 2017) E. Macron’s strategy expands and emphasizes this evolution.

Somewhere we can compare Macron’s similar linguistic manifestations with the language skills of the former US President Barack Obama, and Marine Le Pen’s sharp and laconic speech with Donald Trump’s direct speech that is close to the people’s whim. But there is a big gap in the speeches of Marine Le Pen and Donald Trump. Trump’s speech carries a provocation strategy, and Marie Le Pen’s speech is more constructive. Both candidates represent new political divisions. For E. Macron, it is progressive against conservatives, for Marine Le Pen, it’s patriots against globalists. They can both certainly claim to stand for the people and against an established political norm, but Marine Le Pen has a homogenous programme which maintains a close bond with the past. Emmanuel Macron has a more diversified programme which falls within a more classic political tryptic: one that highlights political action (want, duty, power), mobilizes a collective (we) and prioritizes Europe.

No matter how constructive the words of Marine Le Pen are, people prefer a more democratic candidate with a non-conservative, constructive, tolerant idea, for which the doors of France are always open.

Armenian politicians' speech difference conditioned by gender

The situation in Armenia is quite different. The “velvet, non-violent revolution” of the Republic of Armenia led by opposition leader Nikol Pashinyan in 2018 was a major event in the Republic of Armenia, as a result of which his rhetoric and influential expressions were a new word in the political life of the Armenian people. For decades, the Armenians have not had a female leader, so it will be a little difficult for us to analyze the difference between male and female leader politicians. However, we will try to analyze the speech behavior of the current Prime Minister of Armenia Nikol Pashinyan and the Member of the National Assembly Naira Zohrabyan, who stands out with his active politics.

The speeches of the Armenian politicians differ from those of the former regime politicians. If the latter's speech was more complex, even incomprehensible for many people, full of terminology and complex sentences, yet the speech of current Armenian politicians is more clear and understandable. The Armenian political speech is not distinguished by its wide use of different rhetoric devices. The leaders are fond of metaphorical language. They use also the repetition which is a universal stylistic device used in political speech all over the world. The frequent use of these devices is conditioned by the fact that repetition helps the politicians achieve their goals. Used in speech, repetition not only makes it easy for the audience to follow what the speaker is saying but also gives a strong rhythmic quality to the speech and makes it more memorable. Repetition helps to achieve the function of coherence in discourse and the function of reinforcement in mood and emotion. We can say that repetition is a stylistic device often found in Nikol Pashinyan's speech. The humor is almost absent in Armenian political discourse. Analyzing the Armenian political field, we will have the courage to oppose R.Lakoff's opinion that emotions are a woman's specific behavior since most of the speech of Prime Minister Nikol Pashinyan (and not only) are full of emotional nature. In Armenia intolerance is mainly observed inside the country against former authorities accused of corruption, electoral fraud, unfair work in the judiciary, and much more. Although corruption is a global threat and all countries are certainly struggling against this disaster, it is deeply rooted in Armenia. The overriding task of the present government is to eradicate it with his metastases.

Strangely enough, intolerance, in this case, is a positive thing. The only Armenian political leader who has shown real intolerance against corruption in recent years is N. Pashinyan:

«Ես ինձ համարում եմ գենետիկորեն անհամարելիի քաղաքական գործիչ ընդդեմ կոռուպցիայի» (Pashinyan N. , 2019): (I consider myself a genetically incompatible anti-corruption politician).

«Նույնիսկ մեր ամենամերձավոր քաղաքական ընկերները չեն ունենալու որևէ ներում և բեկում կոռուպցիայի մեջ ներգավվելու պարագայում»: (Pashinyan N. , 2019) (Even our closest political friends will not have any forgiveness if they are involved in corruption).

About former president:

«Մերժ Սարգսյանի ընտանիքը պրոֆեսիոնալ կոռուպցիոն ընտանիք է եղել, իրենք բոլորը պետք է իրենց թալանածը վերադարձնեն»: (Pashinyan N., Serzh Sargsyan's family was a professionally corrupt family., 2019) (*Serzh Sargsyan's family has been a professionally corrupt family, and everyone must return their loot*).

From these sentences, it can be seen that the Prime Minister of Armenia stands out with his unbiased views. N. Pashinyan's intolerant attitude toward corruption is not only against the former president but also against his own relatives and team members who will be involved in corruption. He is also intolerant towards the current state system and ministries, accusing them of inaction.

«Այսօր ինչ հաջողություն մենք ունենք, ամբողջը ի հեճուկս պետական համակարգի է, ի հեճուկս, ի հեճուկս»: (Whatever success we have today is all in spite of the state system, in spite of it, in spite of it). We mentioned above that N. Pashinyan's speech is full of repetitions, which helps to make his speech even more impressive and convincing. «Ամբողջ պետական համակարգը հեղափոխությանը դիմադրում է, դիմադրում է ամբողջ պետական համակարգը, և այդ դիմադրությունը ես ջարդելու եմ»: (Pashinyan N. , 2019) (*The whole state system is resisting the revolution, the whole state system is resisting, and I will break that resistance*).

So, we see that with the threat he wants to achieve justice in every possible way. N. Pashinyan also shows intolerance towards criminal subcultures.

«Մեր քաղաքական թիմը ձևավորել է քաղաքական խնդիր, որ Հայաստանում քրեական ենթամշակույթի քարոզչությունը և հերոսացումը պետք է արմատախիլ անել, որովհետև դա կոռուպցիայի ամենամեծ ուղեկիցն է»: (Pashinyan N. , No one should try to threaten a deputy in a mediated way. Lay the asphalt, let the ears ring, 2019) (*Our political team has formulated a political issue that the propaganda and heroism of the criminal subculture in Armenia should be eradicated because it is the greatest companion of corruption*).

Thus, we note that N. Pashinyan is making every effort to eradicate all the vicious phenomena that threaten the country and its development.

However, despite all this, it should be noted that Armenian Prime Minister Nikol Pashinyan is also known for his tolerant and constructive policy. He sent a message on the occasion of the 25th anniversary of the ceasefire in Karabakh:

«Անհրաժեշտ է զերծ մնալ արեւելության միջավայրի, անհանդուրժողականության և լարվածության կուրակումներից ուղղված քայլերից: ... Համոզված եմ, որ հայ և ադրբեջանցի ժողովուրդներն արժանի են խաղաղության ու առաջընթացի, ուստի կոչ եմ անում բոլորիս գործել հանուն այս նպատակների»: (Pashinyan N. , 2019) (*It is necessary to refrain from steps towards an atmosphere of hatred, intolerance and tension. ... I am convinced that the Armenian and Azeri peoples deserve peace and progress, so I urge all of us to act for these goals*).

It is clear from these sentences that the latter, displaying tolerance, urges the Azeri people to refrain from hatred and intolerance, convincing that the both

nations deserve peace and progress. Another similar example that also shows an image of his tolerant personality.

It should be noted that the Armenian Prime Minister is fluent in several languages and the latter addresses in Russian to the Azeri blogger who has permeated the Armenian church.

“Я хочу констатировать, что вы – азербайджанец, который вошел в армянскую церковь, где находятся армяне, и вы задали вопрос премьер-министру Армении. Хочу констатировать, что невозможно представить, чтобы у армянина была возможность поехать на встречу, в которой участвует президент Азербайджана”. (Pashinyan N. , New.am, 2019)

(I want to state the fact that you are an Azerbaijani who entered the Armenian church where the Armenians are and you asked the Prime Minister of Armenia a question. I want to state that it is impossible to imagine that an Armenian had the opportunity to go to a meeting where the president of Azerbaijan takes part).

We see that in this sentence he repeats the phrase “I want to state”, thereby emphasizing that no such thing was recorded anywhere, and that the Armenian does not have the opportunity to enter a place where the President of Azerbaijan is present.

So, analyzing Nikol Pashinyan’s speech, we came to the conclusion that his speech behavior is quite mixed. On the one hand, he demonstrates intolerance towards vicious phenomena, on the other, we cannot fail to notice his tolerant policy when he calls for peace with the Azerbaijani people, urging them to refrain from hatred and intolerance.

If in the past the Armenian woman was guided by stereotypes, and her main function was the family and the upbringing of the children, the contemporary Armenian woman has broken that stereotype and is moving at a fast pace, leaving behind national traditions. An example of such an Armenian woman is Naira Zohrabyan, who is actively involved in politics,– she is influential, has political experience, and also understands the people’s language.

«Համաժողովրդական այս շարժումն արժանապարհիվ առիթ է վերջապես դուրս գալու այս համակարգային ճահճից, որից վաղուց անբարենշի գարշահորություն էր գալիս և վերածվել էր բնապահպանական աղետի»: *(This national movement is a worthy occasion to finally get out of this systemic swamp, which smelled of unbearable stench and turned into an environmental disaster).*

«Էլի նորից հանրապետական: Հերիք չի գոյություն չունեցող քաղաքական ուժերի ուրվականներով, որոնք իմ վստահ համոզմամբ քաղաքական ռեինկարնացիա են, որևէ հնարավորություն, շանս չունեն, վախեցնել...»: *(Again Republican. It is not enough with ghosts of non-existent political forces, who in my strong conviction are political reincarnation, have no chance, no chance, to frighten ...).*

She expresses her intolerance towards the former regime considering it a systemic swamp, ghosts and political reincarnation. Almost most of his sentences contain metaphorical meaning, they are rich in repetition.

Being against the mandatory funded pension system N.Zohrabyan accuses the Constitutional Court of extorting money. Thus, she addresses people:

«Միայնակ որևէ հարց չի լուծվելու, մենք միասնական պիտի լինենք, միասնական մենք հաղթելու ենք, միասնական ձեզ հետ միասին մենք բեկելու ենք այս պետական ջեբկիրությունը»: (No problem will be solved alone, we must be united, together we will win, together with you, we will break this robber (about constitution)).

She opposes the government's plan to dismiss the Chairman of the Constitutional Court and six members and allocate a large monthly allowance.

«Այս նախագծով դուք լեգիտիմացնում եք պորպարությունը, Դուք մարդկանց, ում համարում եք հանցագործ, որ նրանց պիտի այրել, որ նրանց պիտի գնդակահարել, ... Դուք պարգևատրում եք փարիսեր շարունակ հսկայական գումարով, իրավական ճանապարհով դուք հաշվեհարդար չեք կարող տեսնել և գնում եք քաղաքական գործարքի այս ճանապարհով»: (Zohrabyan, Hrayr Tovmasyan will sit on the couch and receive 1,375,000 AMD per month, 2019) (With this project, you are legitimizing parasitism, people that you consider a criminal, instead of burning, and executing, you reward them with huge money for many years, you can't retaliate by legal means, you choose this way of the political deal).

In her speech the parallelism is manifested through the use of three clauses: you are legitimizing, you reward, you choose. Parallelism plays an important role in persuading, convincing and carrying the audience along. It is a great way to make a connection between ideas and claims and to advance an argument. (Mukhef, 2017)

By repeating the personal pronoun “you”, she emphasizes the wrong position of the government who awards them instead of hanging or executing. The use of words “to burn” and “to shoot” testify to her zero-tolerance.

Within the discussion of the report “Role of political leaders in the fight against racism and intolerance in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe”, she said:

«Երբ Ալիևը հայտարարում է, որ իր թշնամին համայն հայ ժողովուրդն է և Դուք լռում եք, Եվրոպայում ռասիզմի և անհանդուրժողականության աճի պատասխանատու դառնում եք նաև Դուք, և պարսահական չէ, որ երեկ այսօրվա Լեյլա Յունուսը հայտարարեց, որ Ալիևին Հայաստանի հետ խաղաղություն պետք չէ»: (“When Aliyev announces that his enemy is the entire Armenian nation and you are silent, you also become responsible for the rise of racism and intolerance in Europe, and it is no accident that yesterday Leyla Yunus announced that Aliyev does not need peace with Armenia).

Here she shows her intolerant attitude towards the PACE, whom she accuses of being silent, as well as of promoting racism and intolerance.

«Երբ Ադրբեջանի օմբուդսմենը հայտարարում է, որ քնած հայ սպային կացնահարած մարդասպան Ռամիլ Սաֆարովը հայրենասիրության օրինակ պետք է լինի յուրաքանչյուր ադրբեջանցու համար, երբ Ադրբեջանի

նախազահը հայտարարում է, որ իրենց թշնամին համայն հայ ժողովուրդն է եւ մեր Վեհաժողովը լռում է, արելության ու անհանդուրժողականության աճը սկսում է դառնալ իրապես տագնապալի»: (Zohrabyan, In Europe you are also responsible for the rise of racism and intolerance, 2019)(*When the Ombudsman of Azerbaijan declares that Ramil Safarov, the murderer who murdered a sleeping Armenian officer, should be an example of patriotism for every Azeri, when the President of Azerbaijan declares that their enemy is all Armenian nation and our Assembly is silent, the growth of hatred and intolerance is becoming truly alarming.*) (Zohrabyan, 2019)

She expresses her concern, as the silence of the Assembly is an impetus for a significant increase in hatred and intolerance. She has an intolerant attitude towards inhumane acts, national discrimination, and the Assembly's indifference. Her speech is characterized by logical structure and consistency.

As we notice, the content of Nikol Pashinyan's speech was almost no different from Naira Zoharbyan's speech, and the two approaches to the same issues were practically the same. The speeches of both politicians have an intolerant attitude towards the former regime and every vicious phenomenon. However, in this case, we have to note that if we consider Donald Tramp's and Marine Le Pen's point of view intolerant, which has a negative tendency, the intolerant expressions of Armenian politicians have a positive outlook that works for the benefit of the country and the people. Hence, we can give our definition: the approaches of politicians may seem like two sides of the same coin, yet are two separate things altogether.

Summarizing the analysis of the speeches of male politicians, several conclusions can be drawn. First, the speeches of male politicians are quite different in form and content. However, there are some common features. Male politicians tend to speak more reasonably and balanced, try not to show emotions, and often use repetitions to have a greater impact on the audience. In turn, the speeches of women politicians are more emotional, many adjectives are used here.

Conclusion

Thus, analyzing the debates of American, French and Armenian politicians, we came to the conclusion that in order to get power in politics men and women should possess several speech features which may make them be influential as political leaders, and among them the following characteristics are worth to be cultivated and used so as to reach the communicative and the political goals:

The persuasive ability which is the basis of political rhetoric.

The orientation strategy, which we think includes information and interpretation strategy

We will add one more strategy from our side:

Ability to show the audience the true face and beliefs which are especially needed for women politicians who enter the political arena and adopt a masculine image, concealing the true image of their femininity.

For example, sometimes women imitate men's words in order to appear more

persuasive and to take a firm stand in the political debate which hinders to show their real personality.

Analyzing the speech and discussions of American, French and Armenian politicians, we came to the conclusion that politicians in these countries have different views on the same phenomenon. Drawing parallels between Donald Trump and Marine Le Pen, we notice that the two points of view coincide with each other. Both stand out for their intolerant policies. Hillary Clinton's tolerant approach is close to Macron's ideology. We have seen that the situation in Armenian politics is different. Both politicians whose speeches have been analyzed in this article are intolerant characteristics with a positive tendency close to the demands of the Armenian people.

Thus, the manifestation of tolerance/intolerance is conditioned not by gender, but by the type of the person, and his/her approach to the phenomenon.

We have also noticed that both male and female politicians use the same stylistic devices to express intolerance/intolerance, the frequent use of which makes a politician's speech more persuasive and effective.

Bibliography

- “Perlimpinpin”, “. (2017). The short glossary of the Macron–Le Pen debate. *BFM TV*.
- “Bottom up”: when Macron takes his feet in franglais. (2018, 04 01). *Parisien*.
- “Le Pen president would be a ‘total disaster’”. (2017). *Marianne*.
- At Debate, Clinton Calls Out Trump For Calling Women “Pigs, Slobs, And Dogs”. (2016). *BuzzFeed.New*.
- Baghdasaryan, M. (2011, 08). *Linguistic and Non-Linguistic in Political Speeches*. Retrieved 10 28, 2019, from http://publications.yzu.am/wp-content/uploads/2019/08/2Askarian_Vanesyan.pdf
- Borisoff, D. (1988). *The power to communicate*. Waveland Press.
- Chozick, C. C. (2008, 01 22). Clinton, Obama Exchange Harsh Words In South Carolina Debate. *The Wall Street Journal*.
- Clinton, H. (2008). Hillary Rodham Clinton's Democratic Convention Speech. *The New York Times*.
- Clinton, H. (2013, 01 23). Hillary Clinton Nearly Tears Up At Benghazi Hearing.
- Clinton, H. (2016). ‘Today is My Granddaughter's Second Birthday’: Why I Think Hillary Clinton ‘Trumps’ Donald at Public Speaking. *B2C*.
- Clinton, H. (2018). Hillary Clinton Biography. *Biography*.
- Clinton, H. R. (2016). Remarks on Trump's Birtherism and Divisive Rhetoric at the Congressional Hispanic Caucus. *IOWA STATE UNIVERSITY*.
- Dijk, v. (2006). Discourse and manipulation. *D&S*, 359–383.
- Dravigny, J. (2017). *PRÉSIDENTE MACRON ET IMMIGRATION : LA CONTINUITÉ EN?* (In France) Emmanuel Macron's European ambitions by 2024. (2017 , 09 26). *BFMTV*.
- Frostenson, E. C. (2016, 10 27). Trump interrupted Clinton 51 times at the debate. She interrupted him just 17 times. *VOX*.
- Galimatias, P. (2017). The flourishing lexicon of Emmanuel Macron. *Ouest France*.

- Grigoryevich, T. V. (2018). Linguocultural Image of a Woman–Policy in the Election Picture of France.
- Irving, M. (2019). Even today, women candidates have a delicate balance to maintain between seeming unwomanly or appearing too feminine. *Options Politiques*.
- K, V. N. (2006). Discourse and manipulation.
- Kara–Ghazaryan, T. (n.d.). *About the features of the rhetoric of Hillary Clinton*. Retrieved 10 10, 2019, from DOGPLAYER: <https://docplayer.ru/64866885-T-v-kara-kazaryan-ob-osobennostyah-ritoriki-hillari-klinton-posle-togo-kak-klinton-vystupila-s-rechyu-v-kotoroy-obyavila-o-vhozhdenii-v-prezidentskuyu.html>
- Khmeltsov, A. (2004). *When “They” speak About “Us”: Political Discourse Analysis And Semiotics of Foreign Policy in an Interdisciplinary Perspective*. Получено 10 10 2019 г., из Russian communication association: usscomm.ru/rca_biblio/h/hmeltsov.shtml
- Le Pen présidente serait une «catastrophe totale». (2017, 03 09). *Tribune de Geneve*, p. 106.
- Lorriaux, A. (2017, 10). The “I” of Emmanuel Macron. *SCIENCES HUMAINES*.
- Macron Report – The three languages of the President. (2018, 04 21). *Les Echos*.
- Macron, E. (2017, 09 26). Europe is “too weak, too slow, too inefficient. *France24*. Retrieved 10 15, 2019, from Twitter: <https://www.france24.com/fr/20170926-macron-leurope-est-trop-faible-trop-lente-trop-inefficace>
- Marine Le Pen will do everything to accredit the idea. (2017). *Marianne*.
- Mukhef, P. D.–A. (2017). Aspects of Political Language and Parallelism. *Education and Practice* .
- Pashinyan, N. (2019 , 12 09). *panorama am*. Retrieved 11 15, 2019, from <https://www.panorama.am/am/news/2019/12/09/%D5%86-%D5%93%D5%A1%D5%B7%D5%AB%D5%B6%D5%B5%D5%A1%D5%B6/2208259>
- Pashinyan, N. (2019, 12 9). *ARM INFO*. Retrieved 11 18, 2019, from https://arminfo.info/full_news.php?id=47772&lang=lv
- Pashinyan, N. (2019, 11 29). *New.am*. Retrieved 12 15, 2019, from <https://news.am/rus/news/545571.html>
- Pashinyan, N. (2019, 11 13). No one should try to threaten a deputy in a mediated way. Lay the asphalt, let the ears ring. *Journal.am*.
- Pashinyan, N. (2019). *Serzh Sargsyan’s family was a professionally corrupt family*. Retrieved 10 14, 2019, from youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=1lFk1Xugd0s>
- Pashinyan, N. (2019, 12 05). *The prime minister of Armenia*. Retrieved 12 20, 2019, from <https://www.primeminister.am/hy/statements-and-messages/item/2019/05/12/Nikol-Pashinyan-Congratulations/>
- Pashinyan, N. (2019, 12 12). What success we have today is all in spite of the public administration system. *AURORA*.
- Pen, M. L. (2017, 04 17). “For many French people, massive immigration is an oppression. It is not a” chance for France “but a drama.”. Retrieved 10 15, 2019, from Twitter: https://twitter.com/mlp_officiel/status/854056552763990016
- Sheigal, E. I. (02 10 200 г.). *SEMIOTICS OF POLITICAL DISCOURSE*. Получено 07 11 2019 г., из Academia.edu: academia.edu/9556373/Шейгал_Политический_дискурс
- Trump. (2016, 09 26). Retrieved 10 11, 2019, from you tube: <https://www.youtube.com/>

watch?v=sgD-rLmXuWY

Trump. (2016, 10 29). *Donald Trump's Bizarre Speech: 'You Are The Smartest People'*. Retrieved 10 11, 2019, from LBC: <https://www.lbc.co.uk/politics/us-election/donald-trump/donald-trumps-bizarre-speech-smartest-people/>

Trump. (2016). *youtube*. Retrieved 10 10, 2019, from https://www.youtube.com/watch?v=2J9y6s_ukBQ

Trump calls CNN reporter a 'rude, terrible person' during explosive press conference. (2018, 11 7). *CNBC*.

Trump. (n.d.). *Presidential debate*. Retrieved 10 10, 2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=DBhrSdjePkk>

Trump to Clinton: 'You Do Have Experience, B. I. (2016, 10 19). *you tube*. Retrieved 10 19, 2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=4XYSxKAmG64>

Trump, D. (2017). *Political Campaign Communication*. Lanham, Boulder, New York, London: Robert Denton.

Vinacur, N. (2017, 05 02). Marine Le Pen makes globalization the enemy. *Politico*.

Zimmerman, D. a. (1975). *Sex roles, interruptions and silences in conversation*. Retrieved 11 14, 2019, from <https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/zimmermanwest1975.pdf>

Zohrabyan, N. (2019, 04 10). *ARMENPRESS*. Retrieved 01 05, 2020, from <https://armenpress.am/arm/news/970820.html>

Zohrabyan, N. (2019). *Hrayr Tovmasyan will sit on the couch and receive 1,375,000 AMD per month*. Retrieved 10 11, 2019, from youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=1t7aKC6mcGk&t=1s>

Zohrabyan, N. (2019, 04 10). In Europe you are also responsible for the rise of racism and intolerance. *NEWS.am*.

Էլյա Դավթյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի
Օրսար լեզուների ամբիոնի դասախոս, հայցորդ
Էլ. huugte`davtyanelya@gmail.com*

**ՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ/ԱՆՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ ԵԼՈՒՅԹՆԵՐԸ
ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ՍԵՌՈՎ (ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ, ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԻ ԵՎ
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՀԱՄԱԴՐՈՒԹՅԱՐԲ)**

«Գենդեր» հասկացությունը վերջին տարիների ամենաքննարկվող, քննադատվող և շահարկվող հասկացություններից մեկն է, որը հետաքրքրություն է ներկայացնում տարբեր տեսանկյուններից՝ մշակութային, սոցիոլոգիական, քաղաքական, լեզվաբանական, հոգեբանական և այլն: Գենդերը յուրովի է արտացոլվում քաղաքական դիսկուրսում: Կանանց և տղամարդ-քաղաքական գործիչների խոսքի վերլուծությունը բացահայտում է գենդերային մոտեցումների առանձնահատկությունները քաղաքական հաղորդակցության մեջ: Կանանց և տղամարդկանց խոսքի միջև ակնհայտ տարբերու-

թյուններ կան: Դրանք պայմանավորված են սոցիալական և կենսաբանական դերերով, ինչպես նաև կարծրատիպերով: Մեր աշխատանքում վերլուծել ենք ամերիկյան, ֆրանսիական և հայկական որոշ քաղաքական գործիչների բանավեճերն ու ելույթները՝ պայմանավորված գենդերային հիմունքներով: Ուսումնասիրությունների ընթացքում օգտագործված համատեքստային վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս պարզել խոսքն ունի գենդերային առանձնահատկություններ, և խոսքի լեզվական ինչպիսի՞ ռճական հնարքներն են հնարավորություն տալիս պարզել խոսքի մեղմ, կոպիտ, հանդուրժող կամ անհանդուրժող լինելը:

Հիմնաբաներ. Քաղաքական խոսույթ, հանդուրժողականություն, անհանդուրժողականություն, ռճական հնարքներ, խոսքի վարք, խոսքի տարբերություն:

Эля Давтян

*Преподаватель и аспирант кафедры иностранных языков и литературы
Международного университета Евразия
Эл. адрес: davtyanelya@gmail.com*

ПРОЯВЛЕНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ/НЕТОЛЕРАНТНОСТИ В РЕЧИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ДЕЯТЕЛЕЙ, ОБУСЛОВЛЕННОЕ ПОЛОВЫМ ПРИЗНАКОМ (РАССМАТРИВАЕТСЯ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС НА АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И АРМЯНСКОМ)

Концепция «гендер» – одна из наиболее обсуждаемых, критикуемых и спекулятивных концепций в последние годы, которая представляет интерес с разных точек зрения – культурных, социологических, политических, лингвистических, психологических и т.д. Гендер получает уникальное проявление в политическом дискурсе. Анализ речи женщин и мужчин–политиков позволяет выявить особенности гендерных подходов в политической коммуникации. Есть очевидные различия в речи мужчин и женщин. Они обусловлены социальными и биологическими ролями, а также стереотипами. В своей работе мы проанализировали дискуссии и выступления некоторых ключевых фигур в американской, французской и армянской политике по гендерному признаку. Контекстный анализ, используемый в исследованиях, определяет: имеет ли речь специфические гендерные особенности и какие языковые средства в речи позволяют говорить о том, например, является ли речь мягкой или грубой, толерантной или нетолерантной.

Ключевые слова: политический дискурс, толерантность, нетерпимость, стилистические приемы, речевое поведение, речевые различия.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. հունվարի 31-ին:
Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. մարտի 21-ին
Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. ապրիլի 2-ին

Anush Martirosyan

Lecturer and PhD student of Foreign Language

Department at Eurasia International University

Email: anush.martirosyan92@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-121

ON THE GENERAL APPROACHES TO THE EPISTEMOLOGY OF MODALITY

Modality is one of the highly debated categories in linguistics. In spite of the fact that modality has been studied by the linguists for a long time, since the middle of the last century, it has a rich research potential, especially from the perspective of the classification problem as it gives a new set of problems for further analysis and description. There are a lot of contradictions in the classification related to finding a precise distinction between the objective and subjective modality and our purpose is give a new interpretation to both notions within the frame of our article.

Key words: modality, grammatical category, meaning, attitude to reality, objective, subjective.

Introduction

Modality can be broadly defined as a category which shows the relation of the speaker to the proposition of the text. It reflects attitudes, beliefs or expresses the state of affairs towards the state of things, affairs or actions. Nowadays, the semantic field of modality has gradually widened and has become an interdisciplinary notion that is studied not only in linguistics, but also in the field of logic, philosophy, and psychology.

Despite the extensive research, there is still no general opinion in linguistics about this category, which has led to various contradictions. The problem is that modality as a linguistic category is multifaceted and manifold; therefore, it has been studied from different models and points of view. (Stolz.T, 2012, p. 14-17),

(Skorasińska. M, 2019, p.1-7).

In linguistics, perhaps, it is considered to be one of the most disputed categories that has been widely studied and described by many scholars like Palmer (1986, 1990, 2001), Lyons (1977), Nuyts, Portner (2009), Bybee and Fleischman (1995), Warner (2009), Wright (1956) etc.

The latter is most likely the reason why this linguistic category has not lost its relevance and has continued to remain in the scope of linguists' interest until now. As a result, its definition is one of the primary issues of modern linguistics. The reality that modality is a linguistic category is not denied by anyone (Werner. A, 2012, p. 1), and the fact that it is the very essence of communication and the sentence in general, and it is widely accepted by many linguists (Narrog. H, 2009, p. 29).

Theoretical Background

The study has been conducted by using linguistic-analytical, as well as other scientific-research methods. It also includes a historical overview regarding the topic. The theoretical part of the work is based on the work of foreign linguists, mainly the work of Western European, Soviet and American linguists such as Palmer, Bally, Plungian, Lyons, Vinogradov, Van der Auwera and others.

In the first part of this paper titled "*On General Approaches of Modality and the Issues of Objective and Subjective Modality*", we have explored many of the most notable and well-known approaches of various linguists on modality, revealed the problems of its definition and other issues derived from it. By analysing these problems, we were able to give a more profound explanation of such kind of issues like the epistemology of modality, its definition, the exact distinction between objective and subjective modality, etc. In the second part, we have discussed the problem of which category modality specifically belongs to as there are different opinions about this which contradict each other and our aim here is to specify it. In the conclusion, a new definition for modality is given which will clearly express the distinction of subjective and objective modality, as well as which category it belongs to, and other conclusions derived from the general analyses of modality.

On the General Approaches of Modality and the Issues of Objective and Subjective Modality

Modality was born in ancient times and the roots of this reality need to be taken from classical Greek philosophy. The name originated from the Latin word "*modus*", later "*modalitas*" which means "*measure*", "*means*". (Jan Nuyts, 2016:10-11).

Chronologically, it was studied for the first time in the fourth century B.C by the ancient Greek philosopher Aristotle, who referring to the theory of modality in his book called "*Prior Analytics*" mentioned the notions called "premiss" and

"syllogism". He saw 'premiss' to be a sentence affirming or denying one or another thing and "syllogism" to be the discourse in which "certain things that are stated are based on necessity". The author also affirms that the two main parts of modality are possibility and necessity (Aristotle, 350 B.C.).

In another work called, "*Metaphysics*" Aristotle observes the world in the scope of cognitive and ontological concepts and distinguishes three main concepts: opportunity, necessity, and reality. He emphasizes the notion of opportunity by explaining that the possibility of existence comes from the reality of existence through the reality of existence, such as a human being comes from a human being, or education comes from education, and adds that there is always movement and that movement already exists in reality before its realization (Aristotle, 1976, p. 245).

In the encyclopaedia of philosophy, modality is explained as a notion by which, the relation of the object, is clarified from this or that position. Clarification of modality is done through concepts like "possible", "necessary", "provable" "rejected", "mandatory", "permissible", "good", "bad", and through other concepts (National Encyclopedia of Philosophy) which are considered as main concepts of language modality.

Another work where we can find modality is that of Kant. Speaking about judging modality, he separates three main categories as follows: probability/improbability, existence/non-existence, necessity/opportunity; moreover, the author distinguishes three main types: problematic, assertive, and apodotic.

The first is the type of judgment modality where confirmation or refutation is accepted as a possible option; the second type is when negation or confirmation is accepted as a reality, and in the third type, negation or confirmation is a necessity. (Kant, 1994, p. 104-105).

If we deeply analyse Kant's theory on modality, we will see its direct connection with language and thought, while the judgment is the result of the thoughts of a thinking subject expressed by language. Perhaps, therefore, in the 1930s this idea began to penetrate and take root in linguistics with its various manifestations after that so did some fundamental issues like the definition of modality, its precise distinction of subjective and objective modality, and what category it belonged to. The first thing that we face while studying modality is that there is no common and fully comprehensive definition or interpretation for it which means that at this moment in time the concept of modality related to its definition is uncertain. And this, in its turn, has raised several questions which despite many attempts to explain or to define, still pose questions about this category. As Palmer mentions the "concept of modality is vague and gives a reason to a number of comments". (Palmer, 1986, p. 2) which again confirms the complexity of modality.

Auwera points out that 'modality is a big intrigue and the questions erstwhile considered solved became open questions again' (Auwera, Salkie, Busuttil, 2009, p. 7) which means that those problems which have been studied before are now

in the spotlight of linguists again as issues that need further investigation.

Plungian and Auwera mention that "modality and its types can be defined and named in different ways, but none of them is the correct one and the only requirement is that one makes clear how one uses one's terms" (Plungian, 1998, p. 79-124). As we will see later, there are many approaches offered by various linguists on modality and its forms. However, we cannot clearly state that they can be considered as definitive versions because modality has different ways of interpretation from various points of view; thus, on this hand it might be correct, yet in the other hand it might be wrong.

In order to understand the contradictions of the definition as it relates to this category, it is first necessary to reveal the theories and statements we have in the linguistics field. The first substantial work in Western-European linguistics and in linguistics in general, is Bally's *General linguistics and French language issues* where the author makes the following statement, "The logical function of modality is in the response of the thinking subject; modal signs are a link between the subject of dictum and modus" (Bally, 1955, p. 234-235), which means that the subject's (speaker's) response is the main idea of modality expressed by modal signs. According to Bally, every sentence consists of "*modus*" and "*dictum*" where "*dictum*" "is a representation corresponding to the propositional context of utterance and modus refers to the attitude of the modal subject towards the dictum". (Graffi, 2001, p. 248), (Adeline, 2011, p. 293) .

To put it another way, "*dictum*" is the action and 'modus' is the speaker's reaction or attitude towards the situation. Based on this, we can confirm that the author additionally asserts that the concept of attitude is the reaction of the subject (modus), how the thinking subject reacts to the factuality or reality of the actions (dictum). This is to say that the author strongly emphasizes the relation between object (reality of actions) and subject (the speaker or the writer).

The claim that modality expresses the attitude of the speaker to his/her reality or factuality and that it is an inseparable part of a language is confirmed in Soviet linguistics as well. One of the most prominent linguists of Soviet era, Vinogradov, notes that "modality of the sentence belongs to the basic and central category of linguistics" (Отечественные лингвисты XX века, 2017, p. 39) whereas Galperin underlines that it is a language-specific category, therefore it has become the very entity of the communication process (Galperin, 1981, p. 112), which means that the latter, as a linguistic phenomenon, is an inseparable part of language.

According to Vinogradov, "each utterance or sentence contains modality in it, namely indicates attitude to actions" (Vinogradov, 1950, p. 10). The famous Swedish linguist, Kiefer proposed a theory of modality which also deems the attitude referring to modality as the speaker's cognitive, emotive, or volitive attitude towards the state of affairs (Mello, 2012, p. 84). It means that the speakers express their attitudes based on their knowledge of the world around them and its components combined with emotions and volition.

Verhaar mentions that modality is related to the approach of the person referred to by the subject of the verb and highlights notions such as desire, ability, necessity, permission, obligation and such which can be expressed in an utterance in a variety of ways (Verhaar, 1995, p. 311-312).

Halliday's theory on modality, notes that it is the speaker's opinion of probability and predictability (Halliday, 2009, p.188) and Radden thinks that modality refers to potentiality as well. (Radden, 2007, p. 233).

Portner highlights that 'modality is the linguistic phenomenon whereby grammar allows one to say things about, or on the basis of, situations which need not to be real' (Portner, 2009, p. 1)

Summarizing the above-mentioned theories and statements, it becomes quite clear that most of the linguists define modality as the speaker's or writer's attitude to reality.

From this point of view, the definition of the "Cambridge grammatical vocabulary" for modality is noteworthy yet it summarizes all these aspects when states:

"Modality is about a speaker's or a writer's attitude towards the world. A speaker or writer can express certainty, possibility, willingness, obligation, necessity and ability by using modal words and expressions. Speakers often have different opinions about the same thing".

To give an illustration to the problem connected to the definition of modality it is necessary to mention that the conflict is concealed in the word "**attitude**". To refer to the notion 'attitude' first, we need to mention that as a concept it is considered to be a sociological and psychological term. Hinkles defines it as a 'general notion to describe the tendency to perform actions of a describable and identifiable sort and it is always towards something (value or object)' (Hinkle, 1994, p. 259-260). The predominant interpretation or definition of attitude is that it is a 'person's general evaluation of an object' (O'Keefe, 2002, p. 6-7).

The problem is that, based on above-mentioned discussion of modality, and particularly if we accept the latter as the speaker's attitude to reality, we are questioning the objectiveness of modality. The traditional theory of modality goes in two directions: objective and subjective (Selezneva, 2013, p. 233; Cambridge Grammatical Vocabulary), where the objective modality is the reflection of reality and facts, and the subjective modality is the attitude of the speaker or writer towards the world and reality, which enables them to express not only their opinion to the facts, but also, what is not yet part of reality and which is in the mind of the subject. In other words, we can say that it is the expression of the speaker's imagination and desires. The semantic field of the latter is wide and limitless. In the case of subjective modality, Ayoun says that:

"One of the peculiarities of modality is that besides presenting real facts, it enables one, that is, the speaker, to express his/her thoughts which are not real. Unlike the animal communication system, the human being is not limited to reality and has also an imaginary world, and modality allows us to express a large

chain of emotions, thoughts and desires". (Ayoun, 2013, p. 21)

When we define modality generally as an attitude towards reality, the real essence of objective modality is barely noticeable here. A noteworthy opinion is Lyons' interpretation on objective and subjective modality in which the author explains objective modality by the components "it -is- -so" and subjective modality "I- say- so", which means that the first one is reality, a fact, and second one is the response or attitude of the speaker (Lyons, 1977, p. 799)

In this context of definition, the term "attitude" means an opinion which the subject can express, and which can be formed by various grammatical and syntactic means. For example, (1) *I think he is a good man*, (2) *He may come* (3) *He is supposed to be at home*¹, all of these sentences reflect the attitude expressed by different grammatical forms where the objective modality is neutral.

Therefore, to define it only as an attitude to reality is also unrealistic because this does not express the idea of objectivity. As before-mentioned the Cambridge dictionary refers to this as "the attitude of the two speakers may be different about the same thing". In this case a question arises whether objective modality exists or not. From this perspective, the approach of Narrog is rather interesting.

Having examined the extensive work of Narrog on the definition of the latter, we can observe that the author cites the partially accepted conviction of modality as the expression of the speaker's attitude towards reality, however, he contradicts this provision in part. The author points out that there are two main approaches to the definition of modality in modern linguistics.

The first one is the "speaker's attitude" or "subjectivity" the other perspective is one of "factuality" or "reality". (Narrog, 2012, p. 5) .

He does not support the idea that it reflects the attitude of the subject to reality. He particularly outlines this when he states:

"The first approach is not meaningful because speaker attitude, especially in spoken language, are expressed throughout the sentence through a great variety of grammatical and lexical categories. If a definition of 'speaker's attitude' or 'subjectivity' were taken seriously, it would be impossible to identify a single grammatical category or even a definite set of categories associated with it" (Narrog, 2012, p. 5).

With this in mind, it can be supposed that under the word 'attitude' the author understands constantly changing situation because one's attitude can change over the time or can be different from the other person's attitude. Therefore, he does not agree with the view that modality denotes the subject's attitude about the objective world; hence to define it only as the subject's attitude inefficient. The problem is that, from this point of view, the notion of objective modality would be questionable as the latter only exhibits facts. If we rely solely on the fact that modality expresses attitude, then the meaning of objective modality is devalued. In the following example (4) *I think he is a good person*, the opinion, assumption, or probability of the speaker is obvious. The words "I think" and

¹ Examples are researcher's own

"good" already remind us that this is the speaker's attitude towards a person, yet in the following example, (5) *Washington is the capital of America*² reflects only a reality, a fact. We do not notice that there is any attitude towards a person or phenomenon here. That is why Narrog's counterargument about attitude is justified.

If we emphasize the objective and subjective modality, which is also the main approach of Soviet linguistics, since according to this school each sentence contains objective modality which denotes the relation of the subject to reality, (Krasnova, 2002, p. 123–131), it is necessary to outline that Palmer offers the notions "*realis*" and "*irrealis*". Having considered the definition of the latter on *realis* and *irrealis* modality it becomes obvious that both have almost the same meaning and semantic fields.

Thus, Palmer posits that *realis* portrays real situations, as having occurred or actually occurring, and known about through direct perception and *irrealis* points out situations within the realm of thought, which are only known through imagination. (Palmer, 2001, p. 1).

In these two approaches, we see a slight difference. According to the Russian school of linguistics objective modality is the relation of the subject to the objective world, Palmer says *realis* refers to an occurred or occurring reality or situation that is accepted through direct perception. From this point of view, it seems that the definition of Palmer on "*realis*" is more reasonable, since the word 'objective' already reminds us that it is something separated from the attitude of the speaker. As for subjective modality or "*irrealis*" in a language express the same meaning; that is both are a person's response to his/her imaginary world. Defining objective modality as the relation of the communicator of the action to the objective world is also reasonable, but, on the other hand, it does not express the pure meaning of the objective/ *realis* modality. Thereby it is necessary to be clearly distinguished between *realis/objective* and *irrealis/subjective* modality.

The Epistemology of Modality

There are lot of debates on the epistemology of the modality. Various linguists have different interpretations for where it should be. In order to understand this, it is necessary to consider other linguists' certain opinions on where it should be placed. According to Bally, Vinogradov and other linguists' modality is a syntactic category. (Bally, 2001, p. 416; see also Vinogradov, 1975, p. 53–87; Arregui, 2017, p. 1–3). They believe that modality is fixed since the syntactic order makes it comprehensible in the sentence.

However, some linguists have another opinion connected to the category of modality and consider it to be a semantic area. (Fletcher, 1986, p. 375; see also Krasnova, 2002, p. 127; Abramov, 2004, p. 242; Frawley, 2008, p.1–2, Hoyer, 2014, p. 37; Rocci, 2017, p. 3–4).

² Examples are researcher's own

When discussing the notion of modality Shahdarov divides it into central and peripheral fields. He believes that the linguistic means of the central field belong to morphology and the peripheral one refers to syntactic, lexical-grammatical, and lexical fields. Shahdarov refers to modality as a field of the functional-semantic group (Shahdarov, 2013, p. 179).

Bybee and Fleischman point out that modality is a semantic domain containing semantic elements that a language expresses (Bybee, 1995, p. 396). More remarkable is the theory put forward by Swan and Westick which combines those two opinions. In their book *The Modality in Germanic Languages*, they note that it is both semantic and syntactic category (Swan, 2011, see in the preface).

The Oxford Concise Dictionary defines modality as follows "*In syntactic and semantic analysis, a term chiefly used to refer to the way in which the meaning of a sentence or clause may be modified through the use of a modal verb*". (Tom McArthur, 1998, p. 382)

It is necessary to understand the logical meaning of the semantic, syntactic, and grammatical notions, which are very important in order to perceive the idea of the latter. Thus, as we mentioned above according to some linguists, modality is a syntactic category. Due to syntax order we can understand the modality in the meaning of the sentence. To give an illustration the examples below, will help us to understand it properly.

For instance

(4) **He must go and talk about it.**

(5) **Must he go and talk about it?**

Or,

(6) **He must go.**

(7) **He probably will go.**³

We observe two sentences in which the modality is expressed by the "must" modal verb. The syntactic structure functions to emphasize the modal verb in the sentence. The syntax has been changed and the personal pronoun 'he' is used after the modal verb 'must'. In this way the word "he" is emphasized; therefore, the shade of the meaning of the sentence has changed. As we read the sentences, we see that in both cases the sentences express obligation, but here the semantic nuances are different, and the second sentence is more emphatic.

In the second sentence we see that with the change of modal verb, the meaning of the sentences has also changed, that is, it has shifted from obligation to probability.

The second example particularly derives from the Oxford dictionary explanation about the syntactic and semantic order of the modality's category. Logical modality stems from the sense of the harmonious relation between subject and object. From this point of view, the definition of Swan and Westwick seems to offer a more comprehensive approach, since in modality the syntactic and semantic fields are inseparable and do not exist independently from each other.

³ Examples are researcher's own

To illustrate this, it is necessary to bring an example of a sentence which is devoid of syntax, and it will help us understand whether it can have meaning or not.

For example, (8) *"In the north, lake, is probably, there"*. Thus, we have an example of a sentence. But as it is noticeable, it is devoid of meaning and is just a compilation of words. We read certain words that make no sense to us. On the other hand, if there is no proper syntactic structure there will also be no meaning similarly, hence, in order to get the meaning we must have a syntactically correct sentence like (9) *"The lake is probably in the north"*⁴. Here we see that the sentence makes sense because syntactically it has been constructed correctly, and yet in the first sentence we see that there can also be a sentence without any meaning. In both cases, we can see that modality cannot exist without syntactic order which decides the meaning of the sentence. Based on this, we can state that syntactic order is inseparable part of modality. On the other hand, it should be noted that modality cannot be understood without its subtext; thus, it is only in the text or in the complete sentence that it becomes understandable. This means that without proper grammatical structures a sentence will not convey its true meaning. Therefore, in this case, the grammatical part is also important. For example, if the speaker wants to express his attitude or just mention something already happened, without the past tense verb, the sentence would not have that meaning.

Lyons notes that probability and necessity are central concepts of traditional modality logic (Lyons, 1977, p. 787). Moreover, other linguists agree with this opinion (Brisard.F, 2009:79) (Comrie, 2005:310). The category of modality also has various interpretative approaches, particularly the functional-semantic, the cognitive and the narrow approach. From this perspective it is also necessary to discuss the functional-semantic features of modality.

The Russian linguistic dictionary defines it as follows:

"Modality is a functional-semantic category, expressed in morphology, constructive syntax, tonal, word hierarchical system regardless of the correspondence of the reality with the consciousness of the speaker" (Ярцева, 1998, p. 658)

Keeping this definition in mind, we see that modality is not only expressed by circumstance, but also by in one way or another the whole essence of the sentence in the context. Hence, modality cannot be expressed only by modal or conjugated verbs; from this point of view, it means that all the components of a sentence show modality all together. Palmer mentions that in recent years it has been recognized as a valid cross-language grammatical category, but one that is grammatically closed to tense and aspect. According Palmer "modality is concerned with the status of the preposition that describes the event" (Palmer, 2001:1). In this case, the approach that modality is a grammatical category is very important and valuable. Bondarkov notes that modality is a complex order with syntactic, morphological, and verbal expressions at its disposal (Alexandrovna, 20 08 2016).

⁴ Examples are researcher's own

Conclusion

Having discussed many of the most significant factors and features of modality, and summarized the problems that are regarding in its definition from many linguistical approaches, we think that the following definition of modality is much more comprehensive **modality is a syntactic-grammatical category expressing a semantic field of reality, which denotes factuality and the attitude of the speaker towards the real and imaginary worlds expressed by the use of syntactic, grammatical and other non-linguistic means.**

In the following definition, the sense of objective and subjective modality is clearly expressed, yet, by defining it as a notion denoting factuality we refer to objective modality and by defining it as the attitude of the speaker towards the real and imaginary worlds we mean subjective modality. In the above-mentioned definition we used also non-linguistic means to mean aspects like emotion or tone, that are also parts of modality. In our final summary on the notion of modality, we, thus, conclude:

Modality is the most important aspect of a language and it exists in each sentence or utterance since it is expressed in different ways depending on the features of the language. However, the expression of modality varies in different languages.

Grammatical, semantic, or syntactic fields of modality should not be divided and considered as separate factors, because the entity of the following notions expresses the complete meaning of modality.

Based on the our analysis it is necessary to mention that logically, in nature's mother tongue, the sentence and utterance made by human being are based on the syntax and grammatical rules of their language, hence, the modality belongs to the syntactic-functional category because it expresses a complete meaning. The semantic field of modality is fixed by the order of syntax and the correct use of grammatical rules.

Bibliography

- Abramov, A. (2004). *Teoreticheskaya grammatika nemetskogo yazyka. Sopostavitel'naya tipologiya nemetskogo i russkogo yazykov* [Theoretical grammar of the German language. Comparative typology of German and Russian languages]. Gumanitar. izd. tsentr VLADOS. (In Rus.)
- Adeline, P., Brisard.F (2011). *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*. John Benjamins Publishing.
- Alexandrovna, A. (20 08 2016). *Modal'nost' v yazyke* [Language Modality]. <https://nsportal.ru/vuz/filologicheskie-nauki/library/2016/08/20/modalnost-v-yazyke-proekt-naya-rabota?fbclid=IwAR0U1D-2Q18QAa7CXHs9aT5-Wg5qtvR7oHixBKFXLf4LJgDEb-fTkh6zPyg> (accessed 11, October 2019)
- Aristotle, (1976). *Metaphysics*. Misl.
- Aristotle, (350 B.C.). *"Prior Analytics"*. Translated by A. J. Jenkinson. <http://classics.mit.edu/Aristotle/prior.1.i.html> (accessed 13, October 2019)

- Arregui, A, Rivero, M.L, Salanova, A. (2017). *Modality Across Syntactic Categories*. (M. L. Ana Arregui,.) Oxford: Oxford University Press.
- Auwera, Johan Van Der, Salkie, R, Busuttil, P. (2009). *Modality in English: theory and description*. Berlin, Germany: Walter de Gruyter.
- Ayoun, D. (2013). *The Second Language Acquisition of French Tense, Aspect, Mood and Modality*. John Benjamins Publishing.
- Bally. (2001). *Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka*. [General Linguistics and French Language Issues]. / Editorial USSR. (In Rus.)
- Bally. (1955). *Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka* [General Linguistics and French Language Issues]. Moskva/ Izdatel'stvo Inostrannoy literatury /Publishing House of Foreign Literature. (In Rus.)
- Brisard, F, Östman, J. A. Verschuere, J. (2009). *Grammar, Meaning and Pragmatics*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Bybee, Fleischman. (1995). *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Cambridge Grammatical Vocabulary*, <https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/modal-verbs-and-modality> (accessed 12, October 2019)
- Comrie, B. (2005). *The World Atlas of Language Structures*. Oxford University Press.
- McArthur, T. McArthur, R. (1998) *Concise Oxford Companion to the English Language*. Oxford University Press.
- Frawley, W. (2008). *The Expression of Modality*. Walter de Gruyter.
- Galperi, I. (1981). *Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya* [Text as an object of linguistic research]. Nauka. (In Rus.)
- Graffi, G. (2001). *200 Years of Syntax: A Critical Survey*. John Benjamins Publishing.
- Mello, H, Panunzi, A, Raso, R. (2012). *Pragmatics and Prosody: Illocution, Modality, Attitude, Information Patterning and Speech Annotation*. Firenze University Press.
- Halliday. (2009). *Studies in English Language*. New York: Continuum.
- Hinkle, R. C. (1994). *Developments in American Sociological Theory, 1915-1950: The Decentering of the Modern Subject in Recent French Phenomenology*. New York: State University Press of New York.
- Hoye, L. (2014). *Adverbs and Modality in English*. Routledge.
- Jan Nuyts, Johan van der Auwera. (2016). *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Oxford University Press.
- Kant, E. (1994). *Kritika chistogo razuma. Sobraniye sochineniy v vos'mi tomakh* [Criticism of pure reason. Collected Works in eight volumes]. «Чоро»/ 'Choro'. (In Rus.)
- Krasnova, T. (2002:123-131). *Sub'yektivnost' – Modal'nost' (materialy aktivnoy grammatiki)* [Subjectivity – Modality (materials of active grammar)]. Saint Petersburg: University of Economy and Finance of Saints Petersburg. (In Rus.)
- Lyons. (1977:787). *Semantics* (Second Edition). Cambridge University Press.
- Lyons. (1977:799). *Semantics* (Second edition). Cambridge University Press,.
- Narrog, H. (2012:5). *Modality, Subjectivity, and Semantic Change: A Cross-Linguistic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Narrog, H (2009:29). *Modality in Japanese: The Layered Structure of the Clause and Hierarchies of Functional Categories*. John Benjamins Publishing.

- National Encyclopedia of Philosophy*. <http://terme.ru/termin/modalnye-kategorii.html> (accessed 13, October 2019) (In Rus.)
- O'Keefe, Daniel J. (2002). *Persuasion: Theory and Research*. Sage Publications.
- Fletcher. P Garman.M (1986:375). *Language Acquisition: Studies in First Language Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. (2001) [1986]. *Mood and Modality* (Second Edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge University Press.
- Plungian, V, Van der Auwera. (1998). Modality's Semantic Map. *Linguistic Typology*.
- Portner, P. (2009). *Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- Potapov, V.V. (2017) *Otechestvennyye lingvisty XX veka* [Domestic linguists of the XX century]. Litres. (In Rus.)
- Radden. G, R. D. (2007). *Cognitive English Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing,.
- Rocci, A. (2017). *Modality in Argumentation: A Semantic Investigation of the Role of Modalities in the Structure of Arguments with an Application to Italian Modal Expressions*. Springer.
- Selezneva, T. (2013). *Ponyatiye sub'yektivnoy i ob'yektivnoy modal'nosti v yazyke* [The concept of subjective and objective modality in language]. <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-subektivnoy-i-obektivnoy-modalnosti-v-yazyke/viewer> (accessed 25, January 2020).
- Shahdarov, D. (2013). *Problemy novoy akademicheskoy grammatiki buryatskogo yazyka* [Problems of the new academic grammar of the Buryat language]. Ulan Ude: Buryatskogo nauchnogo tsentra SO RAN /Buryat Scientific Center. (In Rus.)
- Swan, T. Westvik , Olaf J. (2011, see in the preface). *Modality in Germanic Languages: Historical and Comparative Perspectives*. Walter de Gruyter.
- Stolz, T. (2012). *ILSIENNA – Our Language* (Second edition). Brockmeyer Verlag.
- Skorasińska, M. (2019) *Modal Verbs in Marlowe and Shakespeare: A Semantic-Pragmatic Approach*, Cambridge Scholars Publishing
- Krasnova, T. (2002). 'Sub'yektivnost' – Modal'nost' (materialy aktivnoy grammatiki) ['Subjectivity – Modality (materials of active grammar)]. Saint Petersburg: University of Economy and Finance of Saint Petersburg. (In Rus.)
- Yartseva. (1998). *Yazykoznaniye. Bol'shoy entsiklopedicheskiy slovar'* [Linguistics. Big Encyclopedic Dictionary] (Second Edition). (B. Я. V.N.Yarceva,) Moscow: Bol'shaya Rossiyskaya entsiklopediya/Great Russian Encyclopedia. (In Rus.)
- Verhaar, John, W. M (1995). *Toward a Reference Grammar of Tok Pisin: An Experiment in Corpus Linguistics*. University of Hawaii Press.
- Vinogradov, V. (1975). *O kategorii modal'nosti i modal'nykh slovakh v russkom yazyke* [On the category of modality and modal words in Russian Language]. Moscow: Issledovaniya po russkoy grammatike. M., Nauka / Research on Russian grammar. M., Science. (In Rus.)
- Vinogradov,V. (1950). *O kategorii modal'nosti i modal'nykh slovakh v russkom yazyke* [On the category of modality and modal words in Russian]. Prosveshchenie. (In Rus.)
- Werner, A, Leiss, E (2012). *Modality and Theory of Mind Elements across Languages*.. Berlin: Walter de Gruyter.

Անուշ Մարտիրոսյան

*ԵՄՀ օգրար լեզուների և գրականության ամբիոնի դասախոս,**նույն ամբիոնի հայցորդ**էլ. հասցե՝ anush.martirosyan92@gmail.com*

ԵՂԱՆԱԿՎՈՐՄԱՆ ԻՄԱՅԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄՈՏԵՅՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Եղանակավորումը համարվում է լեզվաբանության ամենաքննարկված թեմաներից մեկը: Չնայած այն սկսվել է ուսումնասիրվել անցյալ դարի կեսերից, այնուամենայնիվ այն ունի հարուստ հետազոտական ներուժ, հատկապես դասակարգման խնդրի տեսանկյունից, քանի որ առաջ է բերում մի շարք խնդիրներ հետագա վերլուծության և նկարագրության համար: Դասակարգման մեջ կան բազմաթիվ հակադրություններ, որոնք կապված են օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ եղանակների ճշգրիտ տարբերակումը գտնելու հետ, ինչպես նաև եղանակավորման կարգի պատկանելիության և դրա սահմանման հետ կապված: Մեր նպատակն է այս խնդիրներին տալ նոր մեկնաբանություն մեր հոդվածի շրջանակներում:

Հիմնաբառեր՝ եղանակավորում, քերականական կարգ, իմաստ, վերաբերմունք իրականությանը, օբյեկտիվ, սուբյեկտիվ:

Ануш Мартиросян

*Преподаватель и аспирант кафедры иностранных языков и литературы**Международного университета Евразия**Эл. адрес: anush.martirosyan92@gmail.com*

ОБ ОБЩИХ ПОДХОДАХ К ИЗУЧЕНИЮ ЭПИСТЕМОЛОГИИ МОДАЛЬНОСТИ

Модальность является одной из самых обсуждаемых категорий в лингвистике. Несмотря на то, что модальность изучается лингвистами в течение длительного времени, с середины прошлого века, она обладает богатым исследовательским потенциалом, особенно с точки зрения проблемы классификации, поскольку выдвигает ряд новых проблем для дальнейшего анализа и описания. В классификации существует множество противоречий, связанных с определением точного различия между объективной и субъективной модальностями. И наша цель – дать новую интерпретацию обоим понятиям в рамках нашей статьи.

Ключевые слова: модальность, грамматическая категория, значение, отношение к действительности, объективный, субъективный.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. փետրվարի 3-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. մարտի 21-ին

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. ապրիլի 2-ին

Մանկավարժություն և դասավանդման մեթոդիկա

Սոնա Հակոբյան

*Եվրոպական համալսարանի Կիրառական լեզվաբանության ամբիոնի վարիչ,
«ԷՍՕԱՅԻ» անգլերենի միջազգային դպրոցի հիմնադիր-ընթացակց,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու
Էլ. հասցե՝ s.hakobyan@eua.am*

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-134

«CLASSROOM ACTION RESEARCH» ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՍԱՎԱՆԴՈՂԻՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԻՔ

Սույն հոդվածում քննում ենք դասավանդողի և դասի արդյունավետությանը վերաբերող որոշ հարցեր, որոնք հընթացս հրամայական են մանկավարժության և դասավանդման մեթոդիկայի ծրագրերի արդիականացման և մասնագիտական զարգացման համար: Վերջին ժամանակներում այսպես կոչված Classroom Action Research («դասարանային գործունեության հետազոտություն») մոտեցումը դասավանդման մասնագետների շրջանակներում դարձել է արդիական ուսումնասիրությունների առարկա դասընթացի և դասավանդման որակի բարելավման համատեքստում: Այն հանդիսանում է մասնագիտական զարգացման մի մոտեցում, ըստ որի մասնագետները քննում են իրենց իսկ գործունեության տվյալները և փորձում գտնել բարելավման ուղիներ: Այս մոտեցումն արդեն կիրառվում է գրեթե ողջ աշխարհում, սակայն հայկական իրականության մեջ այն դեռևս նորույթ է, և նմանատիպ հետազոտությամբ ուսումնասիրությունները համընդհանուր բնույթ չեն կրում: Մեր նպատակն է ներկայացնել այս մեթոդի արդյունավետությունը և կիրառության անհրաժեշտությունը դասավանդողների մասնագիտական զարգացման համատեքստում: Ըստ այսմ, մեթոդի անհրաժեշտությունը ներկայացված է «ԷՍՕԱՅԻ» անգլերենի միջազգային դպրոցի դասավանդողի փորձի օրինակով:

Հիմնաբառեր. դասավանդող, հետազոտող, գործունեություն

յուն, արդյունավետություն, մասնագիտական զարգացում, շարունակական կրթություն:

Ներածություն

Ընդհանուր առամամբ դասարանային գործունեության հետազոտություն մոտեցումը ընկալվում է որպես մի մեթոդ, որը օգնում է լավագույնս բացահայտելու դասավանդողի լսարանային աշխատանքի արդյունավետությունը և այն մեխանիզմները, որոնք կարող են միտված լինել ուսումնական գործընթացի ընդհանրական բարելավմանը: Դասարանային հետազոտության մեթոդը սերում է «գործունեության հետազոտություն» հասկացությունից, որը առաջարկել է ամերիկացի գիտնական Կուրտ Լևինը դեռևս 1946 թվականին՝ որպես հասարակական հոգեբանության հետազոտությունների միջոց: Ավելի ուշ, Դոնալդ Սշոնը հիշատակել է համակարգային փոփոխություններ կատարող մասնագետների գործունեությունը շեշտադրելով, որ դասարանային գործունեության հետազոտությունը համակարգային գործունեություն է, որն ավելի քիչ ֆորմալ մոտեցում է, և որը պետք է իրականացվի դասավանդման գործընթացում շարունակաբար ընդգրկված դասավանդողի կողմից՝ իր իսկ լսարանային գործունեության ուսումնասիրության համար (Schön, 1983): Գործունեության հետազոտությունը, մասնավորապես՝ դասարանային հետազոտության խորքային հետազոտություններ իրականացրել է Ս. Քորեյը, որը գործունեության հետազոտությունը կապում է դասավանդողների հետ՝ նշելով, որ փոփոխությունները կրթական համատեքստում լավագույնս կիրականացվեն հենց դասարանային հետազոտության մոտեցմամբ, քանի որ դասավանդողները, ղեկավարները և վարչական աշխատակիցները առավել ներգրավված են և կարող են կիրառել հետազոտության արդյունքները հենց դասարանում (Corey M, 1954): Ոլորտի հետազոտող Փ. Ուրը այս տեսանկյունից նշում է, որ դասավանդողները իրականացնում են դասարանային հետազոտություն իրենց կողմից դասավանդված առարկայի շրջանակներում, և դա միտված է բարելավելու հենց սեփական դասավանդման որակը (Ur, 1996):

Հայկական իրականության մեջ դասընթացում որոշակի բացթողման, դիտողության կամ առաջարկի մատնանշման դեպքում հաճախ հանդիպում ենք մասնագետների ըմբոստությանը, և այս առումով դեռևս անհրաժեշտ են ոլորտային վերապատրաստումներ: Մասնագետներն այսօր պետք է ընդունեն շարունակական կրթության հրամայականը, և «գործունեության հետազոտություն» մոտեցման համակարգային ներդրումը թերևս կունենա դրական արդյունք: Ներքոգրյալ հոդվածում փորձենք ներկայացնել դասարանային հետազոտության մոտեցման մոդելը, և այդ մոտեցմամբ աշխատելու քայլերը, որոնք բացառապես միտված են դասավանդողի արդյունավետության և հետաքրքրության խթանմանը:

Տեսական հիմունքներ

Դասարանային գործունեության հետազոտության էությունը

Ամենաընդհանուր իմաստով «գործունեության հետազոտությունը» ընկալվում է որպես տեղեկատվության համակարգում, որի գլխավոր նպատակը հասարակական փոփոխություններ իրականացնելն է: Դասարանային գործունեության հետազոտության անգլերեն հասպավումը՝ *CAR-Classroom Acton Research*, թույլ է տալիս եզրակացնել, որ ԴԱՍԱՐԱՆԸ չի սահմանափակվում միայն ֆիզիկական տարածությամբ. նրանում ամբողջացվում են նաև ուսանողներն ու դասավանդողը ուսումնառության համատեքստում: ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ պլանավորված գործողությունն է, որը միտված է որոշակի նպատակների իրագործման, իսկ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆԸ այն գործընթացն է, որը բացահայտում է ուսումնասիրության առարկան՝ կիրառելով համապատասխան մեթոդաբանություն տվյալների հավաքագրման համար (McNiff, 2002): Սրա հենքով դասարանային գործունեության հետազոտությունը առաջին հերթին սահմանվում է ընդհանրական իմաստով՝ որպես գործունեության հետազոտություն, երկրորդ իմաստով ներկայանում է որպես դասարանային գործունեության հետազոտություն, իսկ վերջին սահմանումը հարում է այն գործընթացներին, որոնք իրականացնում են դասավանդողները դասարանում և տալիս իրավիճակային լուծումներ (Johnson, 2012): Իրականում դասարանային գործունեության հետազոտությունը հանդես է գալիս որպես տեսության և փորձառության մեկտեղում (Burns, 2010, p. 90): Այսինքն՝ դասավանդողները մասնակցելով կրթական ծրագրերով նախատեսված դասընթացների և մասնագիտական վերապատրաստումների ստանում են տեսական գիտելիքներ, որոնք հրնթացս համատեղելի են դառնում դասարանային իրավիճակում նրանց իրականացրած գործունեության հետ: Ըստ ամենայնի, գործունեության հետազոտության նպատակը ոչ թե գիտելիք արտադրելն է, այլ՝ փորձառությունը բարելավելը:

Գործունեության բոլոր տեսակի հետազոտություններն ունեն որոշակի ընդհանուր բնութագրեր, որոնք համապարփակորեն ներկայացրել Մ. Լոդիկոն: Այսպես՝

ա/ գործունեության հետազոտությունն իրականացվում է հեազոտության մասնակցի դասարանային իրավիճակում, և այս մասնակիցը իրականացնում է կենտրոնական գործառույթ, որով հաստատվում է, որ հետազոտությունն իրականացվում է առօրյա կրթական համատեքստում,

բ/ այն ներառում է համագործակցություն կրթական գործընթացում ընդգրկված այլ մասնագետների հետ,

գ/ այն շեշտադրում է կրթական գործընթացների փոփոխության և բարելավման անհրաժեշտությունը,

դ/ այն շարունակական գործընթաց է և ներառում է տվյալների հավաքագրման մի քանի փուլ (Lodico, M.G., Spaulding, D.T. and Voegtle, K.H., 2006, p. 290):

Շարունակականության համատեքստում դասարանային հետազոտությունը անցնում է հետևյալ փուլերը.

Պլանավորում: Այս փուլում առանձնացվում է քննության հիմնահարցը, մշակվում է գործողությունների պլան ըստ որի հնարավոր կլինի բարելավել հետազոտության համատեքստի որոշակի ոլորտներ:

Գործողություն: Այս փուլում գործարկվում է մշակված պլանը՝ ըստ համաձայնեցված ժամանակահատվածի:

Դիտարկում: Այս փուլը ներկայացվում է որպես տվյալների հավաքագրում և քննվում է գործողության ազդեցությունը:

Արտացոլում: Գնահատվում է գործողության ազդեցությունը, որն էլ հետագայում հանդիսանում է հաջորդ շրջափուլում իրականացվող հետազոտությունների հիմք (Burns A. a., 2006, p. 22):

Լսարանային գործունեության հետազոտությունը իրականում նույնանում է ընդհանուր գիտական հետազոտության մոդելի հետ, սակայն իրականացվում է ավելի ոչ ֆորմալ մակարդակում: Նախ և առաջ, լսարանային գործունեության հետազոտության մոդելը առանձնանում է նրանով, որ հետազոտությունն իրականացնում է դասարանային/լսարանային մակարդակում ներկայացված պրակտիկ մասնագետը, որը չի կարող ուղղակիորեն հաշվի չառնել ուսանողական ուսումնառության գործընթացը: Այս համատեքստում Ա. Բրնսի կողմից ներկայացված վերոնշյալ չորս փուլերը հետագայում ընդլայնվել են, և մասնագիտական գրականության մեջ շատ հաճախ հանդիպում ենք յոթ քայլերով ներկայացվող գործընթաց (Phillips, D., 2010, Wachholz, P., 2004), որը, սակայն, մենք փորձել ենք ձևակերպել հետևյալ կերպ.

Քայլ 1-Հետազոտության խնդիրի սահմանում: Անհրաժեշտ է առանձնացնել հետազոտության առարկան կամ խնդիրը, որը պետք է սերտորեն կապված լինի լսարանային իրավիճակում ուսանողի ուսումնառության հետ: Այսինքն՝ կարող ենք ունենալ այնպիսի հարցադրում, որի շրջանակում միգուցե պարզվի, որ, օրինակ, գնահատման այս կամ այն տարբերակը ավելի կիրառական կլինի թեմայի շուրջ կտարողականության բացահայտման համար, կամ համագործակցային, թիմային աշխատքով դասավանդումը ավելի արդյունավետ կլինի որևէ երևույթի սահմանման և ընկալման համար: Հարկ է նաև նշել, որ քանի որ դասարանային գործունեության հետազոտությունը հետագա որոշումների կայացման աղբյուր է հադիսանալու, ապա կարևոր է, որ ուսումնասիրվող խնդիրը կամ հարցը լինի ուսուցչի/դասավանդողի կառավարման մակարդակում, այսինքն՝ պայմանավորված լինի դասավանդողի մոտեցման փոխոխությամբ, և ոչ թե՛ ուսանողի: Դրանք կարող են լինել դասավանդման ռազմավարությունները, գնահատման մեխանիզմները, դասարանային գործունեությունը: Ավելին, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նման մոտեցման կիրառությունը նպաստավոր է սկսել ոչ թե «խնդիր ունեցող լսարանում», այլ այն լսարանում, որտեղ գործընթացը թվում է, թե սահուն է ընթանում:

Քայլ 2 - Մեթոդական գրականության ուսումնասիրություն: Հետազոտության համար անհրաժեշտ է հավաքագրել երկու տեսակի տեղեկատվություն՝ ֆոնային/նախադրյալ գրականություն և տվյալներ: Այս առումով

հարկ է նշել, որ հետազոտությունը կարող է լինել ոչ այնքային հիմքային, ինչպես ավանդական հետազոտության մեջ, և միանշանկորեն թույլատրելի է երկրորդական աղբյուրների կիրառությունը: Կան բազմաթիվ առցանց հարթակներ, որոնք տրամադրում են բավականին ընդգրկուն նյութեր՝ մասնավորապես կրթական ռեսուրսների տեղեկատվական կենտրոնի տվյալների բազան (ERIC)¹:

Քայլ 3 – Հետազոտության ռազմավարության պլանավորում: Հետազոտությունը կարող ենք իրականացնել մի քանի ձևով: Դա կարող է իրականացվել առաջադիմային և հետադարձային մոդելի կիրառմամբ կամ նմանատիպ դեպքի համեմատական ուսումնասիրություններով: Այս առումով կիրառելի են և՛ քանակական, և՛ որակական հետազոտությունները: Հետազոտության կիրառելիության և արժանահավատության համար անհրաժեշտ է կիրառել տվյալների եռանկյունավորման մոտեցումը, այս առումով հավաքագրելով երեք տեսակի տվյալներ՝ թեստերի արդյունքներ, դասավանդողի գնահատումներ և ուսանողների վարքագիծ: Եթե բոլոր տվյալները հանգում են նույն եզրակացության, ապա կարող եք վստահ լինել, որ հետազոտությունը արժանահավատ է:

Քայլ 4 – Տվյալների հավաքագրում: Այս փուլում անհրաժեշտ է հավաքել այնպիսի տվյալներ, որոնք կկարողանան նպաստել հետազոտական հարցի կամ խնդրի բացահայտմանը: Դրանք կարող են լինել ուսանողների գնահատականները, հարցումների արդյունքները, դասավանդողի կատարած նշումները, ուսանողների բանավոր կարծիքները և վարքագիծը:

Քայլ 5 – Տվյալների իմաստավորում և վերլուծություն: Այս առումով թիրախային է վերլուծել տվյալները գործնական արժեքի տեսակետից: Կարող ենք իրականացնել քանակական տվյալների վիճակագրական վերլուծություն՝ ներկայացնելով գնահատականների պատկերավոր աղյուսակ: Որակական տվյալներ կարող են նաև ներկայացվել՝ ցիտելով կամ նկարագրելով արդեն եղած փաստերը:

Քայլ 6 – Արդյունքների հիման վրա ռազմավարության ներդրում: Այս փուլում անհրաժեշտ է կիրառության մեջ դնել հետազոտության արդյունքները՝ փոխելով կամ բարելավելով դասավանդման ռազմավարությունները: Անհրաժեշտ է կիրառել այն ռազմավարությունը, որը կապահովի ավելի շատ ուսանողների ներգրավվածություն:

Քայլ 7 – Հետազոտության հանրյանացում: Այս փուլում խորհուրդ է տրվում քննարկել բացահայտումները և հետազոտության արդյունքները գործընկերների և տվյալ առարկան դասավանդողների շրջանակներում: Փորձը ցույց է տալիս, որ կարելի է պատրաստել նաև զեկույց և ներբեռնել դասարանային գործունեության հետազոտությամբ զբաղվող տվյալների բազա (ERIC):

Այսպիսով, մասնագիտական զարգացման համատեքստում կարևոր է դասավանդման հետազոտական մոտեցումը, որի շրջանակներում դասավանդողները դառնում են շարունակական կրթության կրողներ և հենց իրեն

¹ <http://ericir.syr.edu> [Մուտքագրված 20.03.2021]

հետազոտական հարցերով սովորում են՝ դառնալով առավել հետաքրքրված և ներգրավված: Այս մոտեցումը դասավանդման գիտական մեթոդ է, և դասավանդողը փորձում է բացահայտել՝ ինչպիսի մեխանիզմներ և մոտեցումներ են կիրառելի կամ ոչ կիրառելի դասավանդման գործընթացում:

Արդյունքներ

Այժմ փորձենք ներկայացնել «դասվանդման գործունեության հետազոտություն» մոտեցման կիրառելիությունը՝ ներկայացնելով «ԷՍՕԱՅԻ» անգլերենի միջազգային դպրոցի ուսուցիչներից մեկի հետազոտության օրինակը: Ուսուցիչը դասավանդում էր միջին տարիքային խմբում, որտեղ սովորողները որոշակի խնդիրներ էին ունենում բանավոր խոսքի զարգացման հետ: Տվյալ ուսուցիչը տևական ժամանակահավտած սկսեց աշխատել «դասարանային գործունեության հետազոտություն» մոտեցմամբ: Հետազոտության տվյալները հավաքագրվել են հարցազրույցներով, դասավանդողի նշումներով և աուդիո ձայնագրությամբ: Դասավանդող-հետազոտողը իրականացրել է տվյալների քանակական և որակական վերլուծություն: Որակական տվյալները վերլուծվել են համեմատական մեթոդով, որը կրել է շարունակական բնույթ: Քանակական տվյալները վերլուծվել է նկարագրական վիճակագրությամբ, այսինքն իրականացվել է նախաթեստավորում և հետթեստավորում, որի արդյունքում փորձել է որոշակիացնել սովորողների բանավոր խոսքի կատարողականությունը: Նախաթեստավորման հիմնական միավորը կազմել է 6-ից 4 միավոր (միավորները ձևակերպված է լեզուների իմացության համաեվրոպական համակագի մակարդակների հենքով): Հետթեստավորման ժամանակ, սակայն, այս միավորը բարելավվել է և հասել 5,32 միավորի: Որակական հետազոտությամբ դասավանդող-հետազոտողը կարողացել է բացահայտել, որ խաղային ուսուցումը բարելավում է ուսանողի բանավոր խոսքը և դասարանային իրավիճակը: Այսպիսով, մեր դասավանդող-հետազոտողի աշխատանքը ներկայացնենք հետևյալ աղյուսակներով:

Աղյուսակ 1

Կիրառելով վերոբերյալ քայերը և մոտեցումները, հանդիպումներ կազմակերպելով ավելի փորձառու մասնագետների հետ՝ տևական ժամանակ անց դասախոս-հետազոտողը ստացավ հետևյալ պատկերը:

Հետազոտության խնդիր	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ուսանողների բանավոր խոսքի կատարողականությունը ցածր է ✓ Դասարանային մթնոլորտը այնքան էլ ինտերակտիվ չէ
Ցուցիչներ	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ուսանողները խոսում են ընդհատումներով ✓ Դժվարանում են գտնել համապատասխան բառեր և ձևակերպել նախադասություններ ✓ Ուսանողները ավելի շատ խոսում են իրենց ընկերների հետ մայրենի լեզվով, քան անգլերենով

Մոնա Հակոբյան

Պատճառներ	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Դասավանդողի կիրառած նյութերը հետաքրքրական և ստեղծագործական չեն ✓ Սովորողները չեն տիրապետում քերականական կանոնների կիրառության մեխանիզմներին ✓ Առկա է սահմանափակ ժամանակ
-----------	---

Աղյուսակ 2

Հետազոտության խնդիր	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>Ուսանողների բանավոր խոսքի կատարողականությունը ցածր է</i> ✓ <i>Դասարանային մթնոլորտը այնքան էլ ինսպիրակտիվ չէ</i>
Լուծում	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Բանավոր խոսքի դասավանդման ժամանակ խաղերի ներմուծում
Պլանավորում	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Դասավանդողը պատրաստում է նյութեր, դասավանդման պլան, դիդակտիկ միջոցներ, որոնք կապված են ուսուցանվող թեմայի հետ
Գործողություն	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Մշակում է խաղեր, որոնք դասի նյութի շրջանակում կիրառելի կլինեն ✓ Անցկացնում նախաթեստավորում
Դիտարկում	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Սովորողները ավելի ներգրավված են և առավել ուշադիր բանավոր խոսքի վարժանքներին ✓ Խաղային իրավիճակներում ուսանողները ավելի եռանդուն են և կիրառում են օտար լեզուն
Արտացոլում	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Սովորողների մեծամասնությունը հասկանում է հանձնարարությունը և կարողանում է պատասխանել հարցերին ✓ Բառապաշարը բարելավվում է, իսկ քերականական կանոնների կիրառությունն ավելի հեշտանում ✓ Անցկացվում է հետթեստավորում
Հանրայնացում	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Այս փուլում դասավանդողը հանրայնացնում է հետազոտության արդյունքերը և քննարկում գործընկերների, ղեկավարի և սովորողների հետ

Քննարկում

Մասնագիտական զարգացման կարևորման ճանապարհին «դասարանային գործունեության հետազոտություն» մոտեցումը դառանում է անխուսափելի, քանի որ դասավանդողի մասնագիտական կատարողականության բարելավումը նպաստում է սովորողների կատարողականության բարելավմանը: Այս մոտեցմամբ դասավանդումը գուցե ժամանակատար է, այնուամենայնիվ, դրա արդյունքները երկարատև են և կարող են բարձրացնել և՛ դասավանդողի, և՛ սովորողի ոգևորվածությունն ու կրթվելու շարժառիթը: «ԷՍՕԱՅԻ» անգլերենի միջազգային դպրոցի դասավանդողը հաջողությամբ կարողացել է իրականացնել իր առջև դրված խնդիրը և գործընկերային քննարկումների, մասնագիտական գրականության, իր իսկ դասի տվյալներ-

րի հավաքագրման միջոցով դարձել է ինտերակտիվ և պրոակտիվ դասավանդող: Նրա բացահայտած մեթոդների կիրառության արդյունքում դասերն իրականացվում են ոգևորիչ մթնոլորտում, սովորողները հնարավորինս ներգրավված են բանավոր խոսքի դասերին: Դրան նպաստել է անգլերենի ուսումնասիրության այլընտրանքային մեթոդների կիրառությունը, որը ներառում է «անգլերենի խաղերի միջոցով» մոտեցումը:

Այսպիսով, «դասարանային գործունեության հետազոտություն» մոտեցումը հենքայնորեն փորձել ենք ներդնել «ԷՍՕԱՅԻ» անգլերենի միջազգային դպրոցի ծրագրերում և միտված ենք զարգացնելու դրա ենթատարրերը՝ որպես մասնագետի կատարելագործման նախապայման:

Եզրակացություն

Ընթացի առնելով վերոգրյալ ուսումնասիրությունները և «ԷՍՕԱՅԻ» անգլերենի միջազգային դպրոցի դասավանդողի փորձառությունը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ դասընթացի բարելավումն առաջին հերթին ենթադրում է դասարանային գործունեության հետազոտություն, որն իրականացվում է որոշակի քայլերով: Այս համատեքստում կարող են նաև նշել, որ նմանատիպ մոտեցմամբ դասավանդումը կարող է թվալ ժամանակատար, և շատ դեպքերում մասնագետները կարող են ըմբոստանալ: Բայց և այնպես, մասնագիտական զարգացման ծրագրերը և դասի որակի բարելավմանը միտված միջոցառումները պետք է խստագույնս հետևեն CAR–Classroom Action Research (դասարանային գործունեության հետազոտություն) մոտեցմանը: Իրականացնելով դասարանային գործունեության հետազոտություն՝ մասնագետները նախ և առաջ զարգացնում են իրեց դասավանդման հմտությունները, որոնք էլ իրենց հերթին ձևավորում է խնդիրների լուծման, ստեղծագործական մտածողության և նախաձեռնողականության կարողություններ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Burns, A. (2010). *Doing Action Research in English Language Teaching: A Guide for*. New York: Rotledge.
- Burns, A. a. (2006). Conducting Action Research in Indonesia: *Indonesian Journal of English Language / Volume 2*, 21–35.
- Corey M, S. (1954). Action Research in Education . *The Journal of Educational Research*, pp. 375–380 (6 pages).
- Johnson, A. P. (2012). *A short guide to action research (4th ed.)*. New Jersey, NJ : Pearson Education.
- Lodico, M.G., Spaulding, D.T. and Voegtler, K.H. (2006). *Methods in Educational research: From Theory to Practice* . San Fransisco : Jossey-Bass.
- McNiff, J. (2002). *Action research: Principles and practice* . London: Routledge Publishing House.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New Yorl: NY: Basic Books .
- Ur, P. (1996). *A course in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press.

Сона Акопян

*Заведующая кафедрой прикладной лингвистики Европейского университета,
Основатель-директор Международной школы английского языка –SOIE,
Кандидат филологических наук
Эл. адрес: s.hakobyan@eua.am*

**ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КЛАССЕ –
ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ НЕПРЕРЫВНОГО
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ
ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ**

В статье обсуждаются некоторые вопросы, касающиеся учителей и эффективности уроков, которые имеют первостепенное значение для развития современных и профессиональных программ по педагогике и методике преподавания. В последнее время Classroom Action Research (CAR), так называемый подход в преподавании, в среде преподавателей стал объектом новых исследований в контексте повышения качества обучения. Этот подход представляется как перспектива профессионального развития, в соответствии с которым учителя критически анализируют свою деятельность и стремятся найти тенденции для ее улучшения. Этот подход распространен во всем мире, однако для армянской действительности он еще нов и не получил широкого применения.

Наша цель представить эффективность данного метода и необходимость его применения в контексте развития профессионализма преподавателей.

Согласно вышеизложенному, необходимость метода показана на примере опыта преподавателя Международной школы английского языка «ESOI».

Ключевые слова: преподаватель, исследователь, деятельность, эффективность, профессиональное развитие, непрерывное образование.

Sona Hakobyan

*Head of Chair of Applied Linguistics at European University, Yerevan, Armenia
CEO & Founder, SOIE- School of International English
Ph.D. in Philology
Email: s.hakobyan@eua.am*

**CLASSROOM ACTION RESEARCH: AN EFFECTIVE TOOL OF
CONTINUOUS PROFESSIONAL TEACHER DEVELOPMENT**

The article discusses some issues concerning teacher and lesson efficiency of

being paramount in amending programs on pedagogy and teaching methodologies. Lately, Classroom Action Research (CAR) has become an object of novel studies in the scope of improving class quality and efficiency. Actually, this approach is a professional development outlook in which teachers critically study their action data and seek to find improvement trends. The approach is spread early all over the world, however, for Armenian research context it is a comparatively new sphere. As a matter of fact, the article represents the effectiveness of the method and its applicability for the professional development of teachers. Accordingly, the need of implementing the discussing method has been highlighted on the sample of SOIE – School of International English.

Key words: Teacher, Researcher, action, efficiency, professional development, continuous education.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. մարտի 21-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. մարտի 28-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. ապրիլի 15-ին:

Irina Mkhitarian

*Associate professor at the Department of Foreign Languages and Literature at Eurasia International University, Academic member at the faculty of European Languages and Communication, Yerevan State University, Ph.D. in Philology
Email: irenesash@yahoo.com*

Knarik Meloyan

*Assistant to Rector at Eurasia International University
E-mail address: knarik.meloyan@eiu.am*

DOI: 10.53614/18294952-2021.1-144

MECHANISMS OF PROMOTING PROFICIENCY OF SPEAKING SKILLS IN THE RA HIGH SCHOOLS

In this day and age, English is a dominant international language and correspondingly is the indispensable inkling to the ever-changing world of science. Yet from this perspective, it becomes paramount to promote speaking skill for better employability. Speaking English is extremely important to all, especially for EFL learners since they must make sure first that the hearer understands what is being said or delivered before speaking. During speaking activities, students confront some difficulties and to solve these problems the researchers of this article have determined to explore the efficient mechanisms to improve the pupils' speaking proficiency and identify the favorable atmosphere in the process of implementing games and activities in the scope of the teaching and learning process, particularly in high schools of the Republic of Armenia. In order to minimize the learners' problem, the Communicative Language Teaching (CLT) method has been applied to improve EFL pupils' speaking skills undertaken during classes.

Key words: Mechanisms, speaking skills, challenges, CLT method.

Introduction

In recent years, applied researchers have become extensively engaged in boosting learners' communicative competence in the English language teaching and learning. Therefore, a myriad of scholars have taken learners' speaking participation as their research and have tried to find a strategy how to improve the learners' speaking skills. . Consequently, this point of view has gained a considerable support worldwide. According to Zhang (2009) learners' speaking ability is a key skill to be improved to make the learners conduct communication directly. In the same vein, Boonkit reveals that the teacher's effort in proposing learners to articulate their ideas and opinions are highly anticipated. Therefore, communicative ability becomes a crucial goal in the teaching and learning process (Boonkit, 2010:54).

In this respect, Bueno, Madrid, and McLaren state that “speaking is one of the most difficult skills language learners have to face. In spite of this, it has traditionally been forced into the background while, teachers of English, have spent all classroom time trying to teach pupils how to write, to read, and sometimes even to listen in an L2 because grammar has a long written tradition.” (BuenoA., D. Madrid and N. McLaren, 2006, p. 321) Accordingly, speaking is generally thought to be the most important of the four skills because in Ur 's (1996) view people who possess a certain language skill are considered speakers of the language. The speaking skill appears to be problematic for many Armenian students as well. The problem is exacerbated when the language is only heard in the classroom and not practiced, moreover the matter is also intensified when there is no support for its use outside the classroom. This fact appears to be logical, however, there are a considerable number of factors which can elucidate this matter. Ur (1996) attributes the difficulties to factors such as inhibition, nothing to say, low or uneven participation, and mother tongue use. Littlewood (1981) relates the difficulties in speaking to the learners themselves, the teaching strategies, the curriculum, and the environment. The students' inability to communicate in English is due to the use of the first language in classroom management (Littlewood, 1981). In such a situation learners are deprived of the opportunity to speak in English. Hence, EFL teachers should be able to create an English-speaking environment where pupils have real-life communication, various activities, and meaningful topics that promote communicative competence. It is essential that language teachers focus on teaching strategies providing pupils with various speaking activities that can contribute tremendously on students' competences in developing basic interactive skills necessary for life. These engaging activities might enable pupils to be more active in the learning process and at the same time make their learning more meaningful and engaging. Hence, in order to minimize the learners' concerns and challenges, we have implemented teaching techniques based on Communicative Language Teaching (CLT) method to improve EFL pupils' speaking skills.

The aim of the research is to explore efficient mechanisms to improve the

pupils' speaking proficiency, identify the atmosphere in the process of implementing games and activities in the scope of the teaching and learning process and to clarify impeding obstacles while teaching speaking skills.

Theoretical Review

The Concept of Communicative Language Teaching

Communicative Language Teaching is a bundle of principles about the aims of language teaching, how learners learn a language, the kinds of classroom activities that best facilitate the learning and roles of the teachers and learners in the classroom (Richards, 2006, p. 2). Accordingly, Harmer (2007, p. 84) pinpoints that communicative language teaching is a set of belief which comprises not only re-examination of what aspects of language to teach that focuses the prominence of language functions, as well as a shift in emphasis in how to teach that is related to the idea that language learning will take care of itself and that plentiful exposure to language in application and plentiful opportunities to incorporate it are vitally important to students' development of knowledge and skills. Communicative Language Teaching aims at broadly implementing the theoretical perspective of the communicative approach by making communicative competence the goal of language teaching and by acknowledging the interdependence of language and communication. The goal of CLT is to enable students to communicate in the target language fluently and accurately. Therefore, CLT tends to be learner-centered rather than teacher-centered. It requires the students to acknowledge the language forms, meaning, and functions. Consequently, it leads students to communicate in meaningful ways in certain situations. (Brown, 2001, p. 46). Hence, the integration of CLT in the English language subject is believed to enhance speaking skills among students in a TESL environment since with the help of this approach all the tasks and activities in the classroom therefore have to equip students with the important and relevant skills of communication. CLT can best be implemented in the Armenian context through applying adequate activities in the classroom to boost EFL learners' speaking skills. Accordingly, CLT can be productive in dealing with Armenian students' insufficiencies in spoken communication in English since it will enable them to express themselves and their views through collaborative activities, undertaken during classes. Subjectively, CLT is the best option to stimulate Armenian learners' interests in learning by infusing the learning environment with new types of activities and materials that are both interactive and authentic.

The present action research has been conducted to underpin the effectiveness of the CLT approach in an EFL classroom in Armenia. The below mentioned section highlights the goal of carrying out this research.

Identification of the Problem

Over the years, some methods, approaches, procedures, techniques and various strategies have been made to the teaching learning English as a second language. All these have contributed to the process of teaching but more efforts were required because the process is ongoing and permanent. Thus, the teaching learning demands the acquisition of communication skills (speaking) and interactive learning. Yet Communicative Language teaching in a way to provide opportunities to implement a methodology to promote learning and interaction between professor and student. (Brown 2006). Teachers and learners have important roles which contribute to the success of CLT in the classroom. On the one hand, EFL learners play the role of negotiators with one another in cooperative rather than individualistic tasks. Instead of relying entirely on the teacher as the source of knowledge, learners feel more comfortable listening to their peers in pair or group tasks (Richards & Rodgers, 2001). Learners can learn best through listening to their classmates making mistakes and correcting themselves. Therefore, in CLT, learners are encouraged to be more confident about following their peers' steps in improving their speaking skills. On the other hand, teachers play the role of monitors and facilitators of the learning process instead of models of correct, error-free speech (Richards & Rodgers, 2001). As a result, anxious learners are encouraged to start learning how to predict their own mistakes and correct them accordingly through relying on the teacher as a facilitator of the learning process in the classroom. Therefore, the researchers of this article justifiably claim that CLT is the prevailing language teaching approach worldwide and the latter will strengthen teaching and learning processes of speaking skill particularly in the Armenian EFL settings due to its focus on the power of communication.

Research Questions

The current study was conducted within the framework of high schools of the Republic of Armenia, particularly Eurasia International College and Vardenik's high school in the Gegharkunik region. The results of data analyses attempt to supply the struggling EFL learners with some effective strategies to support them to overcome speaking challenges and barriers. Herein, to account for this query, we posed two sub-questions, namely:

1) What are the productive mechanisms for EFL students to promote proficiency of speaking skill?

2) To what extent CLT method can increase communicative competences of EFL learners?

The outcomes of the research are anticipated to significantly foster the advancement of the participants' speaking performance as well to enable teachers with more insight into supplementary activities to boost productive skills for EFL learners.

Research Methods

This research is designed as a qualitative descriptive study applying a survey method that was carried out for high schools teachers and students. In this qualitative research, the data has been collected through questionnaires and observations particularly done by teachers during the teaching-learning process. The observation has been conducted by note-taking assuming the implemented mechanisms.

The current study has been limited for middle schools teachers and pupils since it is not sufficient to carry out research adequately in the teaching-learning process in the RA schools. Furthermore, the study has been chiefly conducted on an online platform, thus includes results of the online survey only.

Research Participants

The participants involved in this action research comprised two groups of 40 pupils from Eurasia college and Vardenik college (25 females and 15 males), aged 14 to 16 and 28 teachers working at the same institutions. All in all, the learners' proficiency level is similar (A2), otherwise it would trigger difficulties to arrive at reliable results. The contents they studied were packed with daily routine topics including shopping, food, hobbies and sport.

Implemented Strategies to Promote Speaking Skills in High Schools

Interactive forms of learning help to alleviate the difficulties that arise when using the traditional approach to teaching speaking. Typical difficulties include constraint in front of the public and unpreparedness for speech activity, fear of mistakes, fear of not finding the right words, unpreparedness to discuss the proposed topic. An important aspect of applying interactive strategies to teaching speaking are not only the development of already known material, but also the acquisition of new knowledge in the process of communication. These mechanisms comprise the use of various forms in teaching speaking. Due to the large number of forms and methods of interactive learning, it is impossible to classify them. In our research we have applied a considerable number of interactive activities with reference to CLT method.

- A round table discussions and debates.
- Brainstorming
- Role-playing games
- Case studies
- Film watching
- Songs
- Picture games
- Storytelling

The interactive activities in teaching students to speak English are of great importance, since they encourage students to take active part in the educational

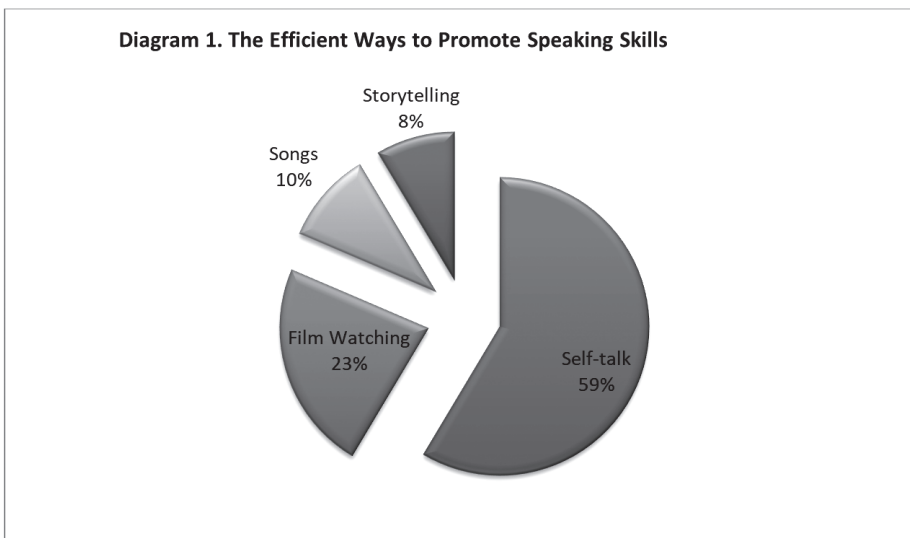
process.

Results and Discussion

Based on questionnaires from teachers and students and classroom observations, the activities employed by teachers of English language in their lessons included chiefly round table discussions, film watching, debating, storytelling, role plays and songs. What differed was the mode of delivery and preferences as shown by frequency of use of the class activities. Below, we have presented some of the data acquired during the observations.

Pupils’ responses:

The responses delivered by pupils have revealed that the teachers are well aware of most engaging activities, moreover, the pupils also named the same sources which have been underpinned by the teachers for the enrichment of vocabulary. What makes other risen questions more imposing is the question “Which are the efficient ways to improve your speaking skills?” 60% of pupils contemplate that it is self-talk and for the rest 35% implementation of the app can be the most productive way.

Teachers’ responses

The reflection from the teachers on their lesson objectives and students’ performances shows progress in terms of interest in speaking skill. Hence, eighteen teachers (64.3%) have pinpointed that they start their lessons with ice breakers, which promote mobile English environment creation (60.7%). The most preferred classroom tool among the teachers was teamwork applied by 71.4% of teachers.

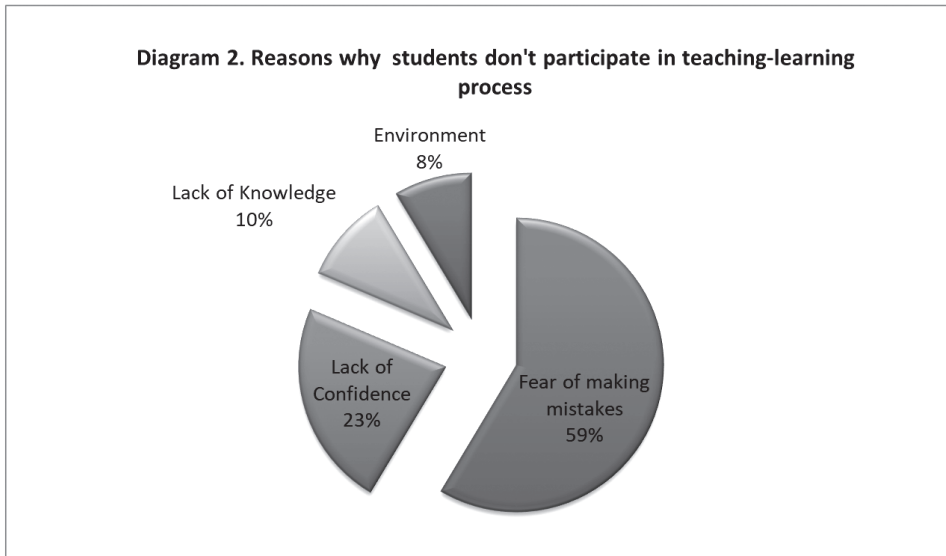
To another question when teachers have been asked about pupils' most welcomed activities 39.3% were their favorite songs whilst role-plays and film watching were equally valued (35.7%). This issue highlighted the fact that during speaking lessons teachers enabled pupils to increase their speaking competences through songs, role plays, film watching, and other activities.

To the question "What instructional strategies do you use to engage all students in the learning process?" 75% of teachers chose the option "Students' interest", 39.3% application of technology which is of paramount avail for supplying pupils learning with creative and innovative ways. Technology usage can be a good and creative method for Communicative Language Teaching (CLT). From the results of the questionnaire, it has become apparent that 57.1% of Armenian teachers frequently utilize technology during their class activities and only 42.9% use them seldom. Therefore, the options "Interactive methods" and "debate" were equally (3.6%) chosen by the teachers.

Notwithstanding the fact that there is a misleading idea that Armenian schools focus mainly on traditional methods during classes, 89.3% of the respondents have highlighted innovative methods for better teaching.

Indeed pupils need an impetus and motivation to get enrolled in the teaching-learning process and 60.7% of the teachers make efforts to motivate their pupils, such as including the hot topics, 28.6% of the classmates. The majority of the pupils (42.5%) claimed that much depends on the teacher's motivation to engage learners in-class activities. Hot topic (30%) and classmates (friends, 27.5%) are in second place as a motivation to take part in learning speaking.

The other question from the survey (What is the main reason your students don't participate in the teaching-learning process?) explains that the teachers exactly know the reasons why pupils don't take part in the teaching-learning process. 50% of the teachers mention fear factor as the main reason. Some pupils are simply more concerned about making mistakes in public than others. And 39.3% state that the main reason is the fear of making mistakes. From the other answers added by the teachers can be observed that the lack of confidence was one of the key reasons for pupils not to get engaged in the learning process. Pupils have been asked also about the ways of overcoming the confidence and 65% finds that it is the practice (65%) which is the most important component in teaching-learning process, 42.5% of pupils agreed that the way to overcome the confidence is the enrichment of the vocabulary and only 15% answered "environment".

The teachers play an important role in imparting quality education in EFL settings, especially in teaching speaking skills. To achieve this quality, teachers should use their skills, knowledge, and various techniques to motivate the learners towards the learning of spoken production. In this context, teachers should act as facilitators, motivators, organizers, participants, assessors, observers, and so on. Hence, teachers have mapped out various strategies to create a relaxed speaking environment, such as keeping pupils connected (67.9%) and for the second effective mechanism, the choice is on the open-air classes (21.4%). So, the reflection of teachers have also shown that incorporation of CLT approach was considered highly. Its effectiveness towards improving students speaking skills in a fun and interactive way was of great avail. Moreover, teachers also stated the importance of freedom and the use of HOTS in the lesson that could enlarge students' creativity through learning English, where activities could elicit their creative thinking and provide a platform for the teachers to adopt and adapt many of the activities to comprise communicative activities.

Difficulties Pupils Face in Speaking.

Participants of the research group were administered a questionnaire about the difficulties that the pupils encounter during speaking skills. According to 82,1% of the teachers, the main issue is the lack of confidence, but only 17.5% of pupils chose the lack of confidence as the chief challenge during the speaking.

It is commonly understood that pupils' lack of confidence usually occurs when pupils realize that their conversation partners have not understood them or when they do not understand other speakers.

It is quintessential to mention the fact that 32.5% of pupils feel embarrassed

of being corrected by the teacher, some pupils do not feel comfortable being corrected before their classmates (15%) which is also one of the troubling issues for pupils to face during the speaking. However, albeit most pupils feel embarrassed of being corrected, to the questions “With whom do you discuss your mistakes?” and “Whom do you ask to help you improve your speaking skills?” pupils marked the option “teacher” (65% and 72.5%).

To the mentioned question 89.3% of teachers answered that they seldom interrupt to correct pupils’ mistakes since they believe that they should not criticize any mistakes made by pupils particularly in vocabulary enunciation but instead praise pupils for their progress.

Challenges Teachers Confront During Teaching Speaking Skills

To this survey question teachers have been asked also about the challenges of teaching speaking skills. The majority of the teachers claim that diversity of students (gender, socio-economic class and at times intra-cultural factors) is the biggest challenge. Indeed this is challenging not only for teachers but also for pupils. Pupils go to school to be prepared for their future careers, so teaching must effectively address and embrace the realities that come with living and working in a diverse school, community, and country. But the diversity of students has advantages in the learning processes such as building better thinkers, involving more students, improvement of academic outcomes. Another challenging issue for some teachers (17.9%) is classroom size. They clarify the point by adding the fact that it is not an easy commitment to draw all learner’s attention, to apply strategies effectively and moreover to make them all participate in the communication process.

Conclusion

To infer, it can be stated that the very action research was qualitatively carried out to explore the efficient mechanisms promoting the proficiency of speaking skill of Armenian EFL learners. According to the data (questionnaires addressed to both students and teachers), it is detectable that albeit speaking competence is challenging and needs ongoing improvement, the latter can be perfectly refined with interactive practice in classroom by means of various mechanisms through CLT approach which stimulates interaction among pupils in real life situations. In this action research Communicative Language Teaching (CLT) approach has been greatly approved by course participants in the result of which data collection gained a new range to the increasing body of research relating to the positive feedback. These acclaimed responses underline learners’ productively increased interaction and encouragement to take part in speaking activities during teaching and learning process.

This study entails an essential insight to the EFL teachers for a better realization of English speaking impediments and the conducive strategies that the successful

teacher should apply for a more proficient speaking performance. Furthermore, the aforementioned mechanisms raise students' creative thinking and becomes a scaffold for the teachers to adopt and adapt a considerable number of means for improving language learning skills. Hereafter, the above-suggested approach and mechanisms for teaching speaking skill are extremely imperative in the contemporary educational scenario, since they serve as an incentive to increase proficiency of speaking competence or interwoven-skill pedagogy in EFL or other language learning contexts.

References

- Brown, H. (2001). *Teaching by Principles an Interactive Approach to Language Pedagogy (2nd edition)*. San Fransisco: Longman.
- BuenoA., D. Madrid and N. McLaren. (2006). *TEFL in Secondary Education*. . Granada: Editorial Universidad De Granada.
- Boonkit, K. (2010). Enhancing the Development of Speaking Skills for Non-Native Speakers of English. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2.
- Crawford, A. e. (2005). *Teaching and Learning Strategies for the thinking Classrooms*. USA: Open Society Insitute.
- Harmer. (2007). *The Practice of English Language Teaching, 4th edition*. London : Longman.
- Richards. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. New York: Cambridge University Press.
- Savitri, A. S. (2013). The use of Language Games to Improve the Students' Speaking Ability of Class VII AOF SMP MA'ARIF TERPADU MUNTILAN. *YOGYAKARTA STATE UNIVERSITY*, 146.
- Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. UK: Cambridge University Press.
- Wright, A. e. (2006). *Games For Language Learning 3-rd edition*. New York: Cambridge University Press.
- Wright, B. David, Buckby. (1997). *Games for Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Իրինա Մխիթարյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի Օդար լեզուների և գրականության ամբիոնի, Երևանի պետական համալսարանի Եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետի դոցենտ, քանասիրական գիտությունների թեկնածու
Էլ-հասցե՝ irenesash@yahoo.com*

Քնարիկ Մելոյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի ռեկտորի օգնական
Էլ-հասցե՝ knarik.meloyan@eiu.am*

**ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԽՈՍՔԱՅԻՆ ՀՄՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀՀ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ**

Մեր օրերում անգլերեն լեզվով հաղորդակցվելը դարձել է խիստ անհրաժեշտ պայման ոչ միայն սոսկ տվյալ լեզվով հաղորդակցվելու տեսանկյունից այլև՝ բարձր աշխատունակություն ապահովելու: Անգլերենը որպես օտար լեզու սովորող աշակերտները հաճախ բախվում են մի շարք խնդիրների և մարտահրավերների: Հետևաբար, այդ հաղորդակցական խոչընդոտները լուծելու համար այս համատեքստում անգլերեն լեզվի դասավանդման մեջ առաջնային են դառնում հենց բանավոր խոսքի հմտությունների զարգացումը ճշգրիտ մոտեցումներով: Սույն մեթոդական աշխատության մեջ շեշտադրվում է լեզվի հաղորդակցական մոտեցումը, որը հենքային է անգլերենը որպես օտար լեզու սովորողների հաղորդակցական ունակությունները բարելավելու և արդյունավետ մեխանիզմները մշակելու գործընթացում: Հետազոտության ուսումնասիրության համար թիրախային են Հայաստանի Հանրապետության ավագ դպրոցները՝ մասնավորապես Եվրասիա միջազգային քոլեջը և Վարդենիքի ավագ դպրոցը:

Հիմնաբառեր. անգլերենը որպես օտար լեզու սովորող աշակերտներ, տարատեսակ վարժանքներ, մեթոդներ, բանավոր խոսքի հմտություններ:

Ирина Мхитарян

*Ассистент кафедры иностранных языков и литературы Международного
Университета Евразия, доцент факультета европейских языков и
коммуникации Ереванского государственного университета,
кандидат филологических наук
Эл. адрес: irenesash@yahoo.com*

Кнарик Мелоян

*Помощник ректора Международного университета Евразия,
Эл. адрес: knarik.meloyan@eiu.am*

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ И СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ ИХ ЭФФЕКТИВНОСТИ В СРЕДНИХ ШКОЛАХ АРМЕНИИ

В настоящее время общение на английском языке стало необходимым условием не только для общения на этом языке, но и для обеспечения высокой работоспособности. Студенты, изучающие английский как иностранный, часто сталкиваются с рядом проблем. Следовательно, чтобы преодолеть эти коммуникативные барьеры, приоритетом обучения английскому языку в данном контексте становится развитие навыков устной речи точными подходами. Эта методическая работа подчеркивает коммуникативный подход языка, который является основополагающим для улучшения коммуникативных способностей и разработки эффективных механизмов в процессе изучения английского языка как иностранного. Целевыми школами для исследования являются средние школы Республики Армения, в частности Международный колледж Евразия и средняя школа в Варденике.

Ключевые слова: студенты, изучающие английский язык как иностранный; различные упражнения, методы, навыки устной речи.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2021թ. մարտի 27-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2021թ. ապրիլի 15-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2021թ. ապրիլի 29-ին:

ԲԱՆԲԵՐ

Տպարանակ՝ 100 օրինակ
Տպագրված է «Էդիթ Պրինտ» հրատարակչության տպարանում:

EDIT PRINT
43 D. Malyan str, Yerevan
Tel.: (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

ԷԴԻԹ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Դ. Մալյան 43
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

